

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**“MUSADDİK” KELİMESİ BAĞLAMINDA
KUR’ÂN’IN ÖNCEKİ KİTAPLARLA İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

HAZIRLAYAN
Ramazan BARMAN

MALATYA- 2016

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**“MUSADDİK” KELİMESİ BAĞLAMINDA
KUR’ÂN’IN ÖNCEKİ KİTAPLARLA İLİŞKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

HAZIRLAYAN

Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU RAMAZAN BARMAN

Jürimiz 18.05.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans /~~doktora~~ tezini (oybirliği /~~oyçokluğu~~) ile başarılı bulunarak *Temel İslam Bilimleri* Anabilim, ... Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı imzası

1. *Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU* *AK*
2. *Doç. Dr. Abdurrahman AĞA* *AA*
3. *Doç. Dr. Halil ALOĞMUŞ* *HA*
4.
5.

İNÖNÜ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
..... tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Ünvan Ad Soyad

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU'nun danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “MUSADDİK KELİMESİ BAĞLAMINDA KUR'ÂN'IN ÖNCEKİ KİTAPLARLA İLİŞKİSİ” başlıklı tez çalışmam bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan hazırlanmıştır. Tez çalışması sırasında yararlandığım tüm kaynakların, hem çalışmamda hem de kaynakçada görüldüğü gibi yöntemine uygun bir biçimde gösterilenlerden oluştuğu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Ramazan BARMAN 2016

ÖNSÖZ

Allah, insanlara tebliğ edilmek üzere peygamberlere vahyetmiştir. Bu vahiyler insanlık evrilirken önce suhuf, sonraki devirlerde kitap şekline dönüşmüştür. İlâhi vahiy ve kitaplar ilgi ve merak konusu olmuştur. Sonra vahyedilen ilâhî kitap, önceki ilâhî kitapları tasdik edip onaylamıştır. Bu araştırmada insanlığı tümüyle etkileyen kutsal kitaplar arasındaki tasdik ilişkisi üzerinde durulmuştur.

İlâhî kitaplar, hidâyete erdirmeyi, adaletli davranmayı, iyilik yapmayı ve yakınlarla ilgilenmeyi emretmekte; hayâsızlıktan, fenalıktan ve azgınlıktan nehyetmekte, düşünüp öğüt alınması için insanları uyarmaktadır. Vahyin muhatabı insandır. Vahiy, Yüce Allah'ın insanlara rahmet ve bereketi olup, yol gösteren ve hidâyete erdiren, insanın dünya ve âhiretini mamur eden ilâhî bilgidir. Allah insanı yeryüzünde yalnız bırakmamış, insanlara peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Ne varki bu ilâhi bilgi olan vahyi insan değiştirmiş bozmuş ve tahrif edebilmiştir. Allah, işte bu tahrifi önlemek için gönderdiği peygamberler vasıtasıyla vahyi sürekli yenilemiş, nâzil olan her ilâhi kitap, insanların zihninde ve elinde olan önceki vahiy ve kitaplardaki yapılan tahrifi, tashih ederek ilâhi vahye uyup uymadığını tasdik etmiştir. Önceki vahiyleri de içinde barındıran son vahiy Kur'ân da önceki tüm suhuf ve kitaplar üzerine musaddik ve müheymin olarak önceki vahiylerin korunmasını üzerine almıştır.

Tarihsel süreçlerden geçerken ilâhî vahiy eseri kitaplar zamanla unutulmuş ve hatta tahriflere uğraması sonucu sonraki peygamberlere tekrar vahiy nâzil olmuştur. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim, son vahiy olarak nazil olmuştur. Kur'ân'da, önceki peygamberlere vahyedilen suhuf ve kitaplar zikredilerek peygamber ve toplumların hayatları tasdik edilmektedir. Örnek göstermek onaylamaktır. İlâhî kitapların ve peygamberlerin kendisinden önceki kitapları ve peygamberleri tasdik etmesi, peygamberlere nâzil olan vahyin kaynağının sadece Yüce Allah olduğu, vahyin birbirinin devamı olduğu, tahriflerin tashih edilerek önceki vahiylerin korunup onaylandığını, muhteva bakımından bütün olduğu ve aynı ilâhî esaslar üzerine bina edilmiş olduğunu göstermektedir.

Kur'ân'da, vahyin tarihinden, peygamberlerin yaşamlarından kesitler halinde birçok olay zikredilerek, vahyin son muhataplarına ibret ve öğüt için ilâhî bakış açısıyla değerlendirilmesi yapılmaktadır. Tarihte yaşanmış olaylar, yaşamlardan örnekler ve

olayların arkaik kesitleri âdeta sinematografik yöntemle sahnelenmekte, Yüce Allah bu tarihsel sunumları insanlara vahiy/din olarak aktarırken, bunların birer gerçek olaylar olduğunu vurgulayıp tasdik etmektedir. İlâhî iradenin beşeriyete takdimi tasdik edilerek sunulmaktadır. Önceki peygamberlere gönderilen vahiylerin tarihte tecelli edilişi, ilâhî maksatlar doğrultusunda zaman-mekân-şahıs düzleminde bir gerçeklik oluşu tasdik edilip haber verilmektedir. Allah, ilâhî hakikatleri, tarihte vuku bulmamış, kurgusal olaylar üzerine bina etmemektedir. Kıssalarda, önceki vahiyle imtihan edilmiş toplumların davranışları, ilâhî vahyin değerlendirmesine tâbi tutulmaktadır. Bu gerçeklikler üzerinden denenme, sınanma ve imtihanın Hz. Muhammed'in ümmetinde olduğu bildirilmektedir. Önceki ilâhî kitapların Kur'ân tarafından tasdik edilmesi son vahyin tarihsel derinliğini göstermektedir. Kıssalar; bir anlamda tarihin inşa edilişinin ilâhî gözle okunması ve sonraki vahyin müntesiplerine rapor şeklinde sunulmuş halidir.

Bütün peygamberler insanlık tarihi boyunca rehberlik edip hidâyet yollarını insanlara göstermesi için Allah tarafından görevlendirilmişlerdir. Yüce Allah tarafından gönderilen ilâhî mesajların birbiriyle aynı olması, ortak ilâhî emir ve nehiyleri olması, ibadetlerin aynı olması, ilâhî kitapların birbirini onaylayıp tasdik etmesi ve muhtevalarının aynı olması, yaratılışın yasalarının değişmemiş olması, iman edilmesi gereken ilkelerin aynı olması, ilâhî yasa yani sünnetullâh'ın, ilâhî hakikatin hakikat olmasının gereği olarak düşünülebilir.

Konunun belirlenmesi, tezin şekillenmesindeki yapıcı, yol gösterici katkılarından, çalışmanın her aşamasında göstermiş olduğu ilgi ve ufuk açıcı fikirleri ile destek olan danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU'na şükranlarımı sunar, aydınlatıcı fikirlerinden faydalandığım hocalarım Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ ve Yard. Doç.Dr. Ahmet KÜÇÜK'e teşekkür ederim.

Ramazan BARMAN

Malatya 2016

ÖZET

Konu: "Musaddik" Kelimesi Bağlamında Kur'ân'ın Önceki Kitaplarla İlişkisi

Tez, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmada ele alınan konunun önemi, araştırmanın amacı, yöntemi ile kapsam ve sınırlılıkları belirlenmiştir. Tez çalışması bir tefsir çalışması olduğundan temel referans kaynağı olarak Kur'ân'ı Kerim, tefsir kitapları ve konu ile ilgili çalışmalara başvurulmuştur. Birinci bölümde sıdk ve yakın anlam ilişkisi olan müheymin kelimelerinin sözlük ve Kur'ân'daki kullanımından oluşan manaları tespit edilmiştir. İkinci bölümde musaddik kelimesiyle, tasdik edilen önceki ilâhî kitaplarla ilgili vahiy ve vahyin Hz. Âdem'den Hz. Muhammed (a.s.)'a uzanan tarihi, vahyin tek kaynaktan olması, vahiy geleneği ile Kur'ân'da vahyedildiği haber verilen ilâhî kitaplar Tevrât, Zebûr, İncîl ve Kur'ân konuları işlenmiştir. Üçüncü bölümde Kur'ân vahyinin önceki vahiyleri kuşatması ve ilâhî kitapları tasdik etmesi açıklanmıştır. Tüm peygamberlerin din olarak İslâm'a davet etmeleri, insanlık tarihi boyunca vahyin müntesiplerine müslüman isminin verilmesi, Kur'ân vahyinin tarihsel derinliği olarak kıssalar, din ve şariat kavramları, ibadetlerin tarihi, Kur'ân'ın önceki ilâhî vahiy/kitapları tasdik etmesi bağlamında ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise araştırmada varılan sonuçlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Musaddik, Müheymin, Vahiy, Müslimûn, Tevrât, Zebûr, İncîl, Kur'ân

ABSTRACT

Qur'an's relations with the previous holy book in the scope of "Musaddik", affirmation,
word

Ramazan BARMAN

University of İnönü

Department of Social Sciences

Fundamental Islam Sciences

Topic: Qur'an' relationship with previous holy books in the scope of
"Musaddik"; approver, word.

This thesis is made up of an introduction, three distinct sections and a conclusion section. Introduction section explains importance of the topic of the research, its purpose, modality, scope, and boundaries. Since the research is a commentary study, its main reference sources consist of Qur'an, commentary books, and other studies in the same subject. After the introduction section, first main section determines, the dictionary and Qur'an usage meanings of the words "sidk", righteousness, truthfulness, and its analogous word "müheymin", watchful protector. In the second section analyzes topics about, revelation related to previous holy books confirmed by the "musaddik" affirmation keyword, history of revelation reaching to Hz. Muhamed (a.s.) starting from Hz. Âdem, and revelation being originated from a unique source, the holy books, Torah, Psalms and Bible, that are acquainted by Qur'an's revelations via revelation tradition. Third section explains how Qur'an's revelations cover the previous revelations and attest the previous holy books. In the third section, all prophets invitation to Islam as a religion, the ones who are adhere to revelations are called muslims, stories as historical deptness of Qur'an revelations, religion and sharia concepts, history of worshipping, are analyzed under the scope of Qur'an's attestment of previous revelations and holy books. In the conclusions sections the finding and results of the research are expressed.

Key words: "Musaddik" affirming, "Müheymin" watchful protector, "Vahiy" revelation, "Müslimûn" people of Islam, "Tevrât" Torah, "Zebûr" Psalms, "İncîl" Bible, "Kur'ân" Qur'an

Advicer: Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	ii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
2.Araştırmanın Amacı.....	3
3.Araştırmanın Yöntemi.....	6
4.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

SİDK KELİMESİNİN SÖZLÜK VE KUR'ÂN'DAKİ ANLAMLARI

1. “Sıdk” Kelimesinin Anlamları	10
1.1. “Sıdk” Kelimesinin Lügat Anlamları	10
1.2. “Sıdk” Kavramının Kur’ân’da Kullanıldığı Anlamlar	14
1.2.1. “Doğruluk ve Doğru Söz Söylemek”	14
1.2.2. “Ahde Vefa”	16
1.2.3. “İman ve Sâlih Ameller”	17
1.2.4. “Misâk”	17
1.2.5. “Kur’ân”	18
1.2.6. “Allah’ın Va’dini Yerine Getirme”	18
1.2.7. “Hakk, Gerçek”	19
1.2.8. “Desteklemek”	19
1.2.9. “Sadaka Vermek”	19
1.2.10. “Mehir”	20
1.2.11. “Dost”	20
1.3. “Sıdk” Kelimesinin Kur’ân’da Birlikte Kullanıldığı Kelimeye Kattığı Anlamlar.....	20
1.3.1. “Doğruluk Makamı, Özel ve Üstün Mevkii”	20

1.3.2. “Yücelik, Doğruluk Makamı”	21
1.3.3. “Doğruluk Dili, Doğrulukla Anılma, Yâd Edilme”	21
1.3.4. “Nimetlerin Bol ve Bereketli Olduğu Yer”	22
1.3.5. “Gerçekleşecek Söz”	23
1.3.6. “Doğru, Emin, Güvenilir Giriş ve Çıkış Yeri”	23
1.4. “Tasdik” Kavramı	24
1.5. “Musaddik” Kelimesinin Anlamı	25
1.5.1. “Musaddik” Kelimesinin Sözlük Anlamı	25
1.5.2. “Musaddik” Kelimesinin Kur’ân’daki Anlamı	26
1.6. “Musaddik” Kelimesi ile Yakın Anlamlı Kelimeler	28
1.6.1. Kur’ân’ın “Müheymin” Olması	28

İKİNCİ BÖLÜM

KUR’ÂN’IN ÖNCEKİ VAHİYLERLE TASDİK BAĞLAMINDA İLİŞKİSİ

2. Vahyin Kaynağı ve Tasdik	36
2.1. Peygamberler Tarihi Boyunca Vahiy	37
2.2. Vahiy ve Peygamberler	43
2.3. Kur’ân’da İlâhî Kitaplar	65
2.3.1. Tevrât	66
2.3.2. Zebûr	72
2.3.3. İncîl	73
2.3.4. Vahyin Son Halkası: Kur’ân-ı Kerim	77
2.4. Kur’ân’ın Tasdik Ettiği İlâhî Kitaplara İman	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR’ÂN VE ÖNCEKİ VAHİYLER

3.2. İlâhî Kitaplarda “Din” ve “Şeriat”	88
3.2.1. Din: Sabit İtikadî ve Ahlâkî İlkeler	88
3.2.2. Şeriat: Değişken İlâhî Toplumsal Düzenlemeler	91
3.3. Kur’ân’ın Kendinden Önceki Kitaplara “Musaddik” Oluşu	98
3.4. İlâhî Kitaplardaki Tahriflerin Kur’ân Tarafından Tashih Edilmesi	120
3.5. Tasdik’in Tarihsel Tezahürleri: Kıssalar	123

3.6. Tasdik Bağlamında Vahiylerde İbadetler	126
3.6.1. Namaz	127
3.6.2. Oruç.....	131
3.6.3. Zekât.....	132
3.6.4. Hac	133
3.6.5. Kurban.....	136
SONUÇ	139
KAYNAKÇA	142

KISALTMALAR

a.s.	: aleyhi's-selam
b.	: bin, ibn
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
çev.	: çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: hicrî
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan
Hız.	: Hazreti
s.	: sayfa
sy.	: sayı
thk.	: tahkik eden
trz.	: tarihsiz
v.	: vefatı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğeri
y.y.	: yayın yeri yok
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1.Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusu, Kur’ân-ı Kerim’deki “musaddik” kelimesinin, Kur’ân tarafından kullanılan bağlamı ile oluşan kavramsal muhtevasıdır. Musaddik kelimesi, önce nâzil olan ilâhî kitaplarla son nâzil olan ilâhî kitap Kur’ân arasındaki vahyin tasdik bağlantısını göstermektedir. Kur’ân’da Allah’a iman edip bütün peygamberlerin getirdiği ilâhî esas ve kitaplara iman edenler, “müslüman” ismi ile tanımlanmıştır. Farklı zamanlarda farklı peygamberlere nâzil olan vahiy, bir bütün olduğu için kutsal kitaplar arasında tasdik ilişkisi bulunmaktadır.

Vahiy esasları Allah’a, peygamberlere, meleklerle, kitaplara, âhiret gününe iman etme esası üzerine kurulmuştur. Böylece ed-dîn (İslâm), insanların bilgi ve tasavvur dünyalarına peygamberler tarafından bildirilen vahiyle girmiştir. Vahyin tasdik edilmesi tahrif ve yanlış din tasavvurlarını önlemektedir.

Kur’ân vahyinde, vahye muhatap olan önceki toplumların dinî, dünyevî ve itikadî tecrübelerin,¹ ilâhî gerçekliği onaylanarak, tasdik edilerek haber verilmektedir. Daha önce vahye muhatap olmuş insanların vahiy karşısındaki olumlu ve olumsuz tutumları, müsbet ve menfî davranışları aktarılmaktadır. Güzel ve hayırlı davranışları Kur’ân’da övülmüş, tasdik edilerek Kur’ân’da örnek gösterilmiştir. Bu çerçevede Havarilerin, Ashab-ı uhud ve Firavun’un sihirbazlarının davranışları tasdik edilmektedir. Yahudilerin vahiy tahrif etmeleri, Hz. Üzeyr’i oğul olarak Allah’a nisbet etmeleri, Hristiyanların Hz. İsa’yı ve annesi Hz. Meryem’i ilâh saymaları ise tevhid’in tahrif edilmesidir. Kur’ân vahyinde, önceki ilahi kitaplarda yapılan tahrifler tashih edilmektedir.

Vahye muhatap olmuş ehl-i kitabın yaptıkları tahrifler tashih edildikten sonra tasdik edilmiş, sonraki yüzyıllarda² Kur’ân vahyine muhatap olan müslümanlara aktarılmıştır.³ İlâhî vahyin son kitabı olan Kur’ân, bu tecrübeyi Hz. Muhammed’in (a.s) ümmetine ve kıyamete kadar gelecek insanlara aktarmak için geçmişte dinde yapılan tahrifin her çeşidini tashih ederek tasdik etmektedir. “Musaddik” kelimesi vahyin tarihine vurgu yapmaktadır. Bu tezde Kur’ân’ın Tevrat ve İncil’i tasdik ettiği, İncil’in

¹ Bkz. Bakara, 2/134.

² Mâide, 5/19.

³ Mâide, 5/47- 48.

de Tevrat'ı tasdik ettiği, önceki vahiylerle sonraki vahiyler arasında bir tenakuz olmadığı, tüm vahiylerin aynı hakikati anlattığı ve Kur'ân'ın önceki vahiylerle tasdik bağlamında ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Allah'ın, peygamberlerin ve mü'minlerin sıfatı olarak sıdk ve Kur'ân'ın “musaddik” oluşu, İslâm inanç ve akidesinin de önemli bir rüknünü oluşturmaktadır. “Sıdk” kelimesi Kur'ân'da türevleriyle birlikte 155 defa geçmektedir.⁴ İslâm akidesi açısından evvelki kitaplara iman, itikadın bir esasıdır.

İlâhî yasa (sünnetullâh) gereği her ümmete (topluma) peygamberler gönderilmiştir. Kendilerine peygamber gönderilmeyen toplumların da azaba (cezaya) maruz bırakılmayacağı Kur'ân'da⁵ açıklanmıştır. Yaşadığımız çağda dünyada farklı inanç mensuplarının birarada yaşadığı, Kur'ân'nın hidâyet ve rehberliğinin önceki ilahi kitapların müntesiplerine (Ehl-i Kitap) hitap ettiği de göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Kur'ân, ilk peygamber Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) kadar, insanoğluna indirilen vahiylerin birbirinin devamı olduğunu haber vermektedir. Yüce Allah tarafından indirilmiş tüm kitap ve sahifelerde “Tevhîd” ilkesi vurgulanmıştır. Kur'ân, en son nâzil olan ilâhî kitap olarak, daha önce indirilmiş ilâhî kitapları ve peygamberlerin yaşamlarını anlatarak tasdik ettiğini açıklamaktadır. Kur'ân'ın, “sıdk” ve “musaddik” niteliğiyle, Allah'ın insanlar için gönderdiği vahiylerin, birbirinin devamı olduğu haber verilmektedir. İlâhî vahiylerin, tek bir ilâh olan Yüce Allah'ın ayetleri olduğu; *أمر* emretti, *كلم* konuştu, *واوحينا* vahyettik, *قلنا* dedik, *انزل* indirdi, *ندى* ünlledi, seslendi lafızları ile Kur'ân'da ifade edilmektedir.

İlâhî kitapların muhtevaları, tevhîd inancı etrafında örülmüştür. İlâhî kitaplar gönderildikleri devirde ve sonrasında insanlığın inanç, ahlâk, sosyo-ekonomik, düşünüş tarzını ve insanın oluşturduğu kültürü, medeniyeti topyekün etkileyerek değiştirmiş ve değişimine yön vermiştir. İlâhî kitaplar beşeriyet tarihinin inşasında ana etken olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim, kendisinden önce nâzil olan kitaplardan, sahifelerden, gönderilen peygamberlerden, önceki toplumların özelliklerinden, yıkılış ve inşalarından bahseden, birçok kıssayı nakletmektedir. Kur'ân, Allah'ın tarihte, önceki hitapları ile sonraki hitapları arasında sürekli bir bağ kurmuştur. İnsanlık tarihi boyunca, nâzil olan ilâhî kitaplar, öncekini tasdik ederek, birbirinin tamamlayıcısı olduğunu, birbiriyle uyumlu

⁴ Abdalbaki, Muhammed Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Çağrı Yay. İstanbul, 1984, s. 404-406.

⁵ İsra, 17/15.

ve tutarlı olduğunu açıklamaktadır. Burada Kur'ân'ın önceki kutsal kitapların tahrif edilmiş kısımlarını tasdik etmediğini belirtmek gerekir. Kur'ân, ehl-i kitabın “yanlarında bulunan”, “önlerinde olan” önceki ilâhî kitaplarda tahrif edilmiş hususları tashih ederek tasdik ettiğini açıklamaktadır.

Vahyedilmiş tüm kitaplarda aynı ilâhî hakikatler (tevhîd, adalet vb.) vurgulanmıştır. Zamanla önceki ilâhî kitaplarda tahrif edilen tevhîd, adalet ilkeleri etrafında oluşan şüpheler Kur'ân'da tashih edilmiştir. Yüce Allah tüm insanlara hitap ederek, onları hidâyete davet etmiştir. Önce nâzil olmuş kitaplar (Zebûr, Tevrât ve İncîl) ve sahifeler kendi zamanındaki tüm insanlar için hidâyet rehberidir. Kur'ân ise önceki kitaplara “musaddik” olup kendi çağındaki insanlarla birlikte kıyamete kadar gelecek insanlara hitap etmektedir. İnsanlık tarihi boyunca aynı ilâhî hakikatler, mukaddes kitaplarda anlatılmıştır. “Musaddik” kelimesi, vahye muhâtab olmuş insanların dikkatini, önceki toplumların akibeti üzerinde düşünüp ibret almaya ve ilâhî (dini) tecrübeyi anlamaya davet etmektedir.

2. Araştırmanın Amacı

Kur'ân-ı Kerim, kutsal kitap olarak birçok özelliğe sahiptir. Bu özelliklerden biri de kendisinden önce nâzil olan ilâhî kitapları “tasdik” etmesidir. Tezin amacı Kur'ân'ın önceki kitapları tasdik etmesinin nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktır.

İlâhî kitaplar arasındaki ilişkinin nasıl olduğu ortaya konulması ve oluşan soruların son ilâhî vahiy Kur'ân ışığında ele alınmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada son vahiy Kur'ân'ın önceki kutsal kitapları tasdik etmesi olgusu üzerinde durulmuştur.

Önceki ilâhî vahiylerin şirkten ve mitolojiden arındırılması için son vahiy olan Kur'ân'ın tasdikinden geçmesini gerekli kılmaktadır. Aynı ilâhî kaynaktan vahyedilmiş olan bu ilâhî esasların ve kitapların tahrif edilmeleri sonucu farklı din algıları ve farklı dini anlama biçimleri doğmuştur. Bu farklı anlayışların kökeninde aynı ilâhî hakikatlerin olması, ilâhî vahiylerin müntesiplerinin üzerinde düşünmesi gereken konulardır. Son vahiy olan Kur'ân, önceki vahiy eseri olan, tahrif edilmiş ilâhî kitaplardaki tahrifleri tashih ederek tasdik etmektedir. Kur'ân, önceki kutsal kitaplar üzerinde müheymin olup, onları muhafaza edip bünyesinde korumaktadır.

Kur'ân'ın “musaddik” olması, vahye muhatap olmuş önceki toplumların yaşam tecrübeleri üzerinde düşünüp ilâhî mesajı kabul/red bağlamında karar vermesi için insana köklü bir tarihi bakış açısı kazandırmaktadır.

Allah indinde insanın akli ve kalbiyle yaptığı en büyük eylem ‘iman’dır. Yüce Allah bu eylemin tecrübesini vahiy tarihi ile insana Kur’ân’da sunmaktadır. Kur’ân, imana konu olan vahyin tarihini tasdîk etmektedir. Kur’ân vahye muhatap olmuş toplum ve bireylerin yeryüzündeki yaşantıları üzerinde düşünüp, sonuçlar çıkarılarak, ibret ya da örnek alınmasını istemektedir. Kur’ân neden önceki kitapları tasdîk etme gereği duymaktadır? Önceki kitaplara ve peygamberlere neden iman edilmesi gerekir? İnsanlık uzun tarihsel dönemeçlerle evrilirken ilâhî vahiyler/kitaplar arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu soruların cevapları araştırmanın amaç ve hedefini ortaya koymaktadır.

Allah ilahi kelâmı/hitabını, anlaşılması için peygamberlerin gönderildiği toplumun dili ile insanlara hitap etmiştir. Kur’ân, Arap toplumuna nâzil olduğu için dili de ilâhî sünnetullâh gereği Arapça’dır.⁶ Tivrât İbranice,⁷ İncîl ise Hz. İsa ve peygamber olarak geldiği toplumun konuştuğu Arami diliyle⁸ nâzil olmuştur. Kur’ân önceki ilâhî kitapları dilleri, toplumları ve devirleri farklı olsa da içerik aynı olduğundan tasdîk etmektedir.

Bu tez bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin adı “İslâm” olduğu gerçekliğini vurgulayarak tefsir ilmine bütüncül (konulu) bir bakış ile yaklaşp, tarihsel bütünlüğü içinde ilâhî vahiy ve kitapların kaynağının Allah olduğu, birbirinin devamı olduğu, aralarında çelişki ve birbirinden ayrı olmadığı, bilakis ilâhî kitapların kendisinden önceki ilâhî kitapları tasdik ettiği fikrini savunarak insan zihnindeki tarihsel ed-din (islâm) algısındaki dağınıklığı gidererek peygamberler tarihi boyunca İslâm’ın bütün bir sistem şeklinde anlaşılmasına ve anlatılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Kur’ân’ın musaddik olması gözönüne alınarak bir tasnif yapılacak olursa, Tivrât ve İncîl ilâhî menşeli olup aslı tahrife uğramış kitaplar, yahûdî ve hristiyanlar için ise tahrif edilmiş İslâm (dini) olarak görülebilir. “Yahûdilik” ve “Hristiyanlık”tan ayrı ilâhî dinler olarak bahsedilmesi; Yüce Allah’ın insanlar için değişik birçok din vaz’etmesi şeklinde anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu anlayışın doğru bir temele dayandığını söylemek mümkün görünmemektedir.

İlâhî kitaplardan Tivrât ve İncîl, tarihsel süreçlerden sonra tahrife uğramıştır. Semâvî kitaplardan sadece, en son nâzil olan Kur’ân-ı Kerim, orijinal haliyle

⁶ Çetin, Nihat M. Arapça mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991, III/276.

⁷ Hasan, Cafer Hadi, İbranice mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXI/366.

⁸ Dinçol, Ali M. Aramice mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1991, III/267.

korunmuştur. İlâhî mesajla görevli son peygambere vahyedilen Kur'ân-ı Kerim, son nâzil olan ilâhî kitap olması hasebiyle “müheymin kitap” olarak tüm vahiylerin üzerinde hakem, koruyucu ve gözetleyici olarak tahrifleri tashih edip tarihsel ilâhî gerçeklikleri tasdîk etmektedir.

Ayrıca tüm zamanların dini olan İslâm'ın anlaşılmasında (Hz. Âdem'le başlayan) tarih üzerinde durmak, geçmişe bakıp bu günü anlamamıza destek verecektir. Esasen son ilâhî kitab olan Kur'ân-ı Kerim'in büyük yekünü, insanlık tarihine ışık tutup aydınlatmaktadır.

Günümüzde küreselleşme olgusu ile artık iletişimin rahatça yapıldığı bir çağda, farklı din anlayışlarına sahip insanların iletişimi de hızla artmaktadır. Batıda dinlerin kapsayıcılığı, dini çoğulculuk, dinlerin kapsayıcılığı çerçevesinde tartışmalar sürmektedir. Çalışma, bu tartışmalara son vahiy Kur'ân'ın önceki vahiyleri/kitapları tasdîk ettiği gerçeğiyle katkı sunmayı da hedeflemektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Kavram, bir nesnenin zihne ait tasarımı ve zihindeki; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk veya soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, fikir ya da ideye denilir.⁹ Kavramlar, düşünce/fikir/inanç çadırının direkleri gibidir. Anlamlar bu direkler üzerinden yükselir. Bu çalışmanın alt yapısını oluşturmak için musaddik kelimesi üzerinde lügat ve Kur'ân'da kullanılan anlamları üzerinde durulmuştur. Kur'ân'ın, önceki kitaplara musaddik olması araştırılarak bu hususta klasik ve modern tefsirlerden konuyla ilgili açıklama ve yorumlar ele alınmıştır.

Bu çalışmada tasdîk bağlamında vahiy ve risâlet kavramları önemli yer tutmaktadır. Allah, Kur'ân'da, insanlara açıklanması için peygamberlere gönderdiği vahiyleri anlatırken bir takım kavramlar kullanmıştır. Bu kavramlar vahy, beyyinat, âyet, furkan, kitap, zübür, suhuf, zıkr, Tevrât, İncîl, Zebûr, İncîl ve Kur'ân şeklinde sıralamak mümkündür. Musaddik kavramının ilâhî muhtevadaki anlam alanları irdelenerek Yüce Allah'ın peygamberlere vahyettiği ve peygamberlerin beyan ettiği ilahi kitaplar arasındaki ilişki ortaya konulmuştur.

Vahy, önce sözlü bir metin olup sonradan bu sözlü vahiyler yazı ve dilin gelişmesine paralel olarak yazıya geçirilmiştir. Önce sözlü metin olan vahyin yazılı

⁹ Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yay. İstanbul, 2003, s. 226, bkz, Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005, III/247, bkz, Akyürek, Süleyman, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, Dem Yay. İstanbul, 2004, s. 317.

metin haline gelmesiyle mushaflar/kitaplar oluşturulmuştur. İlâhî kitapların gönderildikleri zaman ve toplumlar değişik olsada ilâhî vahyin muhatabı ilk insan Hz. Âdem gibi hep insan olmuştur Bu sebeple, isimleri müntesiplerince farklı konulan ilâhî dinler, aslında aynı kaynaktan geldiğine göre bir tek din olarak İslâm'dan bahsedilmesi gerekmektedir.

Kavram çalışmaları Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli yer tutmaktadır. Bu tezde öncelikle 's-d-q' fiilinin kök anlamı ve delaleti belirlenip, klasik lügatlerdeki kök anlamı belirlenmiştir. "Musaddik" kelimesinin etimolojisi üzerinde durularak Kur'ân'da kullanıldığı yerlerdeki anlamları tesbit edilmiştir.

Bu araştırma bir yönüyle kavram çalışması olduğundan tez konusuyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgisi bulunan diğer kavramların etimolojik anlamları için ilk dönem sözlüklerdeki ilk anlamı ve çerçevesi tespit edilmiştir.

Semantik kelimesinin sözlük karşılığı "anlambilim"dır. Arapça'da "ilmu'l meânî" denilmektedir. Semantik; kelimelerin ve kelime gurupların anlam bakımından inceleyen bilim dalıdır. Kelimeler zamanla anlam değişikliği yaşamaktadır. Semantik; bir dildeki kelimenin anlam değişmelerini inceler. Bu anlam değişiklikleri, semantik tahlillerin yapılmasıyla elde edilir.¹⁰ Semantik çalışmalar kelimenin taşıdığı kök anlamı bulmak amacıyla yapılmaktadır. Semantik analiz ise sadece kelimenin anlamını oluşturan kök manaya inerek, bu kök anlamından hareketle tarih boyunca kazandığı anlamların bir analizini yapmak ve bu anlamlar içinde ilk (kök) manayı tespit etmektir.¹¹

"Musaddik" kelimesinin semantik analizini yapmak için; ilk dönem sözlüklerdeki kök anlamı belirlendikten sonra kelimenin sonraki süreçlerinde anlam değişmesi olup olmadığının belirlenmesi önemlidir. Sıdk ve müsaddik kelimelerinin Kur'ân'da hangi anlamlarda kullanıldığı ve birlikte kullanıldığı diğer kelimelere verdiği izafe anlam tespit edilmelidir. Vahyin taşıdığı anlam dil vasıtasıyla iletilmektedir. Vahiy insanların kullandığı kelimelerin anlamıyla anlaşılmalıdır. Sözlüklerde tespit edilen anlam çerçevesinde Kur'ân'daki kelimelerin ilk anlamlarının tespit edilmesi Kur'ân kavramlarının anlaşılmasına destek vermektedir. Bunun için ilk dönem sözlüklerin

¹⁰ Soysaldı, H. Mehmet, "Kur'ân'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi", Kur'ân ve Dil-Dilbilim ve Hermenötik –Sempozyumu, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Van, 1982, s. 33, Yılmaz, Hasan, "Semantik Analiz Yönteminin Kur'ân'a Uygulanmasına Dair", İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2009, s. 366.

¹¹ Gezgin, Ali Galip, "Kur'ân'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?", Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta, 2000, sy. 7 s. 134.

başında *Lisânu'l Arap*, *Sihâh*, *Müfredât* ve *Mu'cemu'l Mekâyusu'l-Luğa* gelmektedir. Sözlükler, semantik çalışmalar için büyük kolaylık sağlayıp ilk anlamların tespit edilmesinde başvuru kaynak niteliğinde olup çalışmada söz konusu eserlere başvurulmaktadır.

Bu tez, konulu bir tefsir çalışmasıdır. Konulu tefsir; genel olarak “herhangi bir konuyu Kur’ân’daki ilgili tüm âyetlerden bir sonuca varılması, Kur’ân’ın bir konu hakkında ne dediğini ya da ne demek istediğinin tespit edilmesi” olarak tanımlanmaktadır. Böylece konulu tefsir Kur’ân’ın bir konu hakkındaki ilgili âyetlerden hareketle Kur’ân’ın bir konu hakkındaki görüş ve açıklamalarıdır. Konulu tefsir yönteminde konuya bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşmak esastır. Ele alınan konunun doğru anlaşılması için dil, kavram, mekâsıd, antropoloji, vahiy tarihi, Kur’ân kültürü ve önceki vahiylerin serencamı üzerindeki çalışmalardan faydalanılarak Kur’ân ışığında açıklanması hedeflenir.¹²

Bu tezin konusu inter disiplinler bir çalışma olduğundan dinler tarihi, peygamberler tarihi ve tefsir kaynaklarına başvurulmuştur. Kur’ân-ı Kerim ise temel referans kaynağı olarak alınmıştır. Âyetlerin açıklamaları için klasik ve modern tefsir eserlerinden faydalanılmıştır. Tezde konumuzla ilgili tefsir, kitap, makale ve akademik tezlerden faydalanmış bu eserler dipnot ve kaynakçada belirtilmiştir.

Konumuzla ilgili âyetlerin maksadını anlatmak için bazen hepsini, bazen de ilgili âyetin bir kısmı seçilmiş, yeri ise dipnotta verilmiştir. Çalışmada ele aldığımız âyetlerin Türkçe anlaşılmasını kolaylaştıracak bir dil kullanılması çabası gösterilmiştir. Âyetlerin en uygun anlam/mealin verilmesi için mevcut meal ve tefsirlerden istifade edilmiştir.

Bu araştırma, bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sıdk ve musaddik kelimelerinin semantik analizi ve kelimelerin Kur’ân’da kullanılan anlamları tespit edilmiştir. Önce “sıdk” kavramının sözlük anlamları Arap dilinin ilk dönem sözlüklerindeki kök anlamı araştırılmış sonra Kur’ân’daki anlamları ve kullanımları üzerinde durulmuştur. “Sıdk”, “tasdik” ve “musaddik” kelimelerinin sözlük ve Kur’ân’daki anlamları üzerinde durularak “musaddik” kelimesi ile yakın anlam ilişkisi olan “müheymin” kelimesinin anlam alanı, Kur’ân’daki kullanılışı ve önceki ilâhî kitaplarla ilişkisi açıklanmıştır.

¹² Demirci, Muhsin, *Konulu Tefisire Giriş*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul, 2013, s. 81.

İkinci bölümde vahyin tarihi, vahiy geleneği, vahiy ve peygamberler, risâlet ve nübüvvet, vahyin birlik ve bütünlüğü, ilâhî kitaplar, peygamberlerin aynı gaye için gönderilmesi ve kitaplara iman konuları işlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise İslâm ve kitap kavramının tarihi çerçevesinde tasdik bağlamı ile tüm çağlarda ilâhî kitapların müntesiplerine “müslüman” kimlik ismi verilmesi, vahyin bir bütün olarak birbirini tasdik etmesi üzerinde durulmuştur. Çalışmada tarih boyunca Allah-insan ilişkisinin, Allah’tan insana doğru olan nübüvvet/vahiy/kitap boyutu ele alınmıştır. Vahiy, ibadetler ve kıssalar Kur’ân’ın önceki kitapları tasdik etmesinin tarihsel tezahürleri olarak değerlendirilmiştir.

4. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu araştırmada tasdik ve musaddik kelimelerinin kök anlamları incelenerek, Kur’ân’da hangi anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Musaddik kelimesiyle yakın anlamlı olan müheymin kelimesinin sözlük anlamı üzerinde durulmuştur. Kur’ân’ın "musaddik" sıfatı ile önceki ilâhî kitapları onaylaması ve "müheymin" sıfatı ile önceki ilâhî kitaplar üzerinde gözeteci, koruyucu olması açıklanmıştır. Vahyin bir bütün olduğu, tüm devirlerde peygamberlerin tebliğ ettiği ilâhî esas ve öğretilerin aynı olduğu vurgulanmıştır. Kur’ân’ın daha önce vahyedilmiş ilâhî kitapları tasdik etmesi, onların son vahiy olan Kur’ân’ın taşıdığı ilâhî gerçekliklere uyup uymadığının test edilmesi, yapılan tahrifleri tashih edip onaylaması demektir. Tahrif edilen ilkelerinin ise tashih edildikten sonra tasdik ettiği açıklanmıştır. İlâhî kitaplar, dinler tarihi çerçevesinde ele alınmamıştır. Çalışmada ilâhî kitaplar arasında bir mukayeseye gidilmemiştir. Çalışmada ilâhî kitapların vahiy bağlamı üzerinde durulmuştur. Ancak Kur’ân’ın önceki kitaplara musaddik olmasının sebep ve sonuçları üzerinde durulmamıştır.

Peygamberlerin yaşamları anlatılmayıp sadece tebliğ ettikleri ilâhî esasların aynı olduğu vurgulanmıştır. Vahyin tarihi bağlamında Kur’ân’ın da önceki kitaplar gibi ilâhî bir kitap olduğu ve önceki kitapları tasdik edip onlar üzerinde denetleyici olduğu, tahrif edilen hususların tashih ederek ilâhî hakikatlerin tasdik edip onaylanması açıklanmıştır. Araştırmada tahrifin ne olduğu ve nasıl yapıldığı ele alınmamıştır. Ancak Kur’ân’ın; önceki kitaplarda tahrif, tebdil ve tağyir edilen konuları tashih ederek tasdik ettiği belirtilmiştir. Kur’ân’ın önceki ilâhî kitaplarda neleri tasdik ettiği, neleri tashih ettiği konularının ayrıntıları üzerinde durulmamıştır. Başka bir deyişle ilâhî kitaplardaki ortak hüküm ve ahlak konuları üzerinde durulmamıştır. İlâhî kitapların kaynağının bir ve

vahiylerin bir bütün olduğu, hedef ve gayesinin bir olması gerçeğinden hareketle, Kur'ân'ın önceki kitapları tasdîk etmesi olgusu ele alınmıştır.

Kur'ân vahyinin önceki vahiy ve kitapları kuşatması, insanlık tarihi boyunca İslâm'ın müntesiplerine “müslüman” ismi verilmesi ile kıssalar tasdîk bağlamında değerkendirilmiştir. Peygamberlere gelen vahyin bir bütün olduğu, ilâhî kitapların birbirinin devamı olduğu açıklanmıştır. Vahyin tarihi, Hz. Âdem'den başlayıp Hz. Muhammed'e kadar olan bir süreç olarak değerkendirilerek tasdîkin tarihsel boyutu üzerinde de durulmuştur.

Kur'ân'da bahsi geçen kıssalar, peygamberlerin yaşamları ve ibadetler tasdîkin tarihsel tezahürleri olarak değerkendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIDK KELİMESİNİN SÖZLÜK VE KUR'ÂN'DAKİ ANLAMLARI

1. “Sıdk” Kelimesinin Anlamları

Sıdk kelimesinin sözlüklerdeki kullanılışı ve cümlelerdeki anlam alanı belirlendikten sonra Kur'ân'da kullanıldığı anlamların tesbiti yapılacaktır.

1.1. “Sıdk” Kelimesinin Lügat Anlamı

“Sıdk” kelimesi sözlükte, “kızb”in (yalan) zıddı olarak ‘s-d-q’ sıdk (doğruluk) kök fiilinden türetilmiştir.¹³ Sıdk kelimesinde söz ve davranış vb. hususlarda mükemmel, sağlam ve güçlü olmak anlamları bulunmaktadır.¹⁴

“Sıdk” kavramı anlam olarak doğru sözlü olmak, gerçeği söylemek, doğru haber vermek, sözünü yerine getirmek, öğüt ve sevgide samimi olmak, iş ve işlemlerde (amel ve davranışta) dürüst ve güvenilir olmak anlamlarına gelir.¹⁵

“Sıdk” kelimesinin Arap dilindeki kök anlamı güç, sert, katılık ve şiddet olup doğru sözlü olmaya “sıdk” denilmesinin sebebi, yalanın güçsüzlüğü karşısında, sıdk'ın katı, sert ve güçlü olmasıdır. “Musaddik” “s-d-q” kelimesinin müteaddî yapılarak “saddeka” kelimesinin ism-i faîli olarak doğrulayan, tasdik eden veya doğruluğuna şahitlik eden anlamındadır.¹⁶

صدق kelimesi; صدقت القوم ای قلت لهم صدقا “topluma doğru söyledi, yani onlara dediğim doğrudur, doğruyu söyledi” şeklinde Arapça cümlelerde kullanılmaktadır. ای صدقنى فلان قال لي الصدق و كذ بني ای قال لي الكذب “biri bana doğru söyledi, yani bana doğruyu söyledi” ve “bana yalan söyledi yani bana yalan olan şeyi söyledi”.¹⁷

¹³ İbn Faris, Ebû'l-Hüseyn Ahmed Zekeriyya, *Mu'cemül Mekayisi'l-Luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dar'ul Fikr, Beyrut, 1991, III/339; bkz. Cevheri, *Sihâh*, IV/1505.

¹⁴ Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, VIII/355-356. Firûzabadi, Mecdüddin Muhammed, b.Yakûp, *Besairu Zeviy Temyiz fi letaiifi kitabu'l Aziz*, thk, Muhammed Ali el-Buhar, 3. Basım, İhya-i Turasıl İslâmi, Kâhire, 1996, III/397.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, *Sıdk*, X/193, bkz. İsfahânî, Râgıb, Ebû'l-Kâsım el-Huseyin b. Ahmed Müfredât *fi Garibi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Darü'l Ma'rife, Beyrut, 1990, s. 278.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, X/194.

¹⁷ Ezheri, Ebû Mansur Muhammed İbni Ahmet, *Tehzibu'l-Luğa*, thk, Abdulazim Mahmud, Dâru'l-Mısriyye, Kahire, 1983, VIII/355,356, bkz. Cevherî, Ebû Nasr İsmâil bin Hammad, thk, Ahmet Abdulğafur Attar, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Daru'l İlm, Beyrut, 1990, IV/1505.

Cümledeki kullanılışı şöyledir: كذب في القتال “Savaş kötü oldu, kişi savaşta varlık gösteremedi” anlamında kullanılmıştır.²³

“Sıdk” lafzının asıl anlamında yiğitlik (şecâat) ve dayanıklılık (salâbet) bulunmaktadır.²⁴ “Kizb” (yalan), ise hiçbir güce ve kuvvete sahip olmadığından “kizb” zayıflık durumunu ifade etmektedir.²⁵

Düzgün olup, eğriliği olmayan mızrak için رمح صدق “rumhun sadkun” ifadesi kullanılmıştır. سيف صدق “seyfun sadkun” ifadesi de ‘sağlam, düzgün ve dayanıklı kılıç için kullanılmaktadır. صدق النظر “Sadkun nazari” ifadesinin sert ve keskin bakış için kullanıldığı görülmüştür. Üşenmeden yük taşıyan adam hakkında işini mükemmel yapmasından dolayı صادق الحملة “sâdiku’l-hamele” güçlü, iyi yük taşıyan (hamal) sıfatı kullanılmıştır.²⁶

Râğıb el-İsfahânî (v. 502/1108), ‘Sadaka’yı şöyle tanımlamaktadır: Sadaka; tıpkı zekât gibi, insanın Yüce Allah'a yakınlaşmak için malından yapmış olduğu harcamadır. Ancak sadaka, gönüllü olarak yapılan harcamalardır. Farz olan harcamalara zekât adı verilir. Bununla birlikte, sadaka veren kimsenin doğruluğu gözetmesi (taharri-i sıdk) durumunda إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ “İmanda sadakatin ve kemalin ifadesi olan sadakalar/zekâtlar, fakirler içindir” ve خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً “Onlardan, imanda sadakatlerinin ifadesi olarak sadaka al.” âyetlerinde²⁷ olduğu gibi, farz olan harcamaya “sadaka” denilmiştir.²⁸

İsfahânî “Sıdk”ın öncelikle söz ve vicdan bütünlüğü anlamını taşıdığını vurgulamaktadır. Ona göre “sıdk”, söylenen sözün, söyleyenin inancına ve vâkıya mutâbık düşmesidir. Bu mutâbakat olmak zorundadır. Bu şartlardan birisi bozulursa sıdk tam olmaz. Meselâ; kâfirin îmân etmeksizin “Muhammed Allah’ın Rasûlüdür” demesi örneğinde; söyleyen sadece doğru bir sözü söylemiştir, ama söylediğine inancı yoksa söylenen söz ile söyleyen arasında bir mutabakat söz konusu değildir. Sözünün doğruluğu “sıdk”; söylediğinin inancıyla örtüşmemesi ise “kizb”dir.²⁹ “Sıdk”ın bir de

²³ İsfahânî, *Müfredât* s. 277; Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, *Umdetu’l Huffaz fi Tefsiri Eşrefi’l- elfâz, Mu’cemu’l Lüğaviyyun li- elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II/327.

²⁴ Ezherî, *Tehzib*, VIII/355.

²⁵ İbn Faris, *Mu’cemu’l Mekayisul Lüğa*, III/339.

²⁶ İbn Faris, *Mu’cemu’l Mekayisi’l-Lüğa*, III/339; İbn Manzûr, *Lisânü’l Arap*, X/193; İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-Ezdî, *Cemheratü’l-Lüğa*, Dairetü’l Kütübî’l İlmi, Beyrut, 2005, II/274.

²⁷ Tevbe, 9/60, 103.

²⁸ İsfahânî, Râğıb, *Müfredât*, s. 278.

²⁹ Neml, 27/27 Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, *Umdetu’l Huffaz fi Tefsiri Eşrefi’l- elfâz, Mu’cemu’l Lüğaviyyun li- elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II/326.

eylem boyutu vardır ki, o da sözü ve inancıyla doğru olan kimsenin, bu söylediklerini, davranışı ile göstermesidir. Böyle davranması durumunda ancak “sıddîk” sıfatının şartını tamamlamış olmaktadır.³⁰ Böylece “sıdk” kelimesinde; kişinin kendisine, diğer insanlara ve muhatap olduğu olaya karşı doğru olması anlamını da taşıdığı görülmektedir.

Lügatlerde verilen bu anlamların yanında kelimenin cahiliye dönemindeki anlamına ilişkin bir atıfta bulunulmamıştır. Sözlüklerdeki tanımlarına göre Müfredât’ta³¹ olduğu gibi, “sıdk” kelimesi ve “sadaka” fiilinden türetilen formları Kur’ân’la birlikte kullanılmaya başlamış olduğu kanaatini vermektedir.

Vahiy öncesi Arapların, dünya görüşlerinin merkezinde Kur’ân’ın belirttiği manada bir Allah tasavvurunun yer almadığı; Allah’a karşı taahhüt ve inançlarını mali bir bağış ya da harcamada bulunmak suretiyle pekiştirmek ve böylece kulluklarındaki sadakatlerini eylem planında tasdîk etmek gibi bir problem ve kaygıları bulunmamasından ötürü, bu kelimeyi söz konusu anlam örgüsü içinde kullanmamışlardır. Bu bağlamda, onların daha çok, kişisel övgü veya kabilenin şan ve şöhretini yaymak için “cûd” “sehâ” ve “kerem”³² gibi, kelimeleri kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir.³³

Sadaqa kelimesinin etimolojisiyle semantik çerçevesi arasında şöyle bir ilişki vardır; “Sadaka”, davranışla söz ve itikadın mutabık olmasıdır.³⁴ “s-d-q”, bir şeyi başka bir şeyle tahakkuk ettirmek, desteklemek/güçlendirmek anlamlarına gelir. Kadına verilen mehir de (sadâk) aynı anlamdadır. Zira kadının koasına helal oluşu, mehir ve nikâhla birlikte meşru bir şekilde gerçekleşmiş ve onaylanmış/tasdîk olmaktadır.³⁵

“Sıdk” (doğruluk); sözde (inançta) doğruluk, niyet ve iradede doğruluk, azimde doğruluk, vefada doğruluk, amelde doğruluktur. Bunların hepsini yerine getiren kişi doğrulukta ileri bir seviyeye ulaştığı için sıddîktir.³⁶

³⁰ İsfahânî, Râgıb, *Müfredât*, s. 277.

³¹ İsfahânî, Râgıb, *Müfredât*, s. 278.

³² Çağrı, Mustafa, Cömertlik mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993, VIII/72-73.

³³ Öztürk, Mustafa, “Sadaka, Kavramının Kur’ân’daki Anlam Çerçevesi- Semantik Bir Anlam Denemesi,” 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2001, sy. 12-13, s. 464.

³⁴ Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, *Umdetu’l Huffâz fî Tefsiri Eşrefi’l- elfâz, Mu’cemu’l Lüğaviyyun li-elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II/326.

³⁵ İbnü’l Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh *Ahkamu’l-Kur’ân*, Daru’l Kütübü’l İlmiyye, Beyrut, 1998, II/521.

³⁶ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûmi’d-Dîn*, çev. Sıtkı Güllü, Huzur Yay. İstanbul, 1998, IV/780.

Sadâkat / صدقة, kelimesi de s-d-q kökünden türetilmiştir. Kişilerin birbirlerine karşı saygı dostluk, sevgi, nasihat, söz yönüyle doğruluk ve bağlılıklarını ifade etmektedir.³⁷

Kur’ân’da, “sadâkat” temel ahlâkî erdemlerden birisidir. Genel manada, diğer ahlâkî erdemlerin temeli olarak gösterilir. Kur’ân’da “sadâkat”; sözde, düşüncede, niyette, inançta, amelde doğruluğu içerisine alabilecek anlam çerçevesinde kullanılmaktadır. Sadakat, ilk bakışta insanlar arası ilişkilerin konusu olduğu çağrışımı yapmakla birlikte, Kur’ân, “sadakat”i, Allah’a olan sadakatle birlikte ele alır.³⁸

“Sıdk”, hem sözün insanın içinden geçirdiği düşünce ve inanışa, hem de hakkında bilgi verilen şeyin gerçekliğine uygun düşmesidir.³⁹ “Sıdk” bir şeyden emin olmak, şüphesi bulunmamak, (vakıanın doğruluğuna) inanmaktır.⁴⁰

“Sıdk’ın” gerçekleşmesi için üç unsurun bir arada tahakkuk etmesi gerekmektedir; doğru bir vakıa, subjektif bir alanda vakıanın ret etme (inkâr) imkânı varken, vicdanen doğru kabul edilmesi ve bu gerçekleşen vakıanın doğru bir şekilde olduğu gibi ifade edilmesidir. Bu üç unsur birbirini sırasıyla izlerse sıdk gerçekleşmiş olur. Burada illiyet bağı vakıaya karşı insanın tutumu ve davranışdır. Hakikat olan doğru/gerçek bir olayı, kalben ve lâfzen doğru bulmak “sıdk”tır. “Sıdk” doğru olan olayı kabul ve tasdik etmektir.⁴¹

1.2. صدق “Sadaqa, Sıdq” Kavramının Kur’ân’da Kullanıldığı Anlamlar

1.2.1. “Doğruluk ve Doğru Söz Söylemek”

Sıdk, doğruyu söylemek, vaki olan ve hakikate uygun düşeni söylemek anlamında kullanılmıştır.⁴²

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ “(Ey Peygamberim) Deki: Allah doğru söyledi. İbrahim’in dinine uyun. O müşriklerden değildi.”⁴³ “Allah doğruyu

³⁷ Cevherî, *Sihâh*, IV/1505.

³⁸ Kasapoğlu, Abdurrahman, “Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur’ân’da “Sadâkat”, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Malatya, 2010, s. 121.

³⁹ Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, *Umdetu’l Huffaz fî Tefsiri Eşrefi’l- elfâz, Mu’cemu’l Lüğaviyyun li-elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II/326.

⁴⁰ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’ân Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yay. Malatya, 2011, I/91.

⁴¹ Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, *Umdetu’l Huffaz fî Tefsir-i Eşrefi’l- elfâz, Mu’cemu’l Lüğaviyyun li-elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II/326.

⁴² Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yüce Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1997, I/403.

⁴³ Âl-i İmrân, 3/95.

söylemiştir” ifadesi Kur’ân’da anlatılan ve haber verilen her şeyin Hz. Muhammed’in sözü olmayıp Yüce Allah’ın kelamı olduğunu ve Yahudilerin yalan söylediklerini göstermektedir. Birbirine zıt iki haberden biri doğru ise diğeri mutlaka yalandır. Burada Allah sözü doğru, Yahudilerin söylediklerinin yalan olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. *مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ* ifadesinde ise, Hz. İbrahim’e vahyedilen ve bütün peygamberler tarafından benimsenip tebliğ edilen ilâhî ve değişmez ilkeleri, mesajları topyekün İslâm inanç sistemini ifade eder. Bu da Hz. Muhammed’in yeni bir din ihdas etmediğini göstermekte, sadece ona vahyedilen Kur’ân’ın önceki ilâhî kitaplarda unutilan ya da tahrif edilmiş olan evrensel ilâhî ilke ve hakikatler içerdiği, bu bakımdan onun önceki peygamberlerin bir devamı olarak, önceki ilâhî kitapları tasdîk ettiğini vurgulanmaktadır. Hz. Muhammed’in tebliğ ettiği din ile Hz. İbrahim (a.s.) tebliğ etmiş olduğu din arasında bir fark olmadığı açıklanmaktadır.⁴⁴

وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ, “Allah'dan daha doğru sözlü kim olabilir?”⁴⁵ “Allah ve peygamberi doğru söylemiştir,”⁴⁶ “Bu, Rahman (olan Allah)’ın va’dettiğidir, (demek ki) gönderilen (elçi)ler doğru söylemiş”⁴⁷ âyetlerinde *صَدَقَ* fiili, “doğru sözü söylemek” anlamında kullanılmıştır.⁴⁸

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ “Rabbin sözü (kitabı) hem doğrulukla, hem adaletle tamamlanmıştır. O’nun sözünü değiştirecek yoktur. O, işiten ve bilendir.”⁴⁹ Bu âyette de sıdk doğruluk/gerçek/hakikat anlamında kullanılmıştır. “Sıdk” ve “adl” kavramları da “كَلِمَتُ رَبِّكَ” yani Kur’ân’ın sıfatı olarak kullanılmıştır.⁵⁰

“Sıddîk”, Peygamberlerin sıfatı olarak kullanılmaktadır. Melik’in görmüş olduğu rüyayı yorumlaması için zindana gelen arkadaşı Hz. Yûsuf (a.s.)’a *يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ* “Yûsuf, ey sözü özü doğru olan arkadaşım!”⁵¹ Bu âyetteki tamlamada “sıddik”, Hz. Yûsuf Peygamberi niteleyen bir sıfat olarak kullanılmıştır.

⁴⁴ Taberî, Muhammed b. Cerir Ebû Ca’fer, *Câmiu’l- Beyân fî Te’vil-i Âyi’l- Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Daru Hicr, Kahire, 200, XVI/191, Karaman, Hayreddin, vd. *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay. Ankara, 2006, I/633.

⁴⁵ Nisâ, 4/87.

⁴⁶ Ahzab, 33/22.

⁴⁷ Yasin, 36/52.

⁴⁸ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, Beyan Yay. İstanbul, 2012, IV/ 271, Elmalı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII/4035.

⁴⁹ En’âm, 6/115.

⁵⁰ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, IX/507; V/8-9; Mevdûdî, Ebû’l Ala *Tefhîmü’l-Kur’ân*, çev. Ali Ünal, M. Han Kayani, İnsanYay. İstanbul, 1991, II/587.

⁵¹ Yûsuf, 12/46.

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. İbrahim (a.s) için إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا “İbrahim, özü sözü dosdoğru bir peygamberdi”⁵² ve İdris (a.s) için de aynı ifade ile إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا “İdris, özü sözü dosdoğru bir peygamberdi,”⁵³ şeklinde kullanılmıştır. Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerim’de “sıddık” sıfatını bazı peygamberler ve inananlar için de kullanmıştır. Hz. Meryem⁵⁴ için “sıddika” وَاَمَهُ صَدِيقَةً “İsâ’nın annesi de özü sözü doğru idi.”⁵⁵ âyetinde doğrulukla, sadakatle vasfedilerek, övgü için doğrulukta mükemmel olması anlamında kullanılmıştır.⁵⁶

“Sıddîk” sadece Peygamberler için değil, samimi mü’minler için de kullanılmıştır. Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Peygamber’in (a.s.) İsrâ ve Miraç hadisesi için ‘o dediye doğru’dur’ dediği için ‘Sıddîk’ sıfatı verilmiştir.⁵⁷ “Sıddîkîn” وَالصَّادِقِينَ genel anlamda samimi mü’minler için de kullanılır. “Kim Allah’a ve Peygamber’e itaat ederse, işte onlar Allah’ın nimete erıştirdiği peygamberler, (sıddîkler) dosdoğru olanlar, şehitler ve iyilerle beraberdirler.”⁵⁸ âyetinde peygamberlerin getirdiği mesajı tasdîk eden samimi mü’minler için sıddîk ifadesi kullanılmıştır. Asla yalan söylemeyen, doğrulukta titiz ve aşırı olan, hakikati tasdîk eden anlamında kullanılmıştır.⁵⁹

1.2.2. “Ahde Vefa”

Sıdk; ahde vefa, sadakat, ahde sadakat göstermek, sözü yerine getirmek anlamında kullanılmıştır.⁶⁰

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا
“Mü’minlerden öyle erkek adamlar vardır ki Allah ile yaptıkları ahide sadakat gösterdiler (sadaku); böylece onlardan kimi adağını gerçekleştirdi, kimi beklemektedir.

⁵² Meryem, 19/41.

⁵³ Meryem, 19/56.

⁵⁴ Meryem; Süryanîce’de hâdim (mabet hizmetçisi) manasında kullanmıştır; bkz. Elmalı, M. Hamdi Yazır *Hak Dini Kur’ân Dili*, I/405.

⁵⁵ Mâide, 5/75.

⁵⁶ Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, *Umdetu’l Huffaz fî Tefsiri Eşrefi’l- elfâz, Mu’cemu’l Lüğaviyyun li-elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II/328.

⁵⁷ Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. M. Yazgan, Beyan Yay. İstanbul, 2008, s. 124; bkz. Çağrı, Mustafa, Sıddîk mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009, XXXVII/92.

⁵⁸ Nisâ, 4/69.

⁵⁹ Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, *Umdetu’l Huffaz fî Tefsiri Eşrefi’l- elfâz, Mu’cemu’l Lüğaviyyun li-elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II/328.

⁶⁰ Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı, Meal-Tefsir*, çev. C. Koytak, A. Ertürk, İşaret Yay. İstanbul, 1999, II/856.

Onlar verdikleri ahit ve sözlerini hiç değiştirmediler.”⁶¹ صَدَّقُوا kelimesi; ahde bağlı kalmak, sözünde durmak, sözüne bağlı kalıp gerçekleştirmek anlamında kullanılmıştır. O mü'minler zorluk, sıkıntı zamanlarında sabır, sebat ve sadakat gösterdiler anlamı verilmiştir.⁶²

1.2.3. “İman ve Sâlih Ameller”

Sıdk (sıdkuhum); iman, salih amel anlamlarında kullanılmasına örnek olarak şu âyet gösterilebilir: قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ “Allah: Bu sadıklara imanlarının (sıdkuhum) fayda verdiği gündür dedi.”⁶³ Burada “sıdk” iman, itaat ve salih amel, doğruluk, verdikleri sözlerine bağlı kalmak anlamında kullanılmıştır.⁶⁴ Bu günden kasıt kıyamet günü olup, sadakatin fayda ve menfaat sağladığı gün olarak açıklanmıştır.⁶⁵ Allah, özü ve sözü bir olmanın fayda vereceğini açıklamaktadır. Sadâkat; ahlakî ve dinî bir değer olarak, hakikatin arkasında durmak, çifte standartlı olmamak, gönlünde tevhid inancına sahip olup ağzıyla bunu ifade eden ve davranışlarıyla bunu gösteren insan fayda görecektir.⁶⁶ Ayetin öncesinde Hz. Îsâ'nın doğruyu söyleme davranışı ile sadık kişi olarak anılmıştır.

1.2.4. “Misâk”

Kur'ân'da “sıdk”; misâk, risâleti tebliğ, hak dine davet etme, sağlam söz anlamında kullanılmıştır.⁶⁷ لَيْسَ لِلصَّادِقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا “(Peygamberlerden ağır bir misâk aldık ki Allah) sadıklara (peygamberlere) misâklarından (an sıdkihim) sorsun ve O, hakikati inkâr edenlere acı bir azap hazırlamıştır.”⁶⁸ Önceki âyetle ilgili olarak; Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ'nın tâbileri vardı. Hz. İbrahim'e muhataplarının tamamı saygı gösterirlerdi. İşte o peygamberlerden Allah söz

⁶¹ Ahzab, 33/23, 24.

⁶² Taberî, Câmiu'l Beyân, XIX/61.

⁶³ Mâide, 5/119.

⁶⁴ Taberî, Câmiu'l Beyân, IX/141; Elmalı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II/1856; Öztürk, Mustafa, *Kur'ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Düşün Yay, İstanbul, 2013, s.171; Kısa, Mahmut, *Kısa Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meali*, Armağan Kitaplar, Konya, 2013, s. 127.

⁶⁵ Taberî, Câmiu'l Beyân, XI/141.

⁶⁶ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsîri*, Bayraklı Yay. İstanbul, 2001, VI/212.

⁶⁷ Mevdudî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, IV/394.

⁶⁸ Ahzab, 33/8.

almıştı. Peygamberlerden sorulduğu gibi İlâhî vahyi tebliğ ettikleri kavimlerin durumlarından da sorulmuştur.⁶⁹ Hz. Nûh'da müşriklerin önemsedikleri bir peygamberdir. O'na nazil olmuş vahiyden kalan bazı hükümleri uygulamışlardır. Peygamberlerin sorgulanacağı hatırlatılmasıyla insanların elbette çetin bir sorguya tâbi tutulacaktır.⁷⁰

1.2.5. “Kur’ân”

Kur’ân’da, “sıdk” Kur’ân anlamında kullanılmıştır. Sıdk’ı, (Kur’ân’ı) tasdik edenler de mü’minlerdir.⁷¹ *فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ* “Allah hakkında yalan uyduran ve kendisine gelen Kur’ân’ı (sıdkı) yalanlayandan daha zalim kim olabilir?” *وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ* “Kur’ân’ı (sıdkı) getirene ve onu doğrulayana (tasdik edene) gelince işte onlar muttaki olanlardır.”⁷² Bu âyetteki *وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ* ifadesinde “sıdk”, Kur’ân anlamında kullanılmıştır. “Hz. Muhammed’e nâzil olan kitabı yalanlayan” ibaresiyle yalanlanan Kur’ân’dır.⁷³ Sıdk; Kur’ân olup, tasdik edenler ise Muhammed (s.a.v.) ve mü’minlerdir.⁷⁴ Bu âyette kendisine gelen gerçeği (Sıdk) yalanlayan ifadesiyle yalanlanan “Kur’ân” olarak ifade edilmektedir.⁷⁵ Dolayısıyla ‘sıdk’ın yani Kur’ân’ın geçmiş, gelecek ve âhiretle ilgili verdiği haberler, ‘şimdi ve burada’ söyledikleri doğrudur, haktır, gerçekliği tartışılmaz olduğu anlamına gelmektedir. Sıdk’ı yani Kur’ân’ı yalanlamak zulümdür.

1.2.6. “Allah’ın Va’dini Yerine Getirme”

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ “Allah gerçekten va’dini (verdiği sözü) yerine getirmiştir.”⁷⁶ Bu âyette Allah sözünü, elçisi Hz. Muhammed’in lisanı üzere gerçekleştirdi, va’dini yerine

⁶⁹ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XIX/24.

⁷⁰ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, IV/175.

⁷¹ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XX/205; Öztürk, Mustafa, *Kur’ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, s. 635.

⁷² Zümer, 39/32, 33.

⁷³ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XX/203.

⁷⁴ Karagöz, İsmail, *Kur’ân’da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan*, Diyanet İlmî Dergi, DİB Yay. Ankara, 2001, sy. 37/1 s. 107.

⁷⁵ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, IV/350.

⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/152.

getirdi, Allah size olan va'dini gerçekleştirmiş, sıdkını göstermiştir anlamında kullanılmıştır.⁷⁷ Allah mü'minlere verdiği yardım sözünü yerine getirmiş Uhud savaşının ilk döneminde mü'minler müşriklere epey zayıat vererek galip gelmişlerdi. Ancak okçulardan bir kısmı nöbet yerini terk etmesiyle zafer yenilgiye dönüşmüştür.⁷⁸

1.2.7. “Hakk, Gerçek”

“Sıdk” hakk, gerçek, doğru, hakikat, gerçekleşecek doğru anlamında kullanılmıştır.⁷⁹ *إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ* “Şüphesiz ki size va'd edilen elbette doğrudur, (gerçektir/gerçekleşecektir).”⁸⁰ Bu ayette; söz verilen, vadedilen gerçektir, doğrudur, yalan değildir. İnkârcılara yapılan bu hitapla “size va'd edilenin gerçekleşmesi” öldükten sonra diriltilecekleri hakkında uyarıdır.⁸¹

1.2.8. “Desteklemek”

وَآخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي “Kardeşim Harun’un dil bakımından benden daha güzel konuşur, Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder.”⁸² Bu âyetteki *يُصَدِّقُنِي* fiili “desteklemek” ve “yardım” manasında kullanılmıştır.⁸³

1.2.9. “Sadaka Vermek”

فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ “Kim bunu (kisası) tasadduk ederse (bağışlarsa) kendisi için o keffaret olur.”⁸⁴ *تَصَدَّقَ* sadaka vermek anlamında kullanılmıştır. “Bağışlamak” şeklinde yorumlansa da “sadaka vermek”le aynı anlama gelmektedir.⁸⁵

⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VI/128; Elmalı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/262; Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, I/429.

⁷⁸ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/690.

⁷⁹ Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali*, s. 718.

⁸⁰ Zariyat, 51/5.

⁸¹ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yay. İstanbul, 2001, V/121.

⁸² Kasas, 28/34.

⁸³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVIII/251; Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, Düşün Yay. İstanbul, 2015, s. 488.

⁸⁴ Maide, 5/45, Bkz. Bakara, 2/280, Yusuf, 12/88, Ahzab, 33/35

⁸⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VIII/474; Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/274; Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, s. 489.

1.2.10. “Mehir”

وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً “Kadınların mehirlerini gönül rızası ile veriniz.”⁸⁶ Burada صَدُقَاتِهِنَّ kelimesi mehir,⁸⁷ mehirler, nikâh bedeli anlamında kullanılmıştır.⁸⁸

1.2.11. “Dost”

وَلَا أَوْ صَدِيقَكُمْ “Yahut dostlarınızın (evlerinden yemenizde size bir günah yoktur).”⁸⁹ صَدِيقِ حَمِيمٍ “Ne de yakın bir dost var”⁹⁰ âyetlerinde geçen صَدِيقِ kelimeleri “sadık dost” anlamında kullanılmıştır.⁹¹

1.3. “Sıdk” Kelimesinin Kur’ân’da Birlikte Kullanıldığı Kelimeye Kattığı Anlamlar

“Sıdk”; bir tamlamada, muzaf (tamlayan) olarak gelince tamlanan (muzaf ileyh) olan kelimenin yüceliğini, değerini belirtir. “Sıdk” Kur’ân’da altı kelimeye tamlayan (muzaf) olarak kullanılmış ve birlikte kullanılan kelimeye yücelik ve değerli anlamı katmıştır.

1.3.1. مَقْعِدِ صِدْقٍ : “Doğruluk Makamı, Özel ve Üstün Mevkii”

“Sıdk” kelimesi; tamlama halinde Kur’ân’da “oturma yeri, doğruluk makamı” oturlan yerin kıymetli ve değerli olması anlamında kullanılmıştır.⁹² مَقْعِدِ صِدْقٍ cennette bir makam ve rütbe anlamında kullanılmıştır.⁹³ فِي مَقْعِدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ “Muttakiler, cennetler ve ırmak (kenar)larında, muktedir melik (olan Allah’ın) huzurunda üstün

⁸⁶ Nisâ,4/4.

⁸⁷ Zemahşeri, Ebûl Kasım Mahmud Ömer, *el-Keşşaf ‘an Ğavamidi Hakaiki’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Yucuhi’t-Te’vil*, Mektebetü’l Ubeykan, Riyad,1998, II/11.

⁸⁸ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VI/380; Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, *Umdetu’l Huffaz fi Tefsiri Eşrefi’l-elfâz*, Mu’cemu’l Lüğaviyyun li- elfâzi’l Kur’âni’l Kerim, II/328; Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, I/470.

⁸⁹ Nur, 24/61.

⁹⁰ Şuâra, 26/101.

⁹¹ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XVII/365, 600; Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, III/550; Öztürk, Mustafa, *Kur’ân-ı Kerim Meali*, s. 508.

⁹² Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı*, III/1093.

⁹³ Karagöz, İsmail, “Kur’ân’da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan”, s. 108.

mevkii (doğruluk koltuklarında), üstün mevki, konum (mutluluk içinde)dirler.”⁹⁴ Bu âyetteki “sıdk”, Allah’ın yanında muttakiler için hazırlanmış sadıklara mahsus özel bir makam, mevki,⁹⁵ doğruluk ikametgâhında,⁹⁶ gerçek ve değerli bir makamda ⁹⁷ anlamında kullanılmıştır.

1.3.2. قَدَمَ صِدْقٍ : “Yücelik, Doğruluk Makamı”

قَدَمَ صِدْقٍ ; doğruluk makamı, kadem, yüksek rütbe, makam ve konum demektir. Burada “sıdk” kelimesi yüksek bir rütbe, makamın şeref, yücelik ve değerini ifade etmektedir.⁹⁸ اَكُنْ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَا اِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ ⁹⁹ “İçlerinden bir adama insanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında kendileri için bir yüce ve doğruluk makamı bulunduğunu müjdele diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, o kâfirler, “Bu elbette apaçık bir sihirbazdır” dediler?”⁹⁹

قَدَمَ صِدْقٍ tamlamasında, “sıdk” kelimesi kâdem kelimesine övgü ve şeref anlamı katmaktadır. Kadem ayak anlamına geldiği gibi, öncelik manasına da gelir. Bir şeyin mukaddemine, öncesine, kadim oluşuna denilir. “Kadem” ayağın topuktan ilerisi için de kullanılır. Bir kimsenin hayırda kâdemi var demek, mertebesi var demektir. ¹⁰⁰

1.3.3. لِسَانَ صِدْقٍ : “Doğruluk Dili, Doğrulukla Anılma, Yâd Edilme”

لِسَانَ صِدْقٍ ; doğruluk dili, doğruluk şöhreti, doğrulukla anılma,¹⁰¹ dillere destan saygıyla anılma, hayırla yâd edilme nimeti anlamında kullanılmıştır.¹⁰² وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا ¹⁰² “Ve onlara (İshak, Yakûp) rahmetimizden ihsânlar verdik, doğruluk şöhretlerini yaydık, adlarını yücelttik (kitapta hayırla, doğrulukla yâd

⁹⁴ Kamer, 54/55.

⁹⁵ Elmalı, M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VII/4656.

⁹⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yay. İstanbul, trz, VII/3563.

⁹⁷ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, V/135.

⁹⁸ Elmalı, M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV/2666.

⁹⁹ Yûnus, 10/2.

¹⁰⁰ Elmalı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV/2666.

¹⁰¹ Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, *Umdetu’l Huffaz fi Tefsiri Eşrefi’l- elfâz, Mu’cemu’l Lüğaviyyun li-elfâzi’l Kur’âni’l Kerim*, II/325.

¹⁰² Mevdudî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, III/223; Kısa, Mahmut, *Kısa Açıklamalı Kur’ân-ı Kerim Meali*, s. 294.

ettik).”¹⁰³ Hayırla yâd edilme, iyi ve dindar biri olarak anılma, sıdk ile hatırlanma sâlih kişi olarak anılma anlamındadır.¹⁰⁴ *وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ* “İbrahim (a.s.) yakarıyla sonra gelecekler (ümmeleler, milletler, kuşaklar) içinde beni doğrulukla hatırlananlardan, hayırla yâd edilenlerden eyle.”¹⁰⁵ Bu âyetlerde لِسَانَ صِدْقٍ ifadesi doğrulukla anılma, yâd edilme¹⁰⁶, iyi övgü,¹⁰⁷ dillere destan bir saygıyla anılma,¹⁰⁸ Güzel övünçle rızıklandırılma, insanlar tarafında güzel bir şekilde hatırlanma anlamlarında kullanılmıştır.¹⁰⁹

1.3.4. مَبْوًأ صِدْقٍ : “Nimetlerin Bol ve Bereketli Olduğu Yer”

مَبْوًأ صِدْقٍ; Nimeti bol, bereketli, insana eza verecek şeylerin sinek, haşeratın bulunmadığı, suyu, meyvesi, ürünü, bereketi bol, güzel hoş yer, anlamındadır.¹¹⁰ *وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ مَبْوًأ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ* ”Derken, İsrailoğullarını son derece güzel, bereketli, emin bir yere yerleştirdik ve kendilerini temiz ve hoş rızıklarla rızıklandırdık. Ama ne zaman ki (vahiy yoluyla) kendilerine (hakikat, hüküm) bilgi(si) geldi, ancak o zaman aralarında çekişmeye, farklı görüşler benimsemeye başladılar (kimisi iman kimisi inkâr etti): Allah, çekişmeye düştükleri her konuda kıyamet günü aralarında elbette hükiim verecektir.”¹¹¹

Bu âyette “sıdk”; Firavun’un zulmünden kaçan İsrailoğulları’nın vardıkları yerleşim yerine sıfat olarak kullanılmıştır. İsrailoğulları’nın yerleşim arazisi, hayatın sürdürülmesi açısından verimli, bereketli, yaşam için güvenilir (emin) bir yer olduğu ifade edilmektedir. “mübevve'e” kelimesinin “sıdk” kelimesi ile birlikte kullanılması, bu yerin çok güvenli olması anlamına gelmektedir.¹¹²

¹⁰³ Meryem, 19/50.

¹⁰⁴ Mevdudî, Tefhim, IV/37; Ahmed b. Yûsuf b. Abdüddaim, Umdetu'l Huffaz fî Tefsiri Eşrefi'l- elfâz, Mu'cemu'l Lüğaviyyun li- elfâzi'l Kur'âni'l Kerim, II/325.

¹⁰⁵ Şuara, 26/84.

¹⁰⁶ Şimşek, M. Sait, Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, III/550.

¹⁰⁷ Zemahşeri, Keşşaf, II/17.

¹⁰⁸ Kısa, Mahmut, Kısa Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Mealı, s. 294.

¹⁰⁹ Taberî, Câmiu'l Beyân, XV/557.

¹¹⁰ Elmalı, M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, IV/2743.

¹¹¹ Yûnus, 10/93.

¹¹² Kutup, Seyyid, Fî Zilâli'l-Kur'ân, çev. M.E. Saraç, İ.H.Şengüler, Hikmet Yay. İstanbul, 1986, VIII/58.

1.3.5. وَعْدَ الصِّدْقِ “Gerçekleşecek Söz”

وَعْدَ الصِّدْقِ ; Tamlamasında “sıdk”, gerçekleşecek söz anlamını ifade etmektedir. Gerçekleşecek bir söz (va'd), doğru sözün gerçekleşmesi anlamında kullanılmıştır.¹¹³ Nitekim Yüce Allah bir âyette وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ (İşte bu), va'dedildikleri doğru (mutlaka gerçekleşecek olan) va'd'dir.”¹¹⁴ buyurmuştur. Allah'ın va'di, hak, gerçek bir söz, şüphe edilmeyen bir söz verme, Allah'ın dünya'da verdiği, ahrette gerçekleşecek hak söz anlamında yorumlanmıştır.¹¹⁵

1.3.6. مَخْرَجَ صِدْقٍ مُدْخِلٍ صِدْقٍ : “Doğru, Emin, Güvenilir Giriş ve Çıkış Yeri”

“Müdhal” ve “muhrac” girilen, çıkılan yer anlamında ism-i mef'ul olarak kullanılmıştır. Bu kelimelere izafe edilen sıdk, bir yere doğrulukla, içtenlikle, hayırla girme çıkma, bir yerin iyi güzel razı olunan bir yer oluşunu ifade etmektedir.¹¹⁶ وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مَخْرَجَ صِدْقٍ وَاَجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا (Ey peygamber Allah'a şöyle yakar); Rabbim! (madem beni Mekke'den çıkaracaklar) öyleyse sen beni erişeceğim yere (Medine'ye) hayırlısı ile eriştir. Çıkacağım yerden de hayırlısı ile çıkmamı sağla, (Rabbim) bana katında güç ve destek ver.”¹¹⁷ Bu âyet, hicretle ilgilidir. Medine'ye hicretin dürüstlükle, samimiyetle, Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edilerek doğrulukla, esenlikle,¹¹⁸ içtenlikle, hayırla yapılması; aynı şekilde Mekke'den de çıkarken aynı şekilde gerçekleşmesi için yapılan duadır.¹¹⁹

¹¹³ Mevdudî, Tefhim, V/53.

¹¹⁴ Ahkâf, 46/16.

¹¹⁵ Taberî, Câmiu'l Beyân, XXI/143.

¹¹⁶ Mevdudî, Tefhim, III/131.

¹¹⁷ İsra, 17/80.

¹¹⁸ Taberî, Câmiu'l Beyân, XV/54; Esed, Muhammed, Kur'ân Mesajı, Meal-Tefsir, II/575; Karaman, Hayreddin, vd. Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir, III/513; Öztürk, Mustafa, Kur'ân-ı Kerim Mealı, s. 397.

¹¹⁹ Kurtubi, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Ebi Bekr, el Cami li-ahkami'l Kur'ân, thk, Abdullah ibn Abdulhasen et-Turkî, Müessesetü er- Risale, Beyrut, 2006, XIII/152; İbn Aşûr, Muhammed Tâhir, Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr, Daru Tunusiyye, Tunus, 1984, XV/186; Şimşek, M. Sait, Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri, III/237.

1.4. “Tasdîk” Kavramı

S-d-q fiilinde türetilen tasdîk, tef’îl babından masdardır. Onaylamak, kabul etmek anlamındadır. Hurmanın tatlılığı arttığı zaman “sâdiku’l halavetü” صادق الحلاوة denilmektedir.¹²⁰ Sadık kelimesinde sağlamlık, sertlik, dayanıklılık, metin olma, doğruluk ve gerçeklik halleri, haber ve rüyanın her zerresine işlediğini anlatması anlamlarını taşımaktadır.¹²¹

“Tasdîk,” kelimesiyle bir kişinin, gerek nefsinin arzu ve isteklerine, gerekse çevresindeki çeldirici düşünce, söz, fikir ve akımlara iltifat etmeden İslâmî doğrulara yönelmesi ve bütün hayatı boyunca bu çizgide olması kastedilmektedir.¹²² Türkçede bir sözü söyleyeni kalben ve dil ile onaylama, doğruluğuna hükmetme anlamında kullanılan tasdîk, bu yapıdan gelmektedir.¹²³

Bir açıklamanın “doğru” olarak nitelenebilmesi için, kullanılan ifadelerin gerçekte uyuşması yeterli değildir. Bunların aynı zamanda konuşmacının zihnindeki / kalbindeki hakikat fikriyle de uyumlu olması gerekir.¹²⁴

Araplar kutup yıldızı için “saydak” صيدق kelimesini kullanırlar. Onlara göre ‘saydak’ (kutup yıldızı) en güvenilir, en doğru yolu gösteren ve şaşırtmayan bir yön bildiricidir. Kutup yıldızına “yanıltmayan yıldız anlamında,” نجم صادق denilmiştir.¹²⁵

Bu açıklamalar bağlamında önceki kitapları tasdîk etme ve aynı yol üzere olma oldukça zor bir iş ve görevdir. Tasdîk ve tatbik, ilâhî hakikat hakkında en ufak bir şüphe ve tereddüdün olmamasıdır. Tasdîkin gerçekleşmesi tasdîk edilecek şeyin mükemmel olmasıyla mümkündür. Bir şeyin mükemmel olması da onu oluşturanın ekmel olmasına bağlıdır. Ehl-i Sünnet anlayışına göre ekmel olan Allah’tır. O zaman Yüce Allah’ın göndermiş olduğu dinler ve kitaplar da mükemmeldir. İnsanlık tarihi içinde ilk peygamberden son peygambere kadar birçok peygamber gelmiş ve hepsi de birbirini tasdîk edip onaylamıştır. Sadece peygamberler değil, getirdikleri şeriatlar, kitaplar ve

¹²⁰ Medkur, İbrahim, *Mu’cemu’l Vasîl*, Mektebetü Şuruku Devliyye, Kahire, 2004, s. 540.

¹²¹ İbn Düreyd, *Cemheratü’l-Lüğa*, I/889.

¹²² Sümertaş, Burhan, *Kur’ân-ı Kerimde Sıdk Kavramı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2009, s. 12.

¹²³ Kadri, Hüseyin Kazım, *Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikâkı ve Edebi Lügatleri*, Türk Dil Kurumu Neşriyatı, İstanbul, 1943, III/309.

¹²⁴ İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Süleyman Ateş, Kevser Yay. Ankara, trz. s. 131.

¹²⁵ Ezheri, *Tehzib*, VIII/356; İbn Manzûr, *Lisânü’l Arap*, II/2170.

sahifeler de bir zincirin halkaları gibi hepsi Allah'tan vahyedilmiştir. Yüce Allah, Kur'ân'da “musaddik” kelimesini peygamberlere, semâvî kitaplara ve şeriatlara sıfat olarak kullanmıştır.¹²⁶

1.5. “Musaddik” Kelimesinin Anlamı

1.5.1. “Musaddik” Kelimesinin Lügat Anlamı

“Musaddik” kelimesi ‘s-d-q’ تصديق fiilinin tef’îl bâbından ism-i faîlidir. Bir adamın şüpheyi yer vermeyecek şekilde doğru olması ve önceki durumları te’kit etmesidir. Çok doğru söyleyen, hakikati çok tasdîk eden anlamındadır. “Musaddik” sürekli tasdîk eden, doğrulamayı sözüyle ve davranışlarıyla pekiştiren, hiç yalan söylemeyen¹²⁷ ve yalan söylemesi düşünülmeyen, doğruluktan sonra yalana (kizbe) dönmeyen, sözü ve ameli ile tasdîk ederek, inançta da kuvvetlice kabul etme, onaylama ve davranışlarıyla göstermek demektir.¹²⁸

“Musaddik” مصدق kelimesi, صدق kök fiilinden tef’îl babından (fiiller bu forma aktarıldığında mananın kuvvetlendiğini, eylemin sık ve ziyade yapıldığını bildirir) ism-i faîlidir. “Musaddik”in anlamı, eylemin çok çok ve ziyadesiyle, kuvvetle tasdîk, doğrulama, onaylama, gerçekliğin yazı ile bildirilmesidir.¹²⁹

“Musaddik” kelimesinin zıt anlamı “mükezzib”dir. كذب (yalan söyledi) sülâsi fiilinin tef’îl babından ism-i faîlidir. Çok yalan söyleyen anlamındadır.¹³⁰ Kur'ân'da “وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ” “O gün, yalanlayanların vay haline!”¹³¹ şeklinde geçmektedir. Önceki Âd, Semud ve Nuh kavminden peygamberleri yalanlamalarından dolayı helak edilmesi, sonraki Hz. İbrahim ve Hz. Lut kavminden peygamberleri yalanlayanların helak edilmesiyle yalanlayanlara yazıklar olsun anlamında, Peygamberleri inkâr edenler şiddetle eleştirilmiştir.¹³²

¹²⁶ Höşük, Âdem, *Kur'ân-ı Kerim'de “Sıdk” (Doğruluk) Kavramı*, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2009, s. 79.

¹²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l Arap*, X/196.

¹²⁸ İsfahânî, *Müfredât*, s. 278.

¹²⁹ Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Fiiller*, Tekin Kitapevi, Konya, 1984, s. 10.

¹³⁰ Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Fiiller*, s. 10.

¹³¹ Murselat, 77/18.

¹³² Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XXIII/593.

1.5.2. “Musaddik” Kelimesinin Kur’ân’daki Anlamı

Bir kişinin sözlerini onaylayan, doğru olduğunu kabul eden kişiye “doğrulayıcı” anlamında “musaddik” denilmektedir.¹³³ Mü’min kelimesi sözlük anlamında bir yönüyle “musaddik” (tasdîk eden) manasındadır. Mü’minler, Kur’ân’ın bütün âyetlerini, âyetlerde ve sahih hadislerde geçen emir ve yasakları, helal ve haramları, hüküm ve tavsiyeleri, Kur’ân’da anlatılan kıssa ve haberleri doğrulayıp tasdîk ederler.¹³⁴ Hz. Peygambere nâzil olan Kur’ân’a inanmaları gibi önceki peygamberlere vahyedilmiş kitaplara da iman edip hepsini tasdîk ederler.¹³⁵

“Musaddik” kelimesi, Kur’ân’nın, semâvî kitapların, şeriatların, peygamberlerin ve mü’minlerin sıfatı olarak kullanmıştır.¹³⁶ “Musaddik” doğrulayan, destekleyen demektir. Bir kimseyi sözleri ile doğrulayana “musaddik” denilmiştir. نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ “O, sana Kitab’ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı (destekleyici) olarak indirdi. O, daha önce de Tevrât’ı ve İncil’i insanlar için birer hidâyet olarak indirmişti.”¹³⁷ “öncekileri tasdîk eden” ibaresi için, “önceki peygamberlere indirilen kitapların tasdîk edilmesi” anlamı verilmiştir.¹³⁸

Kur’ân-ı Kerim’deki kavramların hepsi birbirleriyle ilgili, anlam alanları birbirleri ile temas ve kesişim halindedir. “Musaddik” kelimesi iman, vahiy, resûl, kitap, kavim ile geçmiş ümmetler, helak olan kavimler, ehl-i kitap, Zebûr, Tevrât, İncil ve Kur’ân’da zikredilen iman esaslarıyla, âhiretle ve birçok kavramla ilgili olup anlam alanları birbirleriyle örtüşmektedir. “Musaddik” kelimesi, vahyin tarihi ile peygamberlerin tarihini de kapsamaktadır. Kur’ân’a iman ederken aynı zamanda Kur’ân’ın tasdîk ettiğini de tasdîk edip iman etme gereği vardır. Kur’ân’dan önce vahyolunmuş ilâhî kitaplara iman da “musaddik” ile açıklanabilecek konudur. Kur’ân’ın tasdîk ettiği kitaplara, vahiy geleneğine, kevnî âyetlere iman edilerek tasdîk edilmesi gerekir. Bu çerçevede musaddik, ilâhî kitapların hakikatlerine iman ve bu hakikatlerle düşünüp, düşüncenin iman olarak mü’minin kalbinde, sözünde ve davranışında yer bulmasıdır.

¹³³ Cevherî, *Sihâh*, IV/1242; İbn Manzûr, *Lisânü'l Arap*, II/ 2168.

¹³⁴ Bakara, 2/3.

¹³⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, I/15.

¹³⁶ Karagöz, İsmail, “Kur’ân’da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan,” s. 116.

¹³⁷ Âl-i İmrân, 3/3.

¹³⁸ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VI/160.

Kur'ân'da "musaddik" ifadesi sadece Kur'ân için değil, mübelliği olarak Hz. Muhammed (a.s.) için de kullanılarak peygamberimizin "musaddik" olduğu belirtilmiştir. وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ "Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Kitab'ı (Tevrât'ı) doğrulayıcı bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki bilmiyorlarmış gibi Allah'ın Kitab'ını (Tevrât'ı) arkalarına attılar."¹³⁹ Kendi içlerinden çıkmış birçok peygambere yaptıkları gibi Allah'ın son elçisi de onlara, yanlarında bulunan kitabı doğrulayıcı bir kitapla gelince, Hz. Peygamberi ve vahyedilmiş Kur'ân'ı kabul etmediler, bilmezmiş gibi davranarak Yüce Allah'ın kitabının hükümlerini, verdiği haberleri (arkalarına atarak) yok sayıp yüz çevirdiler. Tevrât'ta Hz. peygamberin gelişi haber verilmişti. Hz. Peygamber geldiğinde Tevrât'ı tasdik etmişti. Onlardan bir zümre Kur'ân'a ilgisiz davrandılar. Kur'ân'ı bilmezmiş gibi davranan bu zümre, daha önce kendilerine verilen kitabı tedris eden, öğrenenlerdir.¹⁴⁰

Hiz. Âdem'den Hiz. Peygambere (a.s.) kadar vahiyle bildirilen tarihi bilgi, ilâhî hakikat ve yeryüzünde insanlığın yaşadığı birçok olay bulunmaktadır. İnsanlığın hafızasında kalanlar olduğu gibi Hiz. Nûh (a.s.) zamanında vukû bulan tufan hadisesi gibi, insanlığın hafızasında unutulmaya yüz tutmuş ya da tahrife uğramış ilâhî hakikatler ve peygamberlerin yaşamları da bulunmaktadır. İşte Kur'ân bu gayb haberlerini de vahiy yoluyla Hiz. Peygambere bildirmektedir. Şöyleki; كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا "İşte sana geçmişte olup bitenlerin mahiyetinden de böyle (bir üslup içinde) bahsediyoruz. Şüphesiz, sana tarafımızdan bir zikir (düşünüb kendisinden ibret alınacak Kur'ân) verdik."¹⁴¹ Bu âyetle, Hiz. Peygamber (a.s.)'ı teselli etmek ve yolunu aydınlatmak üzere zikir (Kur'ân)'nın verildiği, böylece Kur'ân, Hiz. Peygamberi ve mü'minleri geçmiş toplumların durumundan bu şekilde haberdar etmektedir.¹⁴²

Hiz. Peygambere (a.s.)'a, Kur'ân'da bildirilen, insanlığın geçmişine ait birçok olay bulunmaktadır. İnsanın yaratılışından başlayarak, insanlığın geçirdiği sosyal, siyasal, ahlâki ve itikadî olaylar ve süreçler bulunmaktadır. Bu yüzden kıssalar toplumların yaşamlarına ilişkin birçok detay bilgi ve hüküm bildirmektedir. Kıssalar Kur'ân'da

¹³⁹ Bakara, 2/101.

¹⁴⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir, Mefatihü'l Gayb*, Daru'l Fikr, Beyrut, 1981, III/218.

¹⁴¹ Tâ-hâ, 20/99.

¹⁴² Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, III/349.

anlatılırken önce tahrif varsa tashih edilmekte sonra bu hadiseler haber verilerek tasdik edilmiş olmaktadır.

1.6. “Musaddik” Kelimesi ile Yakın Anlamli “Müheymin” Kelimesi

“Musaddik” kelimesi Kur’ân’da birçok kelime ile ilişki halindedir. Kur’ân önceki kitapları tasdik ettiği gibi, onlar üzerinde koruyucu, hakem ve gözetleyicidir. Burada “müheymin” kelimesinin sözlük anlamı irdelendikten sonra önceki kitaplarla ilişkisi üzerinde durulacaktır.

1.6.1. Kur’ân’ın “Müheymin” Olması

“Müheymin” Kur’ân’da hem esma-i hüsnâ’dan Yüce Allah’ın, hem de Kur’ân’ın sıfatı olarak kullanılmıştır. Kur’ân, kendisinden önceki kitapları onayladığını beyan ettiği gibi önceki kitaplar üzerinde وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ olarak rakîp (gözeteci), şahid, muhafız, düzeltici ve hakem olduğunu da belirtmektedir.¹⁴³

Kelimenin kökenine ilişkin dil bilginleri arasında çeşitli görüşler ileri sürülse de Sami dil ailesinden Süryanice “mehaymana”dan olup “koruyan, saklayan” anlamına gelmektedir. Koruyucu otorite, mutlak hâkimiyet sahibi, mutlak değer koyucu, değerlerin sahtesini hakikisinden ayırmada mutlak merci anlamlarına gelir. “Rakîp” işlerini teftiş edip gözetken, “müheymin” ise, gerektiğinde müdahale eden ve sorumluluk alan otoriteyi ifade eder.¹⁴⁴

“Heymene” هَيْمَن kelimesinden türetilen “el-müheymin” kelimesi, “koruyucu “şahidlik” etmek anlamındadır. Sahabeden müfessir İbn-i Abbas (m. 619-687), “müheymin” kelimesine kendisine güvenilen (emin) anlamını vermiştir. Tabiinden Said b. Cübeyr (v. 95/713), Kur’ân-ı Kerim, kendisinden önceki kitaplar hakkında verdiği bilgiler hususunda güven duyulan bir kitaptır demiştir. Nahivci el-Müberred (v. 286/900), “müheymin” kelimesinin aslı “müeyminun” olduğunu ve kelimenin ‘hemzesi’nin ‘he’ ile değiştirildiğini belirtmiştir. Bu kelime ibdal’dan sonra heymene-

¹⁴³ Mâide, 5/48, Haşr, 59/23.

¹⁴⁴ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/285,V/304; İslâmoğlu, Mustafa, *Kur’âna Göre Esmâ-i Hüsnâ*, III/2149.

yüheyminu-heymeneten şeklinde gelir demiştir. İsm-i faîli “müheyminun” şeklinde gelerek “güvenilir, güven duyulan” anlamında olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵

Cevherî de (v. 393/1002) “müheymin” kelimesine başkasına korkudan yana emniyet ve güvenlik veren kimse anlamını vermiştir. Dil bilgini Ebû Ubeyd (v. 224/838) ise bu kelimenin aslı *فَهُوَ مُؤَمِّنٌ أَمِّنٌ* şeklinde olup iki hemzenin yan yana kullanılması dilde telaffuz edilmesini ağır olması nedeniyle, ikinci hemzenin ye’ye dönüştürülmesiyle *مُؤَيِّمٌ* şekline, sonra da birinci hemzedeki ‘he’ ‘ye’ye dönüştüğünü belirtmiştir. Bir şeye koruyuculuk yaptığı zaman *هَيَمَنَ عَلَى شَيْءٍ* denilir. İsm-i faîli *مُهَيِّمٌ* şeklinde gelir. “*مُهَيِّمَنَا عَلَيْهِ*” Onu (kitabı) değişiklik veya tahriften koruyan anlamında olduğunu açıklamıştır.¹⁴⁶

“Heymene” kelimesinin anlamı koruma ve gözetlemedir. Bir kişinin bir şeyi gözetlemesi, koruması ve ona şahit olması anlamı için *هَيَمَنَ فُلَانٌ عَلَيْهِ* şeklindeki cümle ile ifade edilir.¹⁴⁷

Kur’ân-ı Kerim, “müheymin” oluşu ile önceki ilâhî kitaplar üzerinde rakîp (gözetleyici)’dir. Çünkü sıhhat ve sebat yönünden kitaplar üzerine şahittir. Mim harfinin harekesini fetha ile “müheyminen” şeklinde okunursa tebdil ve tağyirden korunan anlamına gelir.¹⁴⁸ Heymene, ilâhî kitaplar üzerinde rakip (gözetleyen) anlamındadır.¹⁴⁹

“el-Müheymin”, “hey-me-ne” (هَيَمَنَ) kök fiilinden gelir. Bu fiilin ismi faîli olan “müheymin”; şahit, koruyan, güvenilen, gözetlen, kontrol eden, tanıklık eden, barındıran, doğrulayıp destekleyen gibi anlamlara gelir. “Müheymin” kelimesi alâ (على) harf-i cerri ile kullanılınca “bir şeyi gözetici, koruyucu otorite” anlamına gelmektedir.¹⁵⁰ Kur’ân’da “müheymin” kelimesinin alâ harf-i cerri ile kullanılmaktadır. Kur’ân’da bu şekilde kullanıma örnek olarak şu âyette belirtilmektedir. “وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا” “Sana da (Ey Muhammed), Önündeki kitapları doğrulayıcı ve ona bir şahit, gözetleyici olarak Kitab’ı (Kur’ân’ı) indirdik.”¹⁵¹ Bu âyette Kur’ân’ın

¹⁴⁵ Kurtubi, *el-Cami li-ahkami’l Kur’ân*, VIII/36.

¹⁴⁶ Kurtubi, *el-Cami li-ahkami’l Kur’ân*, VIII/36,37, İbn-i Kesir, İmaduddin Ebi’l Fida İsmail, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azim*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 2000, V/246.

¹⁴⁷ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VIII/486.

¹⁴⁸ Zemahşeri, Ebûl Kasım Mahmud Ömer, *el-Keşşaf ‘an Ğavamidi Hakaiki’t-Tenzil ve Uyunu’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Te’vil*, thk, Adil Ahmed Abdulmevcud, Mektebetü’l Ubeykan, Riyad, 1998, II/246, 247.

¹⁴⁹ Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru’l-Kur’âni’l Hâkim*, Darul Menar, Kahire, 1948, VI/410.

¹⁵⁰ İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, IV/ 4166, 4167; Cevherî, *Sihâh*, VI/2517.

¹⁵¹ Mâide, 5/48.

önceki kutsal kitaplar üzerine müheymin olması gözetici, koruyucu otorite olduğu belirtilmektedir. Kur'ân kendinden önceki kitaplara tanıklık etmekte, onları müntesiplerinin tahriflerinden arındırmakta ve onlarda nelerin tahrif edildiğini ortaya koymaktadır.¹⁵² Nitekim kitap ehlinin kendilerine indirilmiş olan vahyin bir kısmını tahrif ettikleri¹⁵³ kelimeleri yerlerinden kaydırarak anlamı bozdukları, hükümleri değiştirmeleri¹⁵⁴ ve bir kısmını unuttukları¹⁵⁵ hristiyanlar da yahudiler gibi Hz. İsa'nın kendilerine verilen ilâhî mesajın önemli bir kısmını unutarak tevhidi bırakıp teslise yönelip yanlış davranışta bulundular. Hz. Peygamberin kabul etmeyip getirdiği vahye iman etmemeleri¹⁵⁶ Kur'ân tarafından haber verilmiştir.

Müheymin kelimesi gözetici, koruyucu olmak, hüküm ve kontrolüne geçirmek manasında olduğu belirtilmiştir. Kuşun yavrusunu kanatları altına alması da müheymin kelimesiyle ifade edilmiştir. Kur'ân kendinde önceki kitapları tasdik ederek, onların hükümlerini kendi içinde barındırmakta, isimlerine yer vererek istikbale taşımaktadır. Böylece önceki vahiy ve kitapları hem gözeterek korumakta, hem de onlara şahitlik etmektedir.¹⁵⁷

Arapça “müheymin” kelimesinin anlamı kapsamlıdır. Koruyan gözetken, tanıklık eden, barındıran, doğrulayıp destekleyen demektir. Kur'ân, ilâhî bir kitab olarak korunmuştur.¹⁵⁸ Çünkü Kur'ân'da önceki bütün ilâhî kitapların öğretileri vardır. İlâhî öğretiler ve hakikatler kaybolmasın, unutulmasın diye Kur'ân önceki kitapları koruyup, gözetmekte ve önceki peygamberlere bildirdiği vahiyleri de anlatmaktadır. Onlarda değişmeden kalan Allah'ın hitabına şahit olduğu için onlara tanıklık etmekte ve insanların karıştırdığı tevîl ve tefsîrlerden arındırmaktadır. Kur'ân'ın doğruladığı Yüce Allah'ın sözü, tashih ettiği ise ise insanların ona yaptığı ilavelerdir. Kur'ân önceki kitaplar üzerine rakîb'tir (gözetleyen). Çünkü onların sıhhat ve sabitliğine şahittir. Tebdil ve tağyirden korumaktadır.¹⁵⁹ Çünkü Kur'ân لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ “Bâtıl ona, ne önünden gelebilir ne de arkasından. Hakîm ve Hamîd

¹⁵² Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II/65.

¹⁵³ Mâide, 5/13.

¹⁵⁴ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, V/498.

¹⁵⁵ Mâide, 5/14.

¹⁵⁶ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, V/502.

¹⁵⁷ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, I/39.

¹⁵⁸ Haşr, 15/9.

¹⁵⁹ Zemahşeri, *Keşşaf*, II/246.

Allah'tan bir indirmedir”¹⁶⁰ Kur’ân nâzil olduğunda onu yalanlayıp inkâr ettiler.¹⁶¹ Hâlbuki Kur’ân kendisinden önce nâzil olan kitaplar yalanlamamış, tekzip etmemiştir; bilakis önceki ilahi kitaplar Hz. peygamberi tebşîr etmiş, Kur’ân ise önceki kitapları tasdîk etmiştir. Kur’ân, geçmişten tarihin derinliklerinden verdiği haberler tekzip edilmemiştir, gelecekte verdiği haberler gerçekleşmiş ve gerçekleşmektedir.

Kur’ân, kendinden önceki kitaplara “müheymin”dir. Zira Kur’ân’da Allah, “*zikri biz indirdik ve onu biz muhafaza edip koruyacağız*,”¹⁶² buyurmuştur. Bu âyet, Kur’ân’ın Yüce Allah tarafından indirildiği, cin ve periler tarafından ona bir ekleme yapılmadığı, Kur’ân’nın kesinlikle neshedilmeyen ve değiştirilemeyecek bir kitap olduğu açıklanmış olmaktadır. Kur’ân’ın Tevrât, Zebûr ve İncîl hakkındaki tanıklığı (şehadeti) doğru, hak ve ebedi olmaktadır. Kur’ân’ın önceki kitaplarla ilgili açıklamaları muteber olup verdiği haberler tasdîk edilmektedir. Böylece tüm ilâhî kitapların özü ve hakikati ilelebed bilinmiş ve tahrif, ziyadeli ve noksanlıklardan korunmuş olmaktadır.¹⁶³ Bugün elde mevcut muharref Tevrât ve İncîl nüshalarında bahsedilen tarihteki olayların iç yüzünü ve doğrusunu bütün berraklığı ile Kur’ân haber vermektedir.

Kur’ân’ın bir özelliği olarak “müheymin”; önceki kitaplarla ilgili olarak neyin gerçek, neyin gerçek dışı olduğuna tanıklık eden, onları koruyan, gözeten, denetleyen ve kontrol eden bir kitaptır. Kur’ân bizzat Allah’ın korumasında olup tahrif ve tağyirden korunduğu gibi, önceki vahyedilmiş kitaplardaki ilâhî esasları da korumuş olmaktadır. Kur’ân önceki ilâhî kitap ve içindeki öğretilerin kaybolmaması için tahriften arındırıp tasdîk ederek korumaktadır.¹⁶⁴ Geçmiş peygamberlere bildirilen vahiyler de Kur’ân’da zikredilmiş, hatta önceki peygamberlerin gönderildiği toplumların vahiy karşısındaki tutumları bir tecrübe olarak kıssa şeklinde Kur’ân’da anlatılarak, ilâhî ikaz ve uyarılar ders/ibret niteliğinde son vahyin müntesiplerine haber verilmektedir. İlâhî iradenin tarihsel süreçlerde nasıl tecelli ettiğini, ümmeti Muhammed’e bir ikram olarak sunularak geçmiş ümmetlerin, toplumların, müsbet ve menfî tutumları, imana konu olacak şekilde Kur’ân’da gözler önüne serilmektedir. Kur’ân’ın yaklaşık üçte ikisi geçmiş tarihle ilgilidir. Bu anlamda tarih hem itikat hem de imana konu olmaktadır.

¹⁶⁰ Fussilet, 41/42.

¹⁶¹ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XX/443.

¹⁶² Hicr, 15/9.

¹⁶³ Razi, *Tefsir-i Kebir, Mefatihü’l Gayb*, XIX/162,164; Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, III/115.

¹⁶⁴ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/287.

“Musaddik” ile “müheymin” kelimelerinin anlam alanları kesişim halindedir. “Musaddik” kendinden önceki vahiyleri doğrulama, tasdîk etme manasında olup; “müheymin” kelimesi ise daha önceki vahiyleri koruma ve gözetleme anlamındadır. Kur’ân, koyduğu değerlerin gözetleyicisi ve koruyucusudur. Kur’ân kendinden önce koyduğu tüm değerleri bünyesinde toplayarak, bunlar üzerinde gözetleyici ve koruyucu olduğunu açıklamaktadır.¹⁶⁵ Kur’ân’ın evrenselliğinin bir sebebi de kendisinden önceki kitapların özünü kendisinde toplamasıdır. Kendisinden önceki kitapları muhtevasını bağrında ihtiva ederek onları muhafaza edip tasdîk etmektedir. Ayrıca Yüce Allah kendisine ait olan müheymin sıfatını Kur’ân’a da vermekle, onun ne denli koruyucu, gözetici, şahadet edici ve güçlü olduğuna dikkat çekmektedir. Kur’ân önceki kitapları koruduğu gibi peygamberleri de her türlü isnad ve iftiralardan da korumuştur.¹⁶⁶

Kur’ân, kendisinden önce indirilmiş kitaplar için hâkem, onlardaki hükümler hakkında bir şahittir. Önceki kitapların aslı ve ilk vahyedildiği şekli üzere sabit olduğuna tanıklık etmektedir. Önceki kutsal kitapların gerçek durumlarını ve sonradan karşı karşıya kaldıkları unutulma, tahrif ve tebdili de açıklamaktadır.¹⁶⁷ Önceki kutsal kitapların uğradığı tahrifleri tashih ettikten sonra vahyedilmiş şeklini haber vererek doğru olan şeklini tasdîk etmektedir. Dolayısıyla “müheymin” olan Kur’ân, kendisinden önce gönderilen kitapların akibeti hakkında haberler verip tahrife uğrayan ve bozulan hususları tashih ederek tasdîk edip korumaktadır.¹⁶⁸

Yüce Allah’ın sıfatı olarak “el-müheymin”, koruyan, şahit olan, ihtiyaçları gideren anlamına gelmektedir. Müheymin’in mef’ulu belirtilmediğinden tüm mahlûkatın koruyucusu, yaptıklarını gözetleyen ve tüm kâinatın ihtiyacını karşılayan anlamındadır.¹⁶⁹

Yüce Allah’ın sıfatı olarak “müheymin” görüp gözeten, her şeye şahit olan ve her şeyi koruyan anlamlarına gelir.¹⁷⁰ “هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ”¹⁷⁰ “Allah O’dur ki O’ndan başka ilâh yoktur. Mutlak Hâkim, Kutsal, kurtuluşun tek Kaynağı, iman bağıslayan, doğru ile yanlıştın tek belirleyicisi, üstün, eğriyi düzeltip doğruyu ihya eden, bütün ihtişamın sahibi! Şanı yüce

¹⁶⁵ İslâmoğlu, Mustafa, *Kur’ân’a Göre Esma-i Hüсна*, Düşün Yay. İstanbul, 2013, III/2148.

¹⁶⁶ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, I/40.

¹⁶⁷ Zuhayli, Vehbe, *Tefsiru’l Münir*, Darul fikr, Dimeşk, 2009, III/569

¹⁶⁸ Kesler, Muhammed Fatih, “Kur’ân-ı Kerim’i Önceki Vahiylerden Ayırtan Bazı Özellikleri”, Diyanet İlmî Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2007, sy. 43/2, s. 34.

¹⁶⁹ Mevdudi, *Tefhim*, VI/228.

¹⁷⁰ İslâmoğlu, Mustafa, *Kur’ân’a Göre Esma-i Hüсна*, III/2148.

olan Allah, insanların ilâhlık yakıştırdıkları her şeyden münezzehtir.”¹⁷¹ Bu âyetle belirtilen el-müheymin esma-i hüsnâ'dan olup Allah'a isnadla sonsuz koruyucu, otorite, mutlak değer koyucu ve hakikisini sahtesinden ayırmada kendisine başvurulacak mutlak merci, hâkimiyetin kayıtsız şartsız kendisine ait olan zat demektir.¹⁷²

Önceki ilâhî kitaplarda Kur'ân'ın tasdîk ettiği Yüce Allah'ın sözü, tashih ettiği ise insanların onlara katıp tahrif ettiği. Önceki şeriatlere ait hükümler ve vahiy kalıntıları ancak Kur'ân'ın şahitliğinden geçerek sahih olduğu ispat edilebilirse kabul edilebilir. Bir konuda geçmiş kitaplardan gelen bilgilerle Kur'ân arasında bir ihtilaf olursa Kur'ân'ın söylediğinin doğru olduğu ve diğerinin tahrife uğradığı kabul edilir. Çünkü Kur'ân her türlü beşeri müdahaleye karşı korunmuştur.¹⁷³ Kur'ân'ın, geçmiş kitapların değerlendirilmesinde kullanılabilecek bir ölçü oluşu “müheymin” lafzının anlam alanı içindedir. Kur'ân “müheymin” olarak kendinden önce vahyolmuş ilâhî kitap ve vahiyleri koruyup muhafaza etmektedir. Kur'ân'ın muhafız olması demek; Kur'ân'da kendinden önceki bütün ilâhî kitaplarda Allah'ın insanlara vaz'ettiği ilâhî öğretileri koruyup taşıdığı anlamına gelmektedir. Bu sebeple Yüce Allah'tan vahiy yoluyla gelen ve tahrife uğmaksızın indiği şekliyle kalan Tevrât ve İncil âyetlerinin doğru ve gerçek oluşları ancak Kur'ân ışığında değerlendirilmesiyle kabul edilebilir. Bugün Kur'ân korunmuş olmasaydı Tevrât âyetlerinin hangisinin gerçek hangisinin uydurulmuş olduğunu kesin bir şekilde bilinmesi mümkün olmazdı. Kur'ân, kendisinden önce vahyedilmiş ilâhî kitapları koruyup onlara şahitlik etmiştir. Onlarda değişmeden kalan Yüce Allah'ın hitabına şahit olmak suretiyle insanların katıp eklediği te'vil ve tefsirlerden onları arındırır, tahrifleri tashih eder. Kur'ân'ın “müheymin” vasfı önceki ilâhî kitapların doğrularını tasdîk, yanlışlarını da tespit edip tashih etmektedir. Böylece önceki vahiyler tahrif edilmiş haliyle bırakılmamış olmaktadır. Bu gün Yahûdî külliyyatında önceki vak'a ve peygamberlere isnad edilen birçok yanlış bulunmaktadır. Kur'ân bu vak'aları açıklığa kavuşturup peygamberlere isnad edilen yanlışları tashih etmektedir.¹⁷⁴

Bu anlamda Kur'ân, önceki kitapları tasdîk edip koruduğu gibi önceki peygamberlerin risâletini tasdîk edip peygamberleri de insanların her türlü isnadlarına

¹⁷¹ Haşr, 59/23.

¹⁷² İslâmoğlu, Mustafa, *Kur'ân'a Göre Esma-i Hüsnâ*, III/2149, 2161.

¹⁷³ Vakıa, 56/79.

¹⁷⁴ Uğur, Hakan, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı, Kur'ân'ın Tasdîk Ettiği Tevrat'taki Konular*, Emin Yay. Bursa, 2011, s. 27.

karşı korumuştur. Hz. İsa benî ve annemi ilah edinî dememiştir.¹⁷⁵ Hz. İbrahim (a.s.) soy korucu olarak gerek zürriyeti için gerekse insanlık pek hayırlı işler yapmış, salih, hanif, çok şükreden, Cenab-ı Hakka hayırda, ibadet ve taatta insanlar için rol model olan (üsve-i hasene), Allah'a tam bir teslimiyetle teslim olan, seçkin bir peygamberdir. Hz. İbrahim'in yetiştiği muhit putperest olup, tevhid'den eser kalmamıştı. Buna rağmen ulvî bir fitratla Cenab-ı Hakkın, hâlık ve mabud olduğunu bilmiş, ilâhî vahye mazhar olarak insanlığı ilâhî vahye davet etmiştir.¹⁷⁶

Her türlü beşerî müdahaleden korunmuş olan Kur'an âyetleri, Tevrât ibarelerinin değerlendirilmesinde bir mihenk ve ölçü niteliğindedir. Kur'an bu özelliği ile hem Tevrât ve İncil'i hem de Tevrât ve İncil'e dayanan Yahûdilik ve Hristiyanlığı değerlendirmede kullanılabilecek tek ilâhî değer ölçüsüdür.¹⁷⁷ Böylece Kur'an "müheymin" olarak Tevrât ve İncil'in bazı doğruları ihtiva ettiğini, hidâyet ve nûr olduğunu belirterek Tevrât ve İncil'in ilâhî kitap olarak saygınlığını korumuş olmaktadır.¹⁷⁸

Kur'an'ın "müheymin" oluşu, Kur'an'ın, daha önceki ilâhî kitapların doğrularını tasdîk, yanlışlarını da tashih ve tespit ettiğini göstermektedir. Ayrıca, Kur'an geçmiş kitaplarda neyin gerçek, neyin gerçek dışı olduğuna karar verme konusunda belirleyici ölçü olma vasfını taşımaktadır.¹⁷⁹ Önceki kitaplarda imana konu olan hususlar Kur'an'ın hakemliğinde değerlendirilerek, Kur'an'ın onayladığına iman edilir, Kur'an'ın onaylamadığı hususlara da iman edilmez.

Kur'an, kitapların sonuncusu olarak nazil olduğundan önceki vahiy ve kıssaları içine alıp, önceki peygamberlere gelen vahiyleri de ihtiva ettiği için kapsamı ve muhtevası oldukça geniştir. Kur'an'ın önceki kitaplar da muvafakat ettiği konular doğrudur, muvafakat etmediği konular batıldır. Bu açıdan bakıldığında Kur'an önceki kitapları hem tasdîk etmekte, hem koruyucu, hem de güvenilirliğini test etmektedir.¹⁸⁰

Kur'an, el müheymin (koruyucu) olan Yüce Allah'ın bizzat muhafazası altında bozulma ve tahriften masun (dokunulmaz)'dır. Kur'an'nın tasdîkinden geçmeyen yahut Kur'an'ın onaylamadığı kitaplar ve geçmiş şariat hükümleriyle amel etmek caiz değildir.

¹⁷⁵ Mâide, 5/116.

¹⁷⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, I/126.

¹⁷⁷ Paçacı, Mehmet, "Kur'an-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine- Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış", *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 1991, sy. 5/3 s. 175.

¹⁷⁸ Cebeci, Lütfullah, *İslâm'ın Tevrat ve İncil'e Bakışı*, Köprü Dergisi, İstanbul, 2006, s. 52.

¹⁷⁹ Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'âni'l Hâkim*, VI/410.

¹⁸⁰ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l Kur'âni'l Azim*, IX/391.

Kur'ân, onlar üzerinde tasdîk ve te'yidine başvuruda bulunulacak emin bir merci, koruyucu, murakıp ve şahittir.¹⁸¹

el-Müheymin, Kur'ân'a sıfat olarak kullanıldığında, önceki kitaplar üzerinde koruyucu, gözetleyici, muhafaza edici, koruyucu otorite, tahriflerden koruyan anlamlarındadır. Rakîb; işleri teftiş edip gözetleyendir. Müheymin ise gerektiğinden müdahale eden, sorumluluk alan otoriteyi ifade etmektedir. Kur'ân, sadece önceki vahiylerin ve onların müntesiplerininin ürettiği “ehl-i kitap kültürünün” onay makamı değil, bununla birlikte, müslümanların ürettikleri “geleneksel dini kültürün” de onay merciidir.¹⁸² Kur'ân'ın musaddik ve müheymin oluşu, tarihsel derinliği de olan Kur'ân'ın evrenselliğini de göstermektedir.

Kur'ân'ın “müheymin” oluşu sadece ilâhî kitapların hakikatini tasdîk /teyit etmekle kalmamış, bu kitaplara yapılan ilave ve tahrifleri tashih ederek aslını, esasını da ortaya çıkarmıştır. Aslında tahrifin tashih edilmesi, esas olanın ortaya çıkarılıp, aslının tasdîk edilmesidir.

¹⁸¹ Elmalî, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, III/1696,1697.

¹⁸² İslâmoğlu, Mustafa, *Kur'ân'a Göre Esma-i Hüсна*, III/2149, 2161.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'IN ÖNCEKİ VAHİYLERLE TASDİK BAĞLAMINDA İLİŞKİSİ

2. Vahyin Kaynağı ve Tasdik

Kur'ân'da peygamberlerin vahye mazhar oldukları haberi verilmektedir.¹⁸³ Hz. Peygambere gelen vahiy bütün peygamberlere gelen vahiy gibidir. Başka bir ifade ile Önceki peygamberlere gelen vahiyler Hz. Muhammed (a.s.) da gelmiştir. Vahiy zincirinin son halkası olması nedeniyle Kur'ân, bütün peygamberlere gönderilen vahiyleri ihtiva ettiğini söylemek mümkündür.¹⁸⁴ Bu husus vahyin tek kaynaktan olduğunu göstermektedir. Kur'ân'da bahsi geçen ve tarihin değişik dönemlerinde peygamberlere bildirilen vahiy(ler) birbiriyle çelişmemekte bilakis birbirini tasdik etmektedir.

Vahyin kaynağı ve dinin şari'i (hüküm koyucusu) Yüce Allah'tır.¹⁸⁵ “*Hakka iletici doğru yolu (din/şeriatı) beyan etmek/bildirmek Allah'a aittir.*”¹⁸⁶ Hak ve doğruyu açıklamak, belirlemek Allah'a aittir. Kim hidâyeti alırsa kendisi içindir. Kim de batıl ve dalaleti alırsa kendisinedir.¹⁸⁷ Yüce Allah kâinatı ve insanı yaratmış, insanlara doğru yolu bildirmek için gönderdiği peygamberlere suhuf/kitaplar vahyetmiştir.

İnsanlığa rahmet olarak gönderilen bütün İlâhî vahiylerin kaynağı Allah'tır. Yüce Allah, sadece yahûdiler'in, hristiyanlar'ın, müslümanlar'ın veya başka din mensuplarının değil, إِلَهِ النَّاسِ “bütün insanların ilâhıdır.”¹⁸⁸ Yaratıcı olarak “birliği” kabul edilen Allah'ın “rab” olarak da “birliği” kabul edilmezse Kur'ân'ın ısrarla üzerinde durduğu tevhiîd ilkesi gerçekleşmiş olmaz. Yüce Allah'ın birliğinden maksat, sayısal anlamda ikinin yarısı olan “bir” değildir. Allah yaratılmış olan her şeyden münezzehtir/beri/uzak olduğu gibi sayıdan da münezzehtir. Yüce Allah'ın bir tek olması sayı itibariyle değildir. O sayı ile ifade edilemez.¹⁸⁹ Tevhîd, rakam olarak teklik değil, Allah'a inanma şekli (tevhid) ve muhtevası (ulûhiyet) olan bir tekliktir.

¹⁸³ Bakara, 2/136, 285; Nisa, 4/165; Fatır, 35/31; Şura, 42, /3, 13; Âl-i İmrân, 3/84; Mâide, 5/46.

¹⁸⁴ Aslan, Abdulgaffar, *Kur'ân'da Vahiy*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2000, s. 165.

¹⁸⁵ Demirci, Muhsin, *Vahiy Gerçeği*, s. 64.

¹⁸⁶ Nahl, 16/9.

¹⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XIV/177.

¹⁸⁸ Nas, 114/3.

¹⁸⁹ Elik, Hasan, *İnsan Eksenli Din*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul, 2012, s. 42.

إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَوْحَيْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَى
“Şüphesiz ki biz Nûh'a, ondan sonraki peygamberlere, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Ya'kûb'a, onun evlâd ve torunlarına; Âsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.”¹⁹⁰ Hz. Muhammed nübüvvetle gönderilip kendisine vahyedildiği gibi önceki peygamberlere de vahyedilmiştir. Önceki peygamberlere vahyedildiği gibi Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir.¹⁹¹

Kitap ehli Hz. Peygamberden, peygamberliğini ispatı için Allah'tan bir kitap getirmesini istemişlerdir. Bu âyetle Hz. Muhammed'e vahyedilen daha önce de Nûh'a, ondan sonraki peygamberlere, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Ya'kûb'a, onun evlâd ve torunlarına, Âsâ'ya, Eyyûb'a, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyedildiği haber verilmiştir. Ehl-i kitap sadece Hz. Mûsâ'ya değil, sözü edilen peygamberlere de inanmaktaydılar.¹⁹² Daha önce ehl-i kitabın iman ettiği peygamberlere gelen vahiy ve kitap şimdi de Hz. Muhammed'e gelmiştir. Ehl-i kitâba tüm vahiylerin tek kaynak olarak Allah'tan geldiği haberi verilerek Hz. Muhammed'e gelen vahyin önceki peygamberlere de gelmiş olduğu, dolayısıyla önceki vahiylerle iman eden ehl-i kitâbın son vahiy olan Kur'ân vahyine iman etmeleri için davet edilmiştir.

2.1. Peygamberler Tarihi Boyunca Vahiy

Kur'ân, vahiy zincirinin son halkasıdır. Kur'ân'a göre Yüce Allah daha önce de peygamberlere vahyetmiştir. Kitaplar dönemi diye isimlendirme yapılırsa ilâhî kitaplar Tivrât, Zebûr, İncîl ve Kur'ân nâzil olmuştur. İlâhî kitaplardan önce de suhuflar şeklinde vahiyler gelmiştir. Kur'ân'da bahsedilen Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ'ya gelen suhuflar¹⁹³ buna örnektir. Vahyin başlangıcını âlemin yaratılışından sonra Allah'ın meleklerle hitaben buyurduğu; *“Hani Rabbin, meleklerle; "Muhakkak ben, yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti.”*¹⁹⁴ Cenabı-Hak yeryüzünü yaratmasından sonra meleklerle hitaben, yeryüzünün imarı ve idaresi

¹⁹⁰ Nisâ, 4/163.

¹⁹¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/686.

¹⁹² Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/ 598.

¹⁹³ A'la, 87/19.

¹⁹⁴ Bakara, 2/30.

için bir halife yaratmayı irade buyurmasına¹⁹⁵ kadar götürmek mümkün görünmektedir. Kur'ân'a göre Allah, daha önce yaşamış olan insanlara nasıl peygamber göndermişse Hz. Muhammed'i de peygamber olarak seçip insanlara göndermiştir.

Bu hususta Yüce Allah insana hitaben; *“Bununla birlikte, muhakkak ki, size benden doğru yol bilgisi (hidâyet) gelecektir; kim ki benim doğru yolumu izlerse yoldan sapmayacak ve bedbaht olmayacaktır”*¹⁹⁶ Hidâyet yolunu gösteren beyan/açıklama geldiği zaman kim beyana/hidâyete uyar, tâbi olur, doğru yolu izlerse bedbaht olup suçlanmayacaktır.¹⁹⁷

Kur'ân-ı Kerim ilâhî vahiy eseri olduğu gibi, ilâhî kaynaklı bütün kitaplar/ din(ler) de ilâhî vahiy eseridir. Peygamberlere nâzil olan vahiyler kaynağı itibarıyla hepsi Allah'tandır. Buna vahyin vahdeti demek mümkündür. Eğer Allah'tan başka ilâhlar olsaydı içinde birçok ihtilaf/çelişki/tutarsızlık olurdu.¹⁹⁸ Vahyin vahdeti düşüncesi vahyin birbirini tasdik etmesi düşüncesine götürür. Özü aynı olup aynı ilâhî hakikatleri insanlara tebliğ için beşer içinden seçilen peygamberlere nâzil olmuştur. Vahiy, din bilgisinin kaynağıdır.¹⁹⁹

Son vahiy olan Kur'ân önceki vahiyleri tasdik ettiğini belirtmiştir. Tasdik vahiy kavramıyla kullanılmıştır. *وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ* *“Ve (şunu bil ki,) sana vahyettiğimiz ilâhî kélâm, geçmiş vahiylerden bugüne kalmış ne varsa tümünü tasdik eden bir hakikattir; şüphesiz Allah kulları(nın ihtiyaçları)ndan tamamen haberdardır ve her şeyi görendir.”*²⁰⁰ Kur'ân, Hz. Muhammed'e ve ümmetine gerçek olarak vahyedilmiştir. Daha önce vahyedilmiş kitapları da tasdik edip onaylamaktadır.²⁰¹

Yüce Allah, insanlara ilâhî rehberlik görevi için, vahiy gönderdiği peygamberleri görevlendirmiştir. Bu amaçla Kur'ân'da ismi zikredilen ve ismi zikredilmeyen peygamberler gönderilmiştir.²⁰²

İlk peygambere verilen mesaj zamanla unutulunca Allah kendi varlığını insanlara bildirmek ve hatırlatmak için yeniden peygamberler göndermiştir. Her toplumun bir

¹⁹⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, VII/3563.

¹⁹⁶ Ta-hâ, 20/123.

¹⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVI/191.

¹⁹⁸ Nisâ, 4/82, 105; Nahl, 16/102.

¹⁹⁹ Beşer, Faruk, “Vahiy: Keyfiyeti, Alanı ve Devamlılığı Konusunda Bir Anlama Denemesi”, *Usul İslâm Araştırmaları*, Sakarya, 2005, sy. 3, s. 50.

²⁰⁰ Fatır, 35/31.

²⁰¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XIX/367.

²⁰² Nisâ, 4/164.

peygamberinin olduğu, Allah'ın Resûlleri gelince adaletle hükmedip kimseye zulmedilmediği,²⁰³ her kavmin bir yol göstericisi olduğu,²⁰⁴ her toplumun bir önderi/yol göstericisi olduğu,²⁰⁵ geçmiş her ümmet için bir uyarıcının geldiği,²⁰⁶ Kur'ân tarafından haber verilmiştir.

Peygamberler tarafından insanlara tebliğ ve tebyin edilen ilâhî metinler temelde aynı gayeye hizmet edip insanları hidâyete, adalete, tevhîde sevk etmiştir. İlk insan ve ilk peygamber olan Âdem (a.s.)'in Cennet'teki yaşantısına emir ve yasaklar şeklinde yapılan ilâhî müdahaleleri insanın bu mekânda vahiy aracılığıyla mutlak bir gözetim altında tutulacağını göstermektedir. İşlediği günahı tevbe etmesinden sonra eşi ile birlikte Cennetten çıkarılarak dünyaya gönderilen Âdem (a.s.)'in orada da başıboş bırakılmayacağı bildirilmiştir. Peygamberler insana yeryüzünde tek başına olmadığı, her şeyi yaratan, yarattığı mahlûkatın tümüne Vedûd, Rezzâk, Rahmân ve Râhîm olan bir ilahın olduğu haber vermiştir. İnsanın yeryüzündeki hayatına peygamberler rehberlik etmiştir.

Bu şekilde Allah insanlık tarihine peygamberleri insanlara liderler kılarak müdahale etmiştir. İnsana vahyedilen ilâhî metinler tarihsel süreçlerde ya unutulmuş ya da insan iradesiyle tahrife uğrayınca bu vahiyler gönderilen bir sonraki peygamber tarafından yenilenmiş, Allah'ın dini olan "İslâm"ın özü olan tevhîd yeniden ikame edilmiştir. Kur'ân bu hususta; *"Ey kitap ehli, Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada; Bize ne müjdeleyici bir peygamber geldi, ne de bir uyarıcı demeyesiniz diye, işte size (hakikati) açıklayan elçimiz (Muhammed) geldi"*²⁰⁷ haberini vermiştir.²⁰⁸ İnsanlar ahirette kendilerine bir uyarıcının gelmediğini mazeret olarak ileri sürmesinler diye Yüce Allah'ın rahmetinden zaman zaman ilâhî vahyi ve kitapları açıklayan peygamberler gönderilmiştir. Hz. İsa'dan sonra yaklaşık altı asır zaman geçmiş, ilâhî esaslarda tahrifatlar olmuştur. Yüce Allah insanlara doğru yolu göstermek Kur'ânı insanlara haber verip açıklamak için Hz. Muhammed'i müjdeleyici ve uyarıcı ve rahmet

²⁰³ Yûnus, 10/47.

²⁰⁴ Ra'd, 13/7.

²⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVIII/438.

²⁰⁶ Fatır, 35/24.

²⁰⁷ Mâide, 5/19.

²⁰⁸ Gevşeklik, sakinlik, zayıflık anlamına gelen fetret kelimesi dini terim olarak Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında geçen dönem için kullanılır. Bu dönemde yaşayan toplumlara fetret ehli denilmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın Hz. Peygambere indirilişi esnasında vahyin; kesintiye uğradığı zaman dilimi de fetret olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/241.

olarak gönderilmiştir.²⁰⁹ Önceki vahiyler tahrif edilince bu olumsuz durum insanların ilâhî inanç ve ibadetlerden uzaklaşmaları noktasında kendi açılarından bir mazeret oluşturmuştur. Yüce Allah, bu mazereti ortadan kaldırmak için seçtiği elçileri göndermiş ve son olarak Hz. Muhammed (a.s.)'e Kur'ân-ı Kerim'i vahyetmiştir.

Yüce Allah tüm peygamberlere kendisinin âlemlerin Rabbi olduğunu bildirmiştir. Peygamberler de âlemlerin Rabbi'nin Yüce Allah olduğuna iman edip, Yüce Allah'ı insanlara Rab olarak tanıtmışlardır. Ayrıca insana; *“Ey Âdemoğulları! Size kendi içinizden âyetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim (onlara karşı gelmekten) sakınır ve kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”*²¹⁰ buyurmuştur.

Vahiy, insanın afak ve enfüsündeki uyanışı,²¹¹ beşeri benliği aşarak bilgi ve hakikate aklını ve kalbini açarak ilâhî hakikat alanının insan zihnine doğru açılması, insani biliş imkânıyla bitişmesi, ilâhî olan âlim zattan beşere doğru, aşkın güçten içkinliğe doğru özgün yorum anlam/bilgi/mesaj/haberlerin bildirilmesiyle ele alınabilir. Yüce Allah gerçekliğinin bize, özgün benlik rehberliğimizden (vicdan) başka bir de dış ufukumuzdan bildirimler yapılmasını gerektirmesi sebebiyledir ki, vahyin zaruretinden bahsedilmektedir.²¹² Bu nedenle Yüce Allah rahmet ve merhametiyle hiçbir toplumu vahiyssiz, yani ilâhî bilgiden mahrum bırakmamıştır. *إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ* *“Biz seni hak, doğru, gerçeğin müjdecisi ve uyarıcısı (korkutucusu) olarak gönderdik. Her ümmete mutlaka bir uyarıcı gönderilmiştir.”*²¹³ âyeti tarihte bütün toplumlara nebîlerin gönderilmiş olduğunu haber vermektedir.²¹⁴

Vahiy tarihi boyunca insanlara din olarak sadece İslâm sunulmuştur. Bu çerçevede ilâhî dinler tabiri doğru bir ifade olarak görünmemektedir. Ancak mevcut durumu ifade etmek için ilahi dinler ifadesindeki çoğul (ler) eki parantez içinde yazılmıştır. İlâhî din(lerin) özü birdir. Bu din(ler) insanları birbirine düşürüp düşman etmek, birbirine kırdırmak için değil, aynı ülkü ve idealde (kardeşlikte)²¹⁵ birleştirip kaynaştırmak için gönderilmiştir. Din(ler)deki ayrılık insan egoizminin ürünüdür. Bütün

²⁰⁹ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/242.

²¹⁰ A'raf, 7/35; Tâ-hâ, 20/123; Bakara, 2/38.

²¹¹ Fussilet 41/53, *“Zamanı geldiğinde insana mesajlarımızı (evrenin) uçsuz bucaksız ufuklarında ve kendi benliklerinde (bulduklarıyla) tam olarak anlatacağız ki bu (vahy)in tartışılmaz bir gerçek olduğu, apaçık ortaya çıksın. Rabbinin her şeye tanık olduğu(nu) bilmeleri onlara) hala yetmez mi?”*

²¹² Kılıç, Sadık, *Kur'ân Vahyi ve Hz. Peygamber/ Kur'ân Ontolojisi, Nebevi Ufuk ve Tarihte Tecelli*, s. 21.

²¹³ Fatır, 35/24.

²¹⁴ Kurtubi, *el Cami li-ahkâmi'l Kur'ân*, XVII/372.

²¹⁵ Hucurat, 49/10.

peygamberler insanları bir tek olan âlemlerin rabbi Yüce Allah’a ibadet etmeye, ona hamdetmeye, Yüce Allah’tan gayrısına itibar ederek (taptıkları) şeyleri bırakmaya davet etmiştir.²¹⁶ İnsan ilâhî vahyi kabul hususunda birçok mazeret ileri sürmüştür. Peygamberlerin gönderilmemesi bir mazeret olabildiği gibi vahyin unutulması ve tahrif edilmesi de insan için bir mazeret sayılması mümkündür. Bu nedenle Yüce Allah: *“Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (yahûdilere ve hıristiyanlara) indirildi. Biz onların okumalarından habersiz idik, demeyesiniz yahut eğer bize kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk” demeyesiniz, diye bu Kur’ân’ı indirdik.*”²¹⁷ buyurmuştur. Daha önce kitap indirilen iki gurup Yahudi ve Nasranîlerdir.²¹⁸

Kur’ân’da gönderilen peygamberlerin bir kısmının ismen anlatıldığı, bir kısmının ise ismen anlatılmadığı²¹⁹ belirtilmektedir. Kur’ân’da kendilerine vahyedilip gönderilen peygamberlerin ismi belirtilmiştir. Elçi olarak gönderilip ismi Kur’ân’da zikredilmeyen peygamberler de vardır.²²⁰

Kur’ân’da anlatılmayan peygamberlere vahyedilen kitap/suhuflardan da bahsedilmemektedir. Ancak bu husus *“Doğrusu biz, İbrahim ailesine Kitabı ve hikmeti verdik,”*²²¹ *“İbrahim’e, İshâk ve Yakub’u verdik; soyuna peygamberlik ve kitap verdik,”*²²² *“De ki: “Biz Allah’a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshâk, Yakûp ve torunlarına indirilene, Mûsâ’ya, İsrâ’ya ve peygamberlere Rablerinden verilenlere iman ettik,”*²²³ *“Deyin ki: Biz Allah’a, bize indirilene (Kur’ân’a), İbrahim, İsmail, İshâk, Yakub ve Yakuboğullarına indirilene, Mûsâ ve İsrâ’ya verilen (Tevrât ve İncîl) ile bütün diğer peygamberlere Rab’lerinden verilene iman ettik,”*²²⁴ âyetlerinde bahsedilmektedir. *“Mûsâ’ya, İsrâ’ya ve peygamberlere Rablerinden verilenlere”*²²⁵ ifadesinden de Kur’ân’da adı geçen ilâhî kitaplardan başka kitapların

²¹⁶ Ateş, Süleyman, “İlâhî Dinlerdeki Ruh Birliği”, Kur’ân Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 1999, II/75.

²¹⁷ En’âm, 6/156.

²¹⁸ Mukatil B. Süleyman, Tefsir-i b.Süleyman, thk, Abdullah, Mahmut Şucane, Müessesetü Tarihul Arabî, Beyrut, 2002, I/598.

²¹⁹ Nisâ, 4/164.

²²⁰ Taberî, Câmiu’l Beyân, VII/688.

²²¹ Nisâ, 4/54.

²²² Ankebut, 29/27.

²²³ Âl-i İmrân, 3/84.

²²⁴ Bakara, 2/136.

²²⁵ Bakara, 2/136.

olabileceğine işaret edilmektedir. Bu âyetlerden anlaşıldığına göre vahyedilen ilâhî kitapların sayısının Kur’ân’da ismen belirtilenlerle sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır.²²⁶

Yüce Allah’ın gönderdiği sonraki peygamberler ve kitaplar da önceki peygamberleri ve kitapları tasdîk etmektedir. Aynı ilâha ibadet eden insanların da birbirine düşman değil, dost ve kardeş olmaları gerekir. Bu anlamda aynı dini, yani İslâm’ı tebliğ eden tüm peygamberlerin kardeş oldukları gibi, tarihin tüm devirlerinde vahye tâbi olup müslüman olanlar da kardeştir. İlâhi vahiy zincirinin son halkası Kur’ân, önceki kitapları nasıl onaylayıp tasdîk ediyorsa, aynı şekilde son vahyin müntesipleri müslümanlar da önceki vahiylerle müntesip müslümanları onaylayıp tasdîk ederek önceki peygamber ve kitaplara iman etmektedirler. Önceki ilâhî kitap ve peygamberlere iman edip tasdîk etmek İslâm’ın iman esasıdır. Bu bağlamda; *يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ* “Allah, size (hükümlerini/bilmediklerinizi) açıklamak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek istiyor.”²²⁷ Yüce Allah, size helal ve haramı açıklayarak sizden önce imana ermiş olanların ve peygamberlerin yollarına sizi ulaştırmak istemektedir.²²⁸

Vahye tâbi olan önceki ümmet ve milletlere namaz, oruç, zekât, hac, kurban ibadetinin emredildiği gibi, Hz. Muhammed’e gönderilen vahiy de aynı şekilde namaz, oruç, zekât, hac, kurban ibadetini emretmiştir. Binaenaleyh bu yeni vahyi/dini önceki vahy/din’e aykırı görmek veya bu dinle önceki ilâhî vahyin (din) neshedildiğini düşünmek yanlıştır. (Nesh; hükümsüz ve iptal anlamında neshin olmadığı²²⁹ ancak bazı hükümlerin insanlık tarihi boyunca toplumların maslahatına uygun olan uygulamaların tedricen değiştirildiği ve bazı hükümlerin tahsis edildiği) belirtilmektedir.²³⁰ Kur’ân kendisinden önceki vahyleri (din) neshedici, muhteva ve inanç esaslarını iptal edici değil, tasdîk edici ve yapılan tahrifleri tashih edici, önceki vahiyler üzerine müheymin (koruyan, hakem, şahid)’dir. Kur’ân’da önceki vahy/din(lerin) tamamen neshedildiğine dair hiçbir delil bulunmamaktadır. Bilakis Kur’ân’da bahsedilen önceki peygamberlerin kıssalarında *لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولَى الْأَلْبَابِ* “*Muhakkak ki, onların kıssalarında temiz akıl sahipleri için bir ibret vardır*” denilerek önceki peygamberlerin hayatına dair

²²⁶ Demiri, Leyla, *Kur’ân-ı Kerim’de İlâhi Kitaplar*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2000, s. 32,33.

²²⁷ Nisâ, 4/26.

²²⁸ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VI/619.

²²⁹ Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Yay. Konya, 2013, s. 312.

²³⁰ Güllüce, Veysel, “Kur’ân’da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum, 2006, sy. 26, s. 52-56.

birçok hüküm bilgi ve haber bulunmaktadır. Önceki peygamberlerin yaşamları ve tevhid mücadeleleri Kur'ân'da anlatılmıştır.

Vahiy, muhtevası itibariyle “din” ve “şariat” diye ayırmak mümkündür. Din, bütün peygamberler aynı iman, itikad ve ahlak prensiplerini vaz'etmiştir. Şariat ise Peygamberlerin sosyal yaşama ait hükümleri olup, bu hususdaki değişiklikler o çağın maslahatlarına göre olmuştur. Şariat, Peygamberlerin gönderildiği çağın ruhuna göre tekâmül arz etmiştir. Bu hususta şârî' yani hüküm koyucu Yüce Allah'tır. Tüm peygamberler, insanları Yüce Allah'a davet edip tevhîdi ikame etmişlerdir. İnsanları ahlâka, ibadete, adalete davet edip, bunun ilkelerini ortaya koyarak, içinde bulundukları toplumlarda, bunların uygulamalarıyla, dini ikame edip mücadele etmişlerdir. İnsanlara imanın, ahlâkın, adaletin, ibadet etmenin (temizlik, namaz, oruç, zekât, hac, kurban) güzel örnekliğini²³¹ insanlara göstermişlerdir.²³²

Kur'ân'a göre vahiy insanlara Yüce Allah'ın ulûhiyetine, meleklerle, peygamberlere, kitaplara ve âhirete inanmayı, adaletli, ahlaklı olmayı emreder. Bu inanç esasları tüm peygamberlere bildirilen vahyin ortak esaslarıdır.²³³ İlâhî vahyin temel mesajları aynıdır. İslâm; sadece Hz. Muhammed'e gelen vahiyden oluşmamaktadır, önceki peygamberlere gelen vahyi de kapsamaktadır. Bu nedenle Kur'ân vahyi önceki vahiyleri de içine alıp onları da kapsayarak tasdîk etmiş olmaktadır.

2.2. Vahiy ve Peygamberler

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem'den Peygamber efendimize kadar devam edip son bulan bir peygamberler geleneği bulunmaktadır.²³⁴ Her topluma peygamber gönderilmesi, peygamber göndermeden azap edilmemesi,²³⁵ her peygamberin ümmetine şahit olması,²³⁶ peygamberler arasında ayrım gözetilmemesi,²³⁷

²³¹ Ahzab, 33/21; Mümtehhine, 60/4, 6.

²³² Dihlevî, Şâh Veliyyullah, *Hüccetül Baliğa, İslâm Düşünce Rehberi*, çev. Mehmet Erdoğan, Yeni Şafak Gazetesi Yayımı, Ankara, 2003, I/299-312.

²³³ Küçük, Hamza, *Kur'ân'da Farklı İnanç Sahiplerinin Birbirleriyle İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2004, 10-18.

²³⁴ Tözlüyurt, Mehmet, “Kur'ân'da Yer Alan Geleneklerin Farklı Bir Açından Değerlendirilmesi”, *Bilimname*, Kayseri, 2014, s. 134.

²³⁵ İsra, 17/15.

²³⁶ Bakara, 2/143.

²³⁷ Bakara, 2/25.

her peygamberin kendisinden önce nâzil olan vahiy/kitapları tasdîk etmesi,²³⁸ insanları irşad etmek, ilâh ve rab olan bir Yüce Allah’a çağırarak,²³⁹ ilâhî bilgileri tebliğ etmek ve açıklamak,²⁴⁰ dinde insanlara güzel örnek,²⁴¹ itiraz kapısını kapatmak,²⁴² peygamberler geleneğinin birer özelliği olmaktadır. Önceki ilâhî vahyi tasdîk etmek, tahrif edilen kitapların tashih etmek, toplumların ıslah etmek için tarih boyunca bütün toplum ve ümmetlere peygamberler, gönderilmiştir.

Peygamberler toplumların içine düştükleri yanlışları ikaz ve uyararak, örnek davranışları ile iyi ve doğruya evrilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Peygamberlerin gönderilmesi Yüce Allah’ın insanlık tarihine müdahale etmesidir. Tarih boyunca peygamberler gönderilmesi insanlara sürekli yardım ve hidâyet içindir.²⁴³ Peygamber gönderilmesinin sebebi insanoğlunun doğruyu bulmada akli yetersizliği değil, aksine ahlâki yetersizliği ve irade zayıflığıdır.²⁴⁴

Yüce Allah, insanlara gönderdiği peygamberleri aracılığı ile amelî ve itikadî ilâhî ilkeleri bildirmiştir. Bu ilâhî ilkeler her peygamberin gönderilmesiyle ihya ve inşa edilmiştir. Her peygamber ile birlikte İslâmlaşma mücadelesi verilmiştir. Önceki vahiyler insanları uyardığı gibi, Kur’ân da bu ilâhî vahiy geleneğinin son uyarısıdır. İlâhî geleneğin son uyarısı olan Kur’ân kıyamete kadar süreceği ve Hz. Peygamberin *“وَحَاتَمَ النَّبِيِّينَ”* ²⁴⁵ *“nebîlerin sonuncusu”* olduğu, ondan sonra peygamber gönderilmeyeceği açıklanmıştır. İlâhî vahiy geleneğini Hz. İbrahim ve Mûsâ’nın sahifeleri,²⁴⁶ Tevrât, Zebûr, İncîl ve Kur’ân oluşturmaktadır. Kur’ân, önceki ilâhî vahiyleri de içinde barındırıp ihtiva etmektedir. Kur’ân’ın yaklaşık 2/3’si kadar kendisinden önceki vahyin tarihi ile ilgilidir. Bu âyetlerin sayısı yaklaşık (84 tarihi olay için) Hz. Peygamber dönemi hariç 1650 civarındadır.²⁴⁷ Daha önceki vahiyler Kur’ân’da zikredilmiştir. Hangi peygamberin ne dediğinin ve ne demediğinin de haberi verilmiştir. Yapılan çalışmalarda önceki vahiyler genel olarak tahrif bağlamında ele alındığı için Kur’ân’ın önceki

²³⁸ Âl-i İmrân, 3/81.

²³⁹ Enbiyâ, 21/25; Nahl, 16/36.

²⁴⁰ Mâide, 5/67; Yûnus, 10/99; Ahzab, 33/39.

²⁴¹ Ahzab, 33/21.

²⁴² Nisâ, 4/165; Tâ-hâ, 20/134.

²⁴³ Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Yay. Ankara, 1992, s. 14; İslâmoğlu, Mustafa, *Kur’ân’ı Anlama Yöntemi*, s. 106.

²⁴⁴ Özsoy, Ömer, İ. Güler, *Konularına Göre Kur’ân*, Fecr Yay. Ankara, 1996, s. 198.

²⁴⁵ Ahzâb, 33/40.

²⁴⁶ Ala, 87/19.

²⁴⁷ Kaya, Remzi, *“Kur’ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 2002, sy. 11/2, s. 36,37.

vahiyleri tasdik etmesi ve önceki vahiyleri de konu edinmesi hususu üzerinde durulmamış, önceki vahiyler bağlamında ele alınmayarak vahyin başlangıcı olarak Nûr dağındaki Hira'da Hz. Muhammed (a.s.)'a gelen vahiy esas alınmıştır. Kur'an vahyinin başlangıcı için Hira'da gelen vahiy esas alınabilir. Hz. Mûsâ (a.s.)'a gelen vahiyler için Sina Vahyi, Hz. İsâ (a.s.) için Tin ve Zeytin diyarı bugünkü Kudüs (Filistin) bölgesi esas alınabilir. Hz. İbrahim (a.s.)'a gelen vahyin mekânı için ise bu üç bölge esas alınabilir. Oysaki Yüce Allah'ın Kur'an'da insan için sözkonusu ettiği vahiy Hz. Âdem yaratılmadan önce cennette iken meleklerle *“ben yeryüzünde bir halife yaratacağım”*²⁴⁸ kadar götürmek mümkündür. Hira'da gelen vahiy; vahyin başlangıcı olarak esas alınınca İslâm dini sadece Hz. Muhammed'in getirdiği ilâhî esasların ismi olarak anlaşılmış önceki vahiylerin ismi de “İslâm”dan ayrı bir din olarak telakki edilmiştir. Önceki vahiyler, tarihleri boyunca kendi çevresindeki insanlar tarafından oluşturulan yapıdan etkilenerek tahrife uğradığını söylemek mümkündür. Vahyedilmiş kitaplardan sadece Kur'an, kendi çevresinde oluşan yapıdan etkilenmemiştir.²⁴⁹

Peygamberler ve vahiy geleneği Kur'an'la tamamlanmıştır. Dinin tamamlanması, eksik olan bir şeyin giderilmesi değil, vahiy sürecinin nihai noktaya ulaşmasıdır. Kur'an vahyine göre ilk din ve son din şeklinde bir çıkarsamada bulunulamaz, ancak ilk peygamber son peygamber şeklinde bir sonuca varılabilir. Peygamberler tahrif edilen iman prensiplerini tashih ederek ilâhî hakikati tasdik eder.²⁵⁰

Kur'an'da, Hz. Muhammed'den önceki peygamberlere vahyedildiğine dair pek çok âyet bulunmaktadır. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bu vahiy silsilesi devam etmiştir. Kur'an'daki peygamber kıssaları ve vahyin beşerle münasebetinin sonuçları, ilâhî vahyin ilkeleriyle yorumlanarak imana da konu olan birer tecrübe olarak haber verilmektedir. Kur'an önceki vahiyleri aktarması bağlamında oldukça yüklü ve köklü bir vahiy geleneğinin olduğunu, bu nedenle Kur'an'a insanlık tarihinin bir döneminde bir anda beliriveren ve Kur'an'ın vahyi ile insanlığın yabancısı olduğu ilâhî bir mesaj olarak bakılamaz. Ehl-i kitap daha önce vahye aşinalığı olan toplum olarak görülebilir. Kur'an, Hz. Peygamberin yeni ortaya çıkmış bir peygamber olmadığını²⁵¹

²⁴⁸ Bakara, 2/30.

²⁴⁹ Paçacı, Mehmet, “Kur'an-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine –Kitab-ı Mukaddes Bağlamında-Bir Bakış”, 175.

²⁵⁰ Tözlüyurt, Mehmet, “Kur'anda Yer Alan Geleneklerin Farklı bir Açıdan Değerlendirilmesi”, s. 141,142; Dihlevî, *Hüccetül Baliğa, İslâm Düşünce Rehberi*, I/308.

²⁵¹ Ahkâf, 46/9.

ve kendisinden önce nice peygamberler gönderildiğini²⁵² haber vermektedir. Kur'ân, insanoğlunun yaratılışının öncesinde ve yaratışından itibaren kendi zamanına kadar olan tüm zaman dilimleri içinde vahiy geleneği süresince, nâzil olmuş tüm vahiylerle mirasçı olduğunu, bütün peygamberlere gönderilen vahiyleri içinde barındırdığını, tarihte neler olduğunu, birer ilâhî tecrübe olarak haber verdiğini söylemek mümkündür.²⁵³ Kur'ân'ın haber verdiği olaylar suhuf, kitaplar tarihi birer gerçeklik olarak tasdik edilerek haber verilmektedir. Bu nedenle vahyin tarihine, ilâhî vahyin tasdik tarihi demek mümkündür.

Allah vahyi, insanlığın gelişim ve anlayış seviyesine göre her peygamberle birlikte yeniden vahyetmiştir. İlâhî hakikatler her peygamberle tekrar insanların nazarına, anlayışına, idrakine vahiyle sunulmuştur. Gelenek kelimesi adet anlamını çağırırsa da Allah'ın değişmez yasası şeklinde anlamak Kur'ân bağlamına daha uygun düşmektedir. Gelenek kelimesi çerçevesinde, gelen vahiylerle ekler yapılmıştır denilebilir. Bu anlamda vahiy geleneği, insanlara Allah'ın rahmeti, inâyeti ve ikramıdır. Vahiysiz kalmak insan için bir mazeret sayılabilmıştır.²⁵⁴

Ancak Allah, insanın mazeret ileri sürmemesi için nebîler, peygamberler vasıtasıyla insanlara kendini tanıtmış, varlığından haberdar etmiş, yaratılışı, ilâhî yasalarını açıklamış, insanı da muhatap alarak sözlü bir bilgi olan vahiyle bilgilendirmiş,²⁵⁵ hayır ve şerrin yollarını açıklamıştır. Vahyin nüzülü de yeryüzündeki olgu/olay ve toplumsal gündemlere göre gerçekleşmiştir.²⁵⁶ Vahiy/nass (vahyin yazılı metni) belirli bir coğrafyada, belirli bir dili konuşan, belirli bir kültür birikimi, âdetleri, gelenekleri, anlayışları, yaşam tarzları, düşünce alışkanlıkları ve din anlayışları olan toplumlara inmiştir. Zaten peygamberler de şehir toplumlarına gönderilmiştir. Toplumun sorunları, ihtiyaçları nassın/vahyin oluşumunu etkilemiştir.²⁵⁷ Ancak Allah'ın insanlara vazettiği ilâhî hakikatler hep aynı olmuş ve bu ilâhî ilkeler birbirini tasdik etmiştir. Vahiyle insanlık hep aynı ilâhî ilkelere davet edilmiştir.

²⁵² Mâide, 5/70.

²⁵³ Paçacı, Mehmet, "Kur'ân-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine –Kitab-ı Mukaddes Bağlamında-Bir Bakış", s. 174-175.

²⁵⁴ Tâ-hâ, 20/134.

²⁵⁵ Vahiy, peygamberlere önce sözlü olarak bildirilmiş, insanlara tebliğ edildikten sonraki vakitlerde yazıya geçirilmiştir. Hz.Mûsa'ya Sina'daki vahiy levhalar şeklinde verilmiştir. (A'raf, 7/145).

²⁵⁶ Aydın, Hüseyin, "Vahiy Kültürünün İnsanî Kültüre Dönüştürülmesine Bir Örnek Yüce Kur'ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli," Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 2013, sy. 22/1 s. 24.

²⁵⁷ Erten, Mevlüt, *Nass-Yorum İlişkisi*, s. 106.

Vahiy geleneğine göre insanlık tarihi boyunca İslâm tüm zamanların dini olarak vahyedilmiştir.²⁵⁸ Allah'ın insanlar için seçtiği tek din İslâm'dır. Vahyin özü Yüce Allah'ın emir ve iradesine teslimiyet olup adını da bu özelliğinden alan İslâm, son peygamberin tebliğ ettiği dinin özel ismi olmakla birlikte daha önceki peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin adı da İslâm'dır.²⁵⁹ Nitekim Kur'ân'ın bildirdiğine göre Hz. Nûh, “*Bana müslümanlardan olmam emrolundu*”²⁶⁰ demiştir. Hz. İbrahim'e müslüman olması emredilmiştir.²⁶¹ Allah'a itaat ederek, boyun eğerek, ibadeti Allah'a halis kılarak teslim olması buyurulmuştur.²⁶² Hz. İbrahim ve Hz. Ya'kûb, oğullarına, “*Allah sizin için bu dini seçti, o halde sadece müslümanlar olarak can veriniz.*”²⁶³ tavsiyesinde bulunmuştur. Kur'ân'da Beni İsrail peygamberleri, النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا “(Allah'a) teslim olmuş nebîler” şeklinde “İslâm” kelimesiyle aynı kökten gelen fiil ve isimlerle Yüce Allah'a teslim olmuş kişiler olarak takdim edilmektedir.²⁶⁴ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُمْ بِاللَّهِ فَاعْلَمِيهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ “Mûsâ dedi ki: "Ey kavmim, eğer siz Allah'a iman edip müslüman olmuşsanız artık yalnızca O'na tevekkül edin”²⁶⁵ âyetiyle Hz. Mûsâ (a.s.)'nın kavmi Allah'ın vahdaniyet ve rububiyetini tasdîk ederek, iman edip müslüman olmuşsanız, Allah'a tevekkül etmeli, Allah'a güvenmelisiniz demiştir.²⁶⁶ Nihâyet Hz. Muhammed (a.s.) da tebliğ ettiği dine inanan ilk müslüman olmasının emredildiği ve böylece müslümanların ilki (öncüsü) olduğu bildirilmiştir.²⁶⁷ O'na ayrıca ehl-i kitap ile ümmileri (Araplar) Allah'a teslim (müslüman) olmaya davet etmesi emredilmiştir. Hz. Âdem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar devam eden vahiy geleneğinde bütün peygamberlerin tebliğ ettiği din “İslâm”dır. Dinin özü tevhid olup Yüce Allah'a teslimiyettir. Şu halde bütün peygamberler “ Allah'ın dini, hak din, dosdoğru din, halis din” olarak adlandırılan İslâm'a davet etmişlerdir.²⁶⁸ Buna göre İslâm'dan başka bir din aramak anlamsız ve Yüce Allah katında geçersizdir.²⁶⁹ İslâm, Allah'a iman edip

²⁵⁸ Hac, 22/78.

²⁵⁹ Mâide, 5/3.

²⁶⁰ Yûnus, 10/72.

²⁶¹ Bakara, 2/131.

²⁶² Taberî, Câmiu'l Beyân, II/581.

²⁶³ Bakara, 2/132.

²⁶⁴ Mâide, 5/44.

²⁶⁵ Yunus, 10/84.

²⁶⁶ Taberî, Câmiu'l Beyan, XII/250.

²⁶⁷ En'am, 6/14, 163; Mu'min, 40/66.

²⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/83; Tevbe 9/33; 36, Zümer, 39/3.

²⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/85; Harman, Ömer Faruk, İslâm mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2001, XXIII/3.

peygamberleri tasdik etmektir. Kendilerine kitap verilenler kini, hırsı bırakıp Yüce Allah'a iman edip Hz. Peygambere tâbi olup (Müslüman) olmaya davet edilmektedir.

Allah, hiçbir toplumu yol göstericisiz, bilgisiz (vahiy) bırakmamış, her topluma ilâhî iletiler sunan bir uyarıcı göndermiştir.²⁷⁰ Kur'ân, açıkça "kaynak-öz ve hikmet bağlamında", "nübüvvetler birliği ve vahiylerin aynılığı" gerçeğini dile getirirken, vahyin peygamberleri arasında olan Hz. Muhammed'in ilk defa peygamber olarak gönderilen bir kişi olmadığı "De ki: *"Ben (Allah'ın) elçilerin(in) ilki değilim ve (onların tümü gibi) ben de, bana ve size ne olacağını bilemem, sadece bana vahyolunana tâbi oluyorum, çünkü ben sadece açık bir uyarıcıyım."*²⁷¹ şeklinde açıklanmaktadır. Bu âyet ile Hz. Peygamberden önce ilâhî vahyi tebliğ eden peygamberlerin olduğu, Hz. Peygamberin de önceki peygamberlerin vahyine tâbi olduğunu ve yarın neler olacağını da bilmediği ifade edilmiş olmaktadır.²⁷² Müşriklere hitaben, Yüce Allah'ın elçisi olarak gönderilenlerin ilki olmadığı, ondan önce pek çok peygamber ve onlardan önceki toplumlara birçok peygamber gönderilmiş olduğunu haber vermektedir.²⁷³ Ayrıca başka bir âyette *"مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ"* *"Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil, fakat O Allah'ın Resûlü ve Peygamberlerin sonuncusudur."*²⁷⁴ şeklinde açıklama ile Hz. Muhammed'in ilk peygamber olmadığı sadece ilâhî vahiyle gönderilen peygamberlerin sonuncusu olduğu, Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmeyeceği haber verilmiştir. O peygamberlik zincirinin son halkası olup artık O'ndan sonra kıyamete kadar başka bir peygamber gelmeyeceği bildirilmektedir.²⁷⁵

Vahiy sürecinin bütünlüğü ve sürekliliği, "Biz, Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a, torunlarına, İsâ'ya, Eyyüb'e, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik. Davûd'a da kitap olarak Zebûr vermiştik."²⁷⁶ âyetiyle vurgulanmıştır. Âyette şöyle denilmektedir: Hz. Muhammed'e nübüvvet verilmesi Hz. Nûh'a ve ismi bildirilen ve bildirilmeyen bütün peygamberlere nübüvvet verilmesi gibidir. Ey Muhammed sana

²⁷⁰ Fâtır, 35/24; Kasas, 28/45; Nisâ, 4/164.

²⁷¹ Ahkâf, 46/9.

²⁷² Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IV/523, Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, VII/3357; Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı, Meal-Tefsir*, III/1027.

²⁷³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XXI/19.

²⁷⁴ Ahzab, 33/40.

²⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XIX/121.

²⁷⁶ Nisâ, 4/163.

vahyettiğimiz gibi daha önce de İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a, torunlarına ve diğer peygamberlere da vahyetmiştik. Davûd'a da kitap olarak Zebûrun vahyedildiği haber verilmiştir.²⁷⁷

Ayrıca “Gönderdiğimiz öyle peygamberler vardır ki, onları, bundan önce sana beyan ettik. Öyle peygamberler de vardır ki, sana onların kıssalarını bildirmedi ve Allah, Mûsâ'ya (vasıtasız) hitap etti.”²⁷⁸ âyetiyle de önceki peygamberlerin bir kısmının haber verildiği, bir kısmının da haber verilmediği açıklanmıştır.²⁷⁹ Böylece bütün insanlık ilâhî dinden haberdar edilmiştir denilebilir.²⁸⁰

Her risâlet ve kitapla önceki risâletler yenilenmiştir. Her peygamberle ilâhî vahiy güncellenmiştir. Kur'ân'da her yeni nazil olan vahiyle de önceki vahiyler de tasdik edilmiş, vahiylerde bir tahrif varsa tashih edilmiştir. Böylece tevhîd ve tasdik peygamberler ve kitaplar konusundaki boyutu ile de gerçekleşmiş olmaktadır.²⁸¹ Çünkü tevhîd, iman etmede rasûller ve kitaplar arasında ayırım yapmamayı gerekli kılmaktadır.²⁸² İlâhî vahyin kaynağı birdir. Tek kaynaktan tek din (İslâm) olarak insanlığa indirilen vahiyler arasında tezat olması mümkün değildir. Dolayısıyla tarihin devirleri arasında insanlığı hidâyete sevkedecek vahiyler arasında farklılık olmadığı gibi, bütün bütün vahiyler arasında birlik bütünlük bulunmakta birbirleriyle uyumlu olup birbirini tasdik etmektedir. Tarihin herhangi bir devrinde herhangi bir peygambere gelen vahye iman edip Yüce Allah'a iman ederek mutlak kurtuluşa erebilir. İlâhî vahye muhatap olma bakımından bir insan Hz. Nûh zamanında yaşaması ve Hz. Nûh'a iman etmesi ile Hz. Süleyman ya da Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ya da Hz. Muhammed zamanında yaşayıp Hz. Peygambere tâbi olmasıyla müslüman olur ve mutlak kurtuluş yolunu kendi peygamberine gelen vahye tâbi olarak bulabilir. Peygamberlere tâbi olup vahye iman edenlere tarihin her döneminde “Müslüman” ismi verilmiştir.²⁸³

Peygamberlerin tebliğ ettikleri inanç esaslarında farklılıklar bulunmamaktadır. İlk peygamber Hz. Âdem ile son peygamber Hz. Muhammed'e kadar vahyedilen bütün ilahi kitaplarda iman esasları aynıdır. Amentü'yü oluşturan Yüce Allah'a, meleklerle,

²⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VII/685.

²⁷⁸ Nisâ, 4/164.

²⁷⁹ Kılıç, Sadık, “Kur'ân Vahyi ve Hz. Peygamber/Kur'ân Ontolojisi, Nebevi Ufuk ve Tarihte Tecelli”, s. 22.

²⁸⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, II/707.

²⁸¹ Paçacı, Mehmet, “Kur'ân-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine –Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış”, s. 176.

²⁸² Bakara, 2/136; Âl-i İmrân, 3/84; A'raf, 7/144; Sad, 38/47; Tâ-hâ, 20/ 13,41.

²⁸³ Hac, 22/78.

kitaplara, rasûllere ve âhirete iman ilkeleri bütün ilâhî kitaplarda aynı olup değişmemiştir.²⁸⁴ Hz. Peygamber kendisine gelen vahye iman etmiş aynı şekilde mü'minler de iman etmişlerdir. Hz. Muhammed ümmeti, Hz. Muhammed'e gelen vahye iman ettikleri gibi bütün önceki peygamberlere gelmiş vahiylerle de iman etmişlerdir. Yahudi ve hristiyanlar gibi peygamberler arasında ayırım yapmamışlardır.²⁸⁵ Mü'minler bütün ilâhî kitaplara iman edip tasdîk ederler, aralarında bir fark görmezler. Sonraki vahiy ve peygamber; önceki vahiy ve peygamberleri tasdîk edip onaylamıştır. Değişen sadece, yaşama dair ve o çağa ait hükümler olup, sosyal yaşamın hukuki konulardır.²⁸⁶

Değişik zaman ve mekânlarda, değişik toplumlara hitap etmelerine rağmen bütün rasullerin getirdikleri din ve verdikleri mesaj aynıdır. İçinde yaşadıkları şartlara bağlı olarak, söylemleri ve metodları zaman zaman farklılık arzetsede de, onların asıl hedefleri, öncelikle kendi toplumları olmak üzere, insanları Yüce Allah'a, O'nun yoluna, O'nun iradesine davet etmek, onları hakka ve hayra iletmek ve neticede huzurlu bir toplum, yeryüzünde hayırlı bir ümmet tesis edebilmektir.²⁸⁷

Tarihsel süreçte Hz. Mûsâ'ya gelen vahiy olan Tevrât, ilâhî özellikleriyle insanlığa iletileceği yerde, milli bir hüviyete büründürülüp yahûdiliğe dönüştürülerek, İsrailoğulları tarafından dejenere edilmiştir. Hz. Musa'ya vahyedilen İslâm dini, milli dini haline dönüştürülmüştür. Tevrât'ın evrensel ilâhî olan "Rab", Ahd-i Atik'te yine bu kavmin milli tanrısı olan Yehova'ya dönüştürülmüştür. Bu nedenle miladi otuzlu yıllarda Nâsıralı İsâ (a.s.), ilâhî vahiy olan Tevrât'ı, İsrailoğullarının din adamları tarafından yapılan tahrifatı tashih ederek tasdîk etmiş ve kendisine vahyedilen "İncîl" ile tarihte yeniden "İslâmlaşma" mücadelesi başlatmıştır. İsrailoğulları ise Hz. İsâ'nın bu yeniden "İslâmlaşma" mücadelesine karşı koyup Hz. İsâ'yı öldürmeye teşebbüs etmişlerdir. Hz. İsâ'nın Allah (katına) yükseltilmesinden²⁸⁸ sonra, çok geçmeden Hz. İsâ karşıtı olan Pavlus, taraftarı olarak sonraki yıllarda, Hz. İsâ'ya vahyedilen İncîl'i putperest kavimlere (Yunan- Roma) kabul ettirmek için özünde büyük tavizler²⁸⁹ verdirerek tahrif etmiştir.²⁹⁰

²⁸⁴ Bakara, 2/285, 286.

²⁸⁵ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/305.

²⁸⁶ Aydemir, Abdullah, "Peygamberlik Allah Elçiliği," *Diyanet Dergisi*, Ankara, 1988, sy. 24/1, s. 65.

²⁸⁷ Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamberin Bize Bıraktığı Miras 'Kitab ve Sünnet' Bırakıldığını İfade Eden Rivâyetlerin Tedkiki", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, 2007, sy. 1, s. 1.

²⁸⁸ Nisâ 4/156, 157,158.

²⁸⁹ "(Ben) Mesih'in şeriatı altında olarak şeriatı olmayanları kazanayım diye şeriatı olmayanlara şeriatı olmayan gibi davrandım" İncil, Korintoslulara Mektup, 9.Bab, 21. Cümle.

²⁹⁰ Hz. İsâ (a.s.), İncîl ile başlattığı Tevhid esası üzerine bina edilen İslâmlaşma mücadelesi, "Trinite" (teslis) düşüncesi ve Kilise'nin karmaşık "Credo"ları arasında kaybolmuştur. Altıncı yüzyılın başında Arap

İlk insan ve ilk Peygamber olan Hz. Âdem'den Peygamberimiz Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberler hep aynı ilâhî gerçekleri ve ilkeleri tebliğ ve tebyin etmişlerdir. Bütün elçiler, tarihin çeşitli devirlerinde, insanlara bildirdikleri dinin esasında hiçbir değişiklik yapmamışlardır. Bilakis önceki ilâhî esasları tasdîk etmişlerdir.²⁹¹

Kur'ânda, Yüce Allah mü'minleri kendilerinden öncekilerin yoluna erdirmek istemektedir. Bu âyette “İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy. De ki: “Bu tebliğe karşı sizden bir ücret istemiyorum. O (Kur'ân), bütün âlemler için ancak bir uyarıdır.”²⁹² Önceki peygamberleri hidâyete erdirdiği, tarihi bir hakikat olarak vurgulandıktan sonra Hz. Muhammed'e son peygamber olarak onların hidâyetine uyarak tâbi olması aynı evrensel ilâhî hakikatleri devam ettirmesi emredilmiştir. Hz. Muhammed'in duyulmamış, bilinmeyen bir din icat etmediği, aksine geçmiş peygamberlerin sünnetini devam ettirdiği, Resulullah'ın önceki bütün peygamberlerin hidâyetine tabi olduğu hatırlatılmaktadır.²⁹³

Kur'ân'da önceki peygamberlerin yaşamları, topluma önderlikleri, Yüce Allah'tan aldıkları vahiyler, tevhîd mücadeleleri, karşılaştıkları eziyet ve zorlukların anlatılması Hz. peygambere ve mü'minlere örnek olması ve vahyin tarihsel derinliği göstermesi bakımından anlatılmaktadır. Bu husus kitaplar ve peygamberlerin kaynak, hedef ve gaye birliğini vurgulamaktadır. Hz. Âdem'den beri devam edip gelen hak din İslâm vahyedildikleri müntesipleri tarafından değişime uğratılmıştır. Bunun ardından Yüce Allah din olarak belirlediği İslâm'ın sürekliliği için yeryüzüne rahmeti gereği müdahale ederek aslından/anlamından/kseninden çıkarılmış olan sahibi olduğu İslâm dininin vahyini yenileyerek, yeniden İslâmlaşmayı sağlayan peygamberler göndermiştir.²⁹⁴ Gönderilen kutsal kitaplar önceki kutsal kitapları tekzib etmemiş, unutulmaya tahrif edilmeye bırakılmayarak tashih edilerek tasdîk edilmiştir.

yarımadasında son defa vahiy enerjisi ile “İslâm” Hz. Muhammed (a.s.)'a vahyedilen Kur'ân rehberliğinde tekrar tarih sahnesine güçlü bir şekilde çıkmıştır. Bkz: Güler, İlhami, “Allah-İnsan İlişkisinin Ahlaki Boyutu Allah'ın Kulları mıyız?”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ankara, 1991, sy. 5/3, s.194.

²⁹¹ Bulut, Halil İbrahim, “Semâvî Dinlerin Ortak Ahlak İlkeleri ya da Evrensel Değerler”, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Lefkoşa, 2015, sy. 1/1, s. 79.

²⁹² En'âm, 6/90.

²⁹³ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/437.

²⁹⁴ Kayhan, Mustafa, *İslâm Hukuku Açısından Kur'ân Kıssalarının Kritiği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006, s. 45.

İslâm, Yüce Allah'ın bütün peygamberlere vahiyle gönderdiği dinin adıdır. Bütün peygamberlerin tebliğ ettikleri din İslâm'dır. Dinin sabiteleri iman esaslarıdır. Dinin değişkenleri ise sosyal yaşamla ilgili hükümlerdir. Kur'ân önceki peygamberlerin getirdikleri tevhi'd ve inanç esaslarını kabul edip tasdik eden ve onları devam ettiren bir kitaptır. Bu sebeple önceki kitapları ve peygamberleri tasdik etmekte, onların getirdikleri ahkâmın bazılarını tafsîl, bazılarını tekmîl, bazılarını da iptal etmektedir.²⁹⁵

Peygamberlerin toplumda rehberlik ve İslâm'a davet görevi bulunmaktadır. Peygamberler, insanlar arasında bir misyonla seçilmiş (istafâ) insanları inzâr ve tebşîr görevi yüklenmiş Yüce Allah'ın kulu ve elçileri (abduhu ve rasûlühu) olan rol model/örnek²⁹⁶ insanlardır. Bu hususta Kur'ân; *“Her ümmetin bir peygamberi vardır. Onlara peygamberleri gelince aralarında adaletle hükmedilir; onlar haksızlığa uğramazlar”*²⁹⁷ açıklamasını yapmaktadır. İnsanın olduğu yerde nübüvvet müessesesi daima var olmuştur. Hz. Âdem'e gelen mesajlar ile insanlığın yeryüzü serencamı nübüvvetle birlikte başlamıştır.²⁹⁸ Her ümmetin peygamberi olması demek, o topluma rehberlik ve önderlik yapan ilâhî vahiyle görevli bir peygamberin olduğunu ve vahyin önceki toplumların hayatında yer aldığını göstermektedir. Hz. Muhammed'in Rasûl olarak gönderilmesi gibi önceki toplumlara da Rasûller gönderildiğini göstermektedir. Ahirette, Rasûlleri gelince aralarında adaletle hükmedilir.²⁹⁹ Peygamberlerin gönderilişi toplumların lehine tecelli ettiği gibi aleyhine de tecelli edebilir.³⁰⁰ Bu âyet her topluma peygamberlerin vahiy bildirdiğini, insanların amellerine göre ödül ve mükâfat alacağını haber vermektedir.³⁰¹

Peygamberlerin birçok görevi bulunmaktadır. Bunlardan biri de “tezkiye” görevidir. İnsanları bulundukları kötü durumdan çıkarıp temizlemektedirler. Toplumun ve bireylerin iç ve dış dünyalarının manen temizlenmesi (tezkiye), peygamberlerin ilâhî vahyi o insanlara ulaştırması, açıklaması, uygulaması ve örnek olması ile gerçekleşir. Özellikle toplumların dini ve ahlâki açıdan çöküntüde oldukları durumlarda gönderilen Yüce Allah'ın elçileri, insanlara önderlik yaparak onları bulundukları kötü durumdan

²⁹⁵ Kara, Osman, “Kur'ân'ın Kutsal Kitaplarla İlişkisi”, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Gümüşhane, 2013, sy. 2/4, s. 165.

²⁹⁶ Ahzab, 33/21; Mümtetine, 60/4, 6.

²⁹⁷ Yûnus, 10/47.

²⁹⁸ Kiraz, Celil, “Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük”, s. 243.

²⁹⁹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XII/189.

³⁰⁰ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II/551.

³⁰¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, III/1400.

uyarmıştır. Kur’ân-ı Kerim’de peygamberlerin hayat çizgileri ilâhî vahyin ikame edilmesi mücadelesi ile anlatılmaktadır.³⁰² Sonra gelen peygamberler önceki peygamberlerin getirmiş olduğu kitapları tasdîk etmiş, önceki peygamberlerin yolunu takip etmişlerdir.

Birçok peygamberin adı Kur’ân’da zikredilmiştir. Kur’ân’ın açıklamasına göre peygamberlerin sayısı adı zikredilenlerle sınırlı değildir. Kur’ân, son peygamber Hz. Muhammed’den önce birçok peygamber gönderildiğini, bir kısmının anlatıldığını bir kısmının da anlatılmadığını³⁰³ açıklamaktadır. İsmi zikredilen peygamberlerin örnekliği, “*üsvetün hasenetün*”³⁰⁴ yaşanmış dini bir tecrübe olarak sonraki nesillere ve peygamberlere ve onun ümmetine moral ve destek için Kur’ân’da açıklanmaktadır.

Yüce Allah farklı toplumlara gönderdiği peygamberler vasıtasıyla söz aldığını (ahid, misâk), haber vermektedir. Şöyle ki ; “Allah, (geçmiş vahiylerle iman edenlerden) peygamberler vasıtasıyla şu taahhüdü talep etti: “Eğer, vahyi/kitabı ve hikmeti size bahsettikten sonra, halen sahip olduğunuz hakikati tasdîk eden bir elçi size gelirse O’na inanmalı ve yardım etmelisiniz. Bu şarta dayalı ahdimi kabul ve tasdîk eder misiniz?” Onlar: “Kabul ederiz!” dediler. Allah: öyleyse (buna) şahit olun, Ben de sizin şahidiniz olacağım. O halde bundan sonra kim sözünden dönerse onlar fasıkların ta kendileridir.”³⁰⁵ Alınan misâk (söz) ile onların kendilerine gönderilen peygamberlerini kabul etmeleri, insanları vahye/dine davet etmeleri ve Yüce Allah’ın emirlerini kabul ve tasdîk etmeleri istenmiştir.³⁰⁶ Bu âyetle ehl-i kitaba yönelik olarak da Hz. Muhammed’e iman etmeleri, onu ve getirdiği vahyi tasdîk ederek yardım etmeleri istenerek bu ahit haber verilerek hatırlatılmaktadır. İbni Abbas’ın talebesi Katâde de bu görüşleri ileri sürmüştür.³⁰⁷

Yüce Allah Kur’ân’da Hz. Âdem’i, Hz. Nûh’u ve Hz. İbrahim’i seçip görevlendirdiğini ve onların birbirinin neslinden geldiklerini şöyle açıklamıştır; “Allah, birbirlerinin soylarından Âdem’i, Nûh’u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı.”³⁰⁸ Nûh’a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da

³⁰² Bakara, 2/151, 129; Al- i İmrân, 3/164; Tevbe, 9/ 103; Cum’a, 6 2/2; Enbiyâ, 21/5 8,6 9; Tâ-hâ, 20/17, 21, 65,70; Şu’arâ, 26/ 61, 66; Neml, 27/12; Kasas, 28/32.

³⁰³ Mü’min, 40/70.

³⁰⁴ Mümtetine, 60/4; Ahzab, 33/21.

³⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/81, 82.

³⁰⁶ Elmalı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VI/3872.

³⁰⁷ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, V/543-544.

³⁰⁸ Âl-i İmrân, 3/33, 34.

vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a, torunlarına, İsâ'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.”³⁰⁹ Allah ilâhî kitapları, daha önceki peygamberlere, vahiy yoluyla indirmiştir. Allah'ın, bütün peygamberlere aynı ilâhî öğretiyi vahyettiğini, her peygamberin kendisinden önceki peygamberlerin izleyicisi ve takipçisi olduğunu haber vermektedir.³¹⁰ Sonra gelen peygamber, önceki peygamberin izlediği gibi, sonra vahyedilen ilâhî kitap önce vahyedilmiş kitapları izlemiş ve tasdîk etmiştir.

“İslâmlaşma,” tarih boyunca “ıslah” ve “tecdit” adıyla “müslüman” kimliğinin yenilenmesine ve İslâm bilincinin güçlenmesine hizmet etmiş bir zihniyet değişimi ve yenilenmesi şeklinde anlamak mümkündür. İslâm, yeryüzünün en mükerrer varlığı olarak tanımladığı âdemoğluna³¹¹ hem bireysel hayatta hem de toplumsal hayatta rehber olacak prensipler vaz etmiştir. Kur'ân, hem birey olarak “insan”a hem de toplum olarak “insanlar”a ve “müminler”e hitap etmektedir. İslâm geçmişten bağı olmayan, kopuk, ilk defa Hz. Muhammed'e gönderilen bir din/vahiy değildir. Daha önceki peygamberlere de vahyedilmiş olan Yüce Allah'ın razı olduğu³¹² yegâne ed-din “İslâm”dır. Bu bağlamda Kur'ân; *مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمِيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذِهِ* “Babanız İbrahim'in dininde (olduğu) gibi size daha evvel (gönderdiği kitaplarda) da, bu (Kur'ânda) da müslüman adını vermiştir”³¹³ ifadesi kullanılmaktadır. Kur'ân, kendinden önce indirilen Tevrât ve İncîl'i tasdîk etmek üzere indirilmiştir.³¹⁴ Kur'ân'a göre mü'min; Hz. Muhammed'e, önceki peygamberlere, onlara indirilen vahye ve âhiret gününe inanan kimsedir.³¹⁵ O halde İslâm ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le başlayarak bütün peygamberlere vahyedilen ve son Peygamber Hz. Muhammed'le tamamlanan ilâhî nizamın adı olmaktadır. Gönderilen vahiyler unutuldukça ve sapmalar oldukça Yüce Allah-u Teâlâ vahiy yenilemiş, unutulan doğruları hatırlatmış ve sapmaları düzeltmiştir.³¹⁶ *رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا* “Ey Rabbimiz, bizi yalnız senin için boyun eğen müslüman kıl! Soyumuzdan yalnız senin için boyun eğen müslüman bir ümmet vücuda

³⁰⁹ Nisâ, 4/163.

³¹⁰ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, II/ 599.

³¹¹ İsra, 17/17.

³¹² Mâide, 5/3.

³¹³ Hac, 22/78.

³¹⁴ Âl-i İmrân, 3/3.

³¹⁵ Bakara, 2/4.

³¹⁶ Ünal, Halit, “İslâmlaşma-İslâmî Kimlik Yenilenmesi”, Eski Yeni Üç Aylık Düşünce Dergisi, y.y. 2007, s. 90-91.

getir.”³¹⁷ Bu âyette Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. İsmail (a.s.) kendilerine ve soyundan gelenlere müslüman olmaları için dua etmiştir. Bizi emrine teslim olan, sana şirk koşmayan, sadece sana ibadet eden, taatine boyun eğerek teslim olup müslüman eyle, aynı şekilde zürriyetimden sana şirk koşmayan, itaat ederek boyun eğen müslüman ümmet çıkar. Bu duamızı kabul eyle çünkü sen duaları işitensin demiştir.³¹⁸

Yüce Allah, elçileri vasıtasıyla insanlara vahyi ulaştırmıştır. وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا “Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.”³¹⁹ Bu âyette insanlara nebî ve peygamber gönderilmeden azap edilmeyeceği ilâhî yasa (sünnetullâh) olarak insanlara açıklanmıştır. Vahye muhatap olan insanlar vahyi anlamadıkları hususlarda peygamberlere sorup ya kabul edip iman etmişler ya da iman etmeyip reddetmişlerdir. Kur’ân din konusunu tarihi derinliği olan bir bakış açısıyla ele alıp değerlendirmekte ve örnekler vermektedir. مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا “Hanif (muvaahhid) olan İbrahim’in dini”³²⁰ ifadesiyle bu hususu açıklamaktadır. Kur’ân’da peygamberlerin bir kısmı anlatılmış bir kısmı ise anlatılmamıştır.³²¹ Kur’ân’da, yirmi beş peygamber isminden bahsedilmektedir. Kur’ân’da ismi geçen peygamberler şunlardır: Âdem, İdris, Nûh, Hûd, Salih, İbrahim, Lut, İsmail, İshâk, Yakûb, Şuayb, Eyyüb, Zülkifl, Mûsâ, Harun, Dâvûd, Süleyman, İlyas, Elyesa, Yunus, Zekeriyâ Yahya, Îsâ ve Muhammed (a.s.). Bu peygamberlerin peygamberliği kesin olarak bilinmektedir. Ayrıca Kur’ân’da ismi geçen Hz. Zülkarneyn,³²² Hz. Üzeyr³²³ ve Hz. Lokman’ın³²⁴ peygamberliği kesin değildir. Hz. Mûsâ’nın yol arkadaşlığı yaptığı kişi ise ilim sahibi bilge bir kuldur.³²⁵

Dinin kaynağı, şarî’ yani hüküm koyucu ve doğru yol belirleyicisi Yüce Allah’tır. Dinin amacı; insanın nefsinin (canını), malını, aklını, neslini, dinini koruyup dünya ve âhiret dengesini gerçekleştirmektir.³²⁶ Sonra gelen peygamberler önceki peygamberleri takip etmiş, sonraki peygamberler öncekileri tasdik edip onaylamıştır. Burada ilâhî

³¹⁷ Bakara, 2/128.

³¹⁸ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, II/565.

³¹⁹ İsra, 17/15.

³²⁰ Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/95; Nisâ, 4/125; En’âm, 6/161; Nahl, 16/36-123.

³²¹ Nisâ, 4/164.

³²² Kehf, 18/83, 86, 94.

³²³ Tevbe, 9/30.

³²⁴ Lokman, 31/13.

³²⁵ Nisâ, 4/164; En’âm, 6/83-87, 89; Enbiyâ, 21/48-91; Mü’min, 40/78; Yavuz, Yusuf Şevki, *Peygamber mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007, XXXIV/258; Özarslan, Selim, Peygamberlerin Görevlerini Karşılıksız Yapmaları*, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2013, sy. 49/4, s. 53; İslâmoğlu, Mustafa, *Kur’ân’ı Anlama Yöntemi Tefsir Usulü*, Düşün Yay. İstanbul, 2014, s. 136.

³²⁶ Yeprem, M. Saim, *İlâhî Dinlerin Gayesi*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2006, s. 27.

kitaplar ve peygamberler arasında birlik olduğu ve aynı ilâhî öğretileri tebliğ ettikleri görülmektedir. Bu birlik fikri yani tevhîd öğretisi doğrultusunda Hz. Âdem (a.s.)’a gelen vahiy ile Tevrât, Zebûr, İncil ve Kur’ân esas itibariyle birbirinden farklı değildir. Ancak her peygamber ve ümmetinin sınavları farklı olmuştur. İlâhî vahiyler aynı kaynaktan insanlara gönderilmiştir. Bu ilâhî kitapların hepsi Yüce Allah’tan vahyedilmiştir. Yüce Allah tarafından vahyedilmiş ilâhî kitaplar birbirini tasdik edip onaylamaktadır. Her risâlet, önceki risâletlerin yenilenip güncelleşmesi, yeniden İslâmlaşmasıdır.³²⁷ Yüce Allah’ın vahyedip insanlara gönderdiği peygamberlerin mesajları bakımından şüphe götürmeyecek şekilde bir birlik yani tevhîd esası bulunmaktadır. Hz. Âdem’den beri süregelen ve birbirinin devamı olan vahiyler/kitaplar kendinden önceki vahiyleri/kitapları tasdik etmiştir.

Önceki tüm peygamber ve kitaplara da iman etmek esastır. Eğer ilâhî öğretilerinde bir tezat ve ihtilaf olsaydı iman edilmesi emredilmezdi. Kur’ân kendinden önceki ilâhî kitapların varlığını, kaynağının tek ve temel ilkelerinin aynı olduğunu, onların da birer hidâyet rehberi olduğunu tasdik etmekte, ancak bazı hükümlerinin tahrif edilmesinden dolayı bu özelliklerini kaybettiklerini haber vermektedir. İnsanlara hidâyet olarak vahyedilen Kur’ân son vahiy kitabıdır. Kur’ân’dan önce de kitaplar sayfeler vahyedilmişti. Önceki kitapların kaynağı, hedefi ve maksadı da aynıdır; insanları tevhîd inancına çağırmak, doğruya, iyiliğe yönlendirmek, kötülüğü yasaklamak, adaleti gerçekleştirmek ve hidâyet yolunu göstererek dünya ve âhiret saadetini bireysel ve toplumsal olarak tesis etmektir.³²⁸

Yüce Allah, peygamberlerini insanlık âleminin saadetini sağlayacak kutsal kitaplarla, onlarda mevcut adalet ve insaf ilkelerine dayalı hükümler uygulayıcılar diye göndermiştir. Bütün peygamberlere beyyinat, kitap, mizan verilmiştir.³²⁹ Bu gönderilen ilâhî ilkelerin amacı, bireysel ve toplumsal hayata adalet ve itidali hâkim kılmaları içindir.

Peygamber ve ilâhî kitapların gönderildiği zamanlar farklı olsa da esasen vahyin muhatabı hep insandır. Yüce Allah âlemde kendi varlığından, yaratıcı oluşundan insanları haberdar etmektedir. İnsanlara doğru düşünme için rehberlik yapmakta ve ilâhî dine davet etmektedir. Peygamberlerin, tebliğ ettikleri inanç ve ahlâki ilkeler temelde

³²⁷ Ünal, Halit, “İslâmlaşma-İslâmi Kimlik Yenilenmesi”, s. 92.

³²⁸ Kara, Osman, “Kur’ân’ın Kutsal Kitaplarla İlişkisi”, s. 150-151.

³²⁹ Hadîd, 57/25.

aynıdır. Bu birlik onların tek ve aynı kaynaktan yani Yüce Allah tarafından görevlendirdiklerini göstermektedir. Peygamberler insanları Tevhîde yani Yüce Allah'a kulluk etmeye davet etmişlerdir. Bu ortak ve temel hedefler insan ve toplumun mal, can, nesil, akıl ve dini esas ve prensipleri muhafaza etmek amacını taşımaktadır. Bu esaslar peygamberlerin getirdikleri bütün vahiylerde kutsaldır. Peygamberler mükemmel şahsiyetleri ile ilâhî risâleti sarsılmadan korkusuzca ilan ederek, insanları güzel ahlaka davet ederek kötü ahlâkî vasıflardan kurtarmaya çalışmış, zulüm ve ahlâksızlıkla mücadele etmişlerdir.³³⁰ Fakat insanların çoğu peygamberlere karşı gelerek alay etmiş, ilâhî uyarı ve ikazları ciddiye almamış, ölümle, şehirlerinden sürülmekle tehdit edilmiş ve hatta öldürülmüşlerdir.³³¹ Hz. Nûh Peygamberin on yıllarca süren hak yola daveti, buna karşı kavminin inat ve küfürde ısrarı,³³² Hz. Mûsâ ve kardeşi Harun (a.s.)'ın Mısır'ın zalim krallarıyla olan mücadelesi ve diğer peygamberlerin tevhîd mücadelesi, Kur'ân'da³³³ canlı sahneler şeklinde anlatılmaktadır.

Hz. Şuayb, Hz. Zekeriyya ve oğlu Hz. Yahya din/vahiy karşıtları tarafından katledilmiştir.³³⁴ *“Ad'ı, Semud'u, Ress halkını وَعَادًا وَثَمُودًا وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا”* *Ad'ı, Semud'u, Ress halkını ve bunlar arasında birçok nesilleri (yok ettik)*³³⁵ Âyette helak edilen toplumlar arasında sayılan Ress halkı da (Yemame tarafında bir köy)³³⁶ kendilerine gönderilen peygamberlerini “ress'e (eski ve susuz kuyu, kuyu etrafında yaşayan halk) atmış ve kuyunun içinde öldürmüşlerdir.³³⁷ Yüce Allah'ın elçileri olan peygamberler görevlerini yaparken herhangi bir ücret istemedikleri ve maddi bir beklenti içinde olmadıkları Kur'ân'da birçok defa vurgulanmıştır.³³⁸

Yüce Allah peygamberlerine ne vahyettiye, onun insanlara okunmasını /anlatılmasını /öğretmesini /açıklanmasını (beyan) / tebliğ edilmesini emretmiştir. Hz. Peygambere bir âyet uydurması söylenince, kendisinin bunu asla yapamayacağını, sadece Allah'ın kendisine öğrettiğine tâbi olacağını ifade etmesi ile emrolunduğunu açıklamıştır. Bu hususta vahyedilen âyette *“Onlara bir âyet getirmediğin zaman: “Sen*

³³⁰ Ünal, Halit, “İslâmlaşma-İslâmi Kimlik Yenilenmesi”, s. 91; Bilgiz, Mûsa, “Kur'ân'da Nübüvvet (Peygamberlik)”, Diyanet İlmî Dergi, Ankara, 2013, sy. 49/1, s. 36.

³³¹ Âl-i İmrân, 3/137; En'âm, 6/11, 42, 45; A'raf, 7/94-96, 101; Yûnus, 10/3; Yûsuf, 12/110; Hûd, 11/32, Hacc, 22/42; Sad, 38/12; Şuara, 26/105, 116.

³³² Necm, 53/52; Kamer, 54/9; Nuh, 71/21; Ankebut, 29/14.

³³³ Bakara, 2/92; Nisâ, 4/153; Yûnus, 10/75; İsra, 17/101.

³³⁴ Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2005, II/298.

³³⁵ Furkan, 25/38.

³³⁶ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVII/452.

³³⁷ Mevdudî, *Tefhim*, III/589.

³³⁸ Yûsuf, 12/104; Furkan, 25/57; Sebe, 34/57; Şura, 42/23.

Onu (inmeyen âyeti) derleyip toptasana” derler. De ki: Ben, yalnızca bana Rabbinden vahyolunana (öğretilene) uyarım.”³³⁹ şeklinde nâzil olan âyetle cevap vermiştir. Bu konuyla ilgili başka âyetler de şöyle buyurulmuştur. *قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ* “De ki: Ben, ancak sizin gibi bir insanım. Yalnız İlâhınız bir tek ilâh’dır, diye bana vahyolunuyor.”³⁴⁰ Bu âyetlerde açıklandığı gibi Hz. Peygamber’in vahye hiçbir müdahalesi olmamıştır. O sadece kendisine vahyedilene uymaktadır. Vahyi gizlemek, değiştirmek yetkisine sahip değildir.³⁴¹

Yüce Allah bütün peygamberlere; “*Ey elçiler, güzel ve temiz olan şeylerden yiyin ve salih amellerde bulunun; çünkü gerçekten ben yapmakta olduklarınızı biliyorum, Şüphesiz bu (İslâm), tek bir din olarak sizin dininizdir. Ben de rabbinizim. Öyle ise bana karşı gelmekten sakının.*”³⁴² buyurmuştur. Bu âyetteki *أُمَّة* kelimesi din ve millet anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.³⁴³ Bütün peygamberler bu hitaba kendi devirlerinde vahiy ile muhatap olmuşlardır. Her peygamberin ilâhî hitabı almış olması aynı dinin (İslâm’ın) bütün peygamberlere vahyedilmiş olduğunu göstermektedir. İlâhî ilkeler aynı olup böylece sonraki vahiy öncekini tasdîk etmektedir.³⁴⁴ Sonraki peygamberler önceki peygamberlerin yolunu takip etmişlerdir.

İslâm’ın (Yüce Allah’a teslim olma dini) bütün peygamberlerin dini olduğunu açıklanmıştır. Esasen Yüce Allah’ın her topluma göre farklılık arzeden dini vahyetmesi, insanın dini anlama dünyasında yer bulmayacaktır. Yüce Allah, âlemlerin tek rabbi olduğundan, Yüce Allah’ın dininin de bir olması gerekmektedir. Kur’ân’da Hz. Muhammed (a.s.) “*Ben peygamberlerin ilki değilim*”³⁴⁵ diyerek kendisinden önceki peygamberlere işaret edip önceki peygamberlerin de din olarak İslâm’a davet ettiklerini açıklamıştır. Peygamberlerden sonra Tevhid akidesinin bozulmasıyla ilâhî/semâvî dinler şeklinde ifade edilmesi gerçeği yansıtmamaktadır. Yüce Allah indinde tek makbul din İslâm’dır.

Hz. Muhammed (a.s.) daha önce hiç olmayan yeni bir din tesis etmek için değil, önceki peygamberlerin misyonunu tamamlamak, inanç ve akidelerinden saptırılmış daha önceki peygamberlerin de tebliğ ettiği “İslâm” dininde yapılan tahrifleri tashih

³³⁹ A’raf, 7/03; bkz. En’âm, 6/50, 106; Kehf, 18/27; Ahzab, 33/2; Sebe, 34/50; Şura, 42/51.

³⁴⁰ Kehf, 18/110.

³⁴¹ Aslan, Abdulgaffar, *Kur’ân’da Vahiy*, s. 165.

³⁴² Mü’minun, 23/51, 52.

³⁴³ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VII/60.

³⁴⁴ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, III/451.

³⁴⁵ Ahkâf, 46/9.

etmek ve yeniden ilâhî hakikatleri insanların akıl ve gönüllerine sunmak, tüm peygamberlerin yaptığı gibi “İslâmlaşma”yı³⁴⁶ sağlamak için gönderilmiştir. Bundan dolayı Kur’ân vahyi kendinden önceki kitapları yalanlayıcı, ortadan kaldırıcı değil, doğrulayıcı (musaddik) ve kollayıp koruyucu (müheymin) olarak indirilmiştir. Misyonları aynı olduğundan, önceki peygamberlerin elçileri tevhiid mücadelesi, vahyin önceki anlatıları (kıssa), vahyin nâzil olduğu toplumların vahiy ile olan ilişkileri dini bir tecrübe ve ibret için anlatılmıştır. Önceki kitapların içerik ve muhtevalarına yapılan bazı katma ve tahriflerden, ilâhî vahye eklenmiş yanlış anlayış ve tasavvurlardan, şirkten arındırmak, hak dini (İslâm’ı) safiyetine kavuşturmak için, ilâhî değizmez hakikatler yeniden Hz. Muhammed’e vahyedilmiştir. Yüce Allah, İsrailoğullarına ihsan ettiğı nimetini hatırlatıp sözlerinde durmalarını, yanlarında bulunan kitabı (Tevrât) doğrulayıcı olarak indirdiğı Kur’ân’a inanmalarını, namazı kılıp zekâtı vermelerini emretmiştir.³⁴⁷

Yüce Allah vahyi insanlara ulaştırmak ve açıklamak (beyan) için insanlar arasından özel olarak seçtiğı bazı peygamberleri de Hz. Mûsâ (a.s.)’ı Hz. Şuayb (a.s.) yanında, Hz. Muhammed’i Hira’da inzivaya alarak risalet görevi için yetiştirmiştir. Bu elçileri vasıtasıyla vahiy insanlık tarihi boyunca Hz. Muhammed (a.s.)’a kadar tekrar tekrar insanlara hatırlatılmıştır.³⁴⁸ Kur’ân vahyi bu ilâhî geleneğın son zinciri olan peygamberimiz tarafından Nûr Dağı’nın eteklerinde Emin Belde’den³⁴⁹ insanlığa açıklanmıştır. Bu gerçeğı, “Senden önce gönderdiğimiz, istisnasız her peygambere ‘ benden başka ilâh yoktur, artık bana ibâdet edin diye vahyettik.”³⁵⁰ âyeti ile açıklamaktadır. Yüce Allah’ın bütün elçileri, insanları bir olan Allah’a davet etmişler, ondan başka varlıklara tapmamaya çağırılmışlardır. Peygamberliğin Kur’ân’da bu kadar açıkça belirtilen evrenselliğı ve yaygınlığı, din kurumunun evrenselliğini ortaya koymakla birlikte bütün peygamberlere bildirilen dinin adının İslâm olduğı gerçeğini de göstermektedir.³⁵¹

Kur’ân, bütün peygamberlere gelen vahyin aynı olduğı ve esasta bir olup değışmediğini, bilakis birbirini tasdık ederek, peygamberlerden birini kabul etmeyip

³⁴⁶ Ünal, Halit, “İslâmlaşma-İslâmi Kimlik Yenilenmesi”, s. 94.

³⁴⁷ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, I/152.

³⁴⁸ Bakara, 2/63, 122, 231; Ali-İmrân, 3/103; Gaşıye, 88/21.

³⁴⁹ Tin, 95/3.

³⁵⁰ Enbiyâ, 21/25.

³⁵¹ Kiraz, Celil, “Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük”, s. 243.

inkâr eden, bütün peygamberleri inkâr etmiş olacağını açıklamaktadır.³⁵² “İslâm” bütün peygamberlerin iman ettikleri ve insanların da iman etmeleri istenilen “din”nin adıdır.

Bütün peygamberler kendisinden önceki peygamberleri onaylamak ve sonrakini müjdelemek üzere gelmiştir. Değişik zamanlarda ve farklı toplumlara gönderilen peygamberlerin tebliği ile yükümlü oldukları ve insanların iman etmesini istedikleri, daima aynı ilâhî hakikatler olmuştur. Akîde konusunda peygamberler arasında herhangi bir ihtilaf olması düşünülemez. Bir peygamberin Allah konusunda teslise davet etmesi³⁵³ daha sonra gelen peygamberin de tevhîdi tebliğ etmesi aklen mümkün değildir.

Şeriat; fert ve toplum hayatını düzenleyen, zaman ve muhatabın durumuna göre değişebilen hukuki hükümlerdir. Hukuki düzenlemeler, değişik zaman ve toplumlara gönderilen Peygamberlerin içinde bulundukları toplumların özelliklerine göre şekillenmiştir.³⁵⁴ Bu husus sünnetullâh (ilâhî yasa) olarak Kur’ân’da (şir’aten ve minhacen) şeklinde belirtilmiştir. *لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا* “Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk.”³⁵⁵ âyeti, “Biz, her biriniz için (farklı) bir sistem ve (farklı) bir hayat tarzı belirledik” şeklinde yorumlanmıştır.³⁵⁶ Peygamberler hepsi adı İslâm olan dini tebliğ etmişlerdir. İnanç esaslarında hiçbir farklı ilke yoktur. Şeriat (sosyal yaşama ait ilâhî yasal düzenlemeler) kapsamına giren düzenlemelerdir. İlâhi irade tarafından insanların faydasına olmak üzere sosyal hayatı düzenleyen kurallarda tarihin değişik dönemlerinde farklı uygulamalar yapılmıştır.³⁵⁷

Hz. Mûsâ (a.s.) İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmiştir. İsrailoğullarının toplumsal özelliklerine göre hukukî kurallar daha katı olmuştur. İsrailoğulları, hukukun özünü ihmal edip şekline önem verince bu durum Hz. Îsâ (a.s.) döneminde, şeriat daha hafif ve kolaylaştırılarak mesajın özü üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum Kur’ân’da şöyle ifade edilmektedir. “*Benden önceki Tevrât’ı doğrulamak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere size Rabbinizden bir âyetle geldim.*”³⁵⁸ Hz. Îsâ Tevrât’a iman edip onu uyguluyordu. Aynı şekilde bütün peygamberler de kendilerinden önceki kitap ve peygamberlere iman edip tasdik ediyorlardı. Hz. Îsâ, Tevrât’la amel etmiştir,

³⁵² Mü’minun, 23/51; 52, Sâd, 38/14; Kamer, 54/23, 33; Kâf, 50/12, 14.

³⁵³ Mâide, 5/116.

³⁵⁴ Bûtî, Ramazan, *Fıkhu’s Siyre*, çev. Atik Aydın, Bilge Adam Yay. Van, 2006, s. 47.

³⁵⁵ Mâide, 5/48.

³⁵⁶ Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı, Meal-Tefsir*, I/200.

³⁵⁷ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, II/ 65.

³⁵⁸ Ali-İmrân, 3/50.

ancak bazı ağır uygulamalar vahiyle hafifletmiştir. Hz. Îsâ, Mûsâ şeriatı üzerineydi. İsrailoğullarına, “*ben sizi Tevrât’ın tek harfinin bile hilafına davet etmiyorum. Sadece size haram kılınan bazı şeylerin helal olduğunu haber veriyorum,*” demiştir.³⁵⁹

Bu âyette açıklandığı üzere Hz. Îsâ Tevrât’ı tasdîk etmiş, tahrif edilen Tevrât âyetlerini tashih etmiş, insanları, özü unutilan İslâm dinine, İslâm ahlâkına davet etmiş, unutilan ilâhî ilkeleri hatırlatmış, pekiştirmiş ve insanları yeniden aynı ilâhî ilkelere (tevhîde/İslâma) davet etmiştir. Şer’i hükümlerde ise bazı değişiklikler yapılmış, kolaylıklar getirilmiş ve bazı hükümlerin uygulanması da kaldırılmıştır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, birçok semâvî din yoktur ama birden çok semâvî şeriat vardır denilebilir. Allah katında adı “İslâm” olan tek bir ilâhî din vardır. Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar bütün peygamberlerin insanları davet ettiği dinin adı İslâm’dır. İslâm dininin bütün ilkeleri birbiriyle uyumlu olup önceki ilâhî ilkeler ve kitaplar tasdîk edilmektedir. Sonra vahyedilen ilâhî kitapların, daha önce vahyedilmiş kitapları tasdîk etmesi bir sistem şeklinde tasavvur edilirse, ilâhî sistemin birbiriyle çelişmediği sonucundan hareketle iman ve tasdîk aklen uygun olduğu sonucu çıkarılır. Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Yakûp’a din olarak İslâm verilmiştir.³⁶⁰ Kur’ân’da bu husus şöyle belirtilmektedir; “*Kendini bilmeyenden başka, Hz. İbrahim’in dininden kim yüz çevirir? Rabbi ona: “İslâm ol!” deyince, “Âlemlerin Rabbine teslim oldum.” dedi, Bunu İbrahim, oğullarına da vasiyet etti, Yakûp da: Oğullarım, şüphesiz Allah sizlere bu dini seçti, siz de ancak müslüman olarak can verin (diye benzer bir vasiyette bulundu.)*”³⁶¹

Bu âyetle yahudi ve hristiyanlara hitap edilerek Hz. İbrahim’in dinini terk etmemeleri, ondan yüzçevirmemeleri, Hz. Muhammed’e vahyedilen İbrahim dinine tâbi olmaları emredilmektedir. Aralarındaki tartışmalara işaret edilerek İbrahim (a.s.)’ın Yahudi ve Nasranî olmadığı da belirtilmiştir.³⁶² Bilakis Hz. İbrahim Hakka teslim olmuş, müslüman olarak insanlığa örnek olmuştur.³⁶³ Ayrıca bu örnekliği müslümanlara model olarak sunulmuştur.³⁶⁴

Hz. Mûsâ (a.s.)’ın İsrailoğullarını davet ettiği dinin adı da İslâm’dır. Bu hususta Allah, Kur’ân’da Firavun’un sihirbazlarının şöyle dediğini haber vermektedir. “*Biz de*

³⁵⁹ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, V/431.

³⁶⁰ Bûtî, Ramazan, *Fıkhu’s Siyre*, s. 48.

³⁶¹ Bakara, 2/130, 132.

³⁶² Taberî, *Câmiu’l Beyân*, II/579.

³⁶³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, I/127.

³⁶⁴ Mümtehine, 60/4.

*şüphesiz Rabbimize döneceğiz dediler, Senin bizden intikam almaya kalkışman ancak, Rabbimizin âyetleri gelince iman etmemizden ileri geliyor. Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve bizi “müslüman” olarak canımız al.”*³⁶⁵ Ruhumuzu İslâm dini üzere kabzet, sana şirk koşan değil, sana teslim olmuş, müslüman olarak vefat ettir.³⁶⁶ Firavun’un ağır tehditleri karşısındaki yeni müslüman olan eski sihirbazlar, hakikat üzere sebat gösterip direnmelerini sağlayacak bol sabırlar ihsan etmesi için Yüce Allah’a niyazda bulunmuşlardır.³⁶⁷ Bu örnekte de olduğu gibi tarihin her döneminde Allah’tan gönderilen ilâhi vahye iman edip Peygamberlere tâbi olanlara “müslüman” kimlik ismi verilmiştir. Kur’ân bu ilâhi hakikati haber verip tasdik etmektedir.

Hiz. İsâ’nın tebliğ ettiği dinin adı da İslâm’dır. Yüce Allah’tan aldığı vahyi tebliğ etmiştir. Bununla ilgili olarak “İsâ onlardan inkârı sezince: Allah yolunda kimler bana yardımcı olacak? dedi. Havariler: Biz, Allah (yolun)un yardımcısıyız; Biz Allah’a inandık, sen şâhid ol (ya İsâ) , biz müslümanlarız dediler.”³⁶⁸ Bütün peygamberlerin ümmetlerine; tek olan Allah’a ibadet edip müslüman olmaları emredilmiştir. Hiz. İsâ peygamber olduğunu Allah tarafından gönderildiğini bütün şüpheleri ortadan kaldırarak İsrailoğullarına duyurmuştu. Tarihlerinde peygamberlerine bile işkence edip öldüren İsrailoğulları Hiz. İsâ’yı öldürme teşebbüsünde bulununca çevresinde toplananlara; “Allah yolunda yardımcıları kimlerdir” deyince az sayıda Havari, “Biz Allah’ın yardımcısıyız” dediler. Bu âyetle Havarilerin Hiz. İsâ’ya destekleri takdirle anılarak örnek olarak yâd edilmiştir.³⁶⁹

Yüce Allah’ın insanlara din olarak tesis ettiği, “İslâm”dır. “İslâm’dan ayrılan Yahudi ve Hristiyanlar, kendi tesis ettikleri Yahudilik ve Hristiyanlık, Allah indinde makbul bir din değildir.”³⁷⁰ Bu husus Kur’ân’da şöyle açıklanmıştır. “Hiç şüphesiz din, Allah katında gerçek ve makbul din İslâm’dır. Ne var ki geçmişte ilâhî vahye muhatap kılınıp kitap verilenler (yahûdi ve hristiyanlar), kendilerine (sırf Allah’a itaat ve teslimiyeti emreden) onca vahiy (Tevrât ve İncîl) gelmesine rağmen aralarındaki kıskançlıklar ve taşkınlıklar yüzünden (o ilâhî vahiyleri kendi arzularına uygun şekilde yorumlamak suretiyle) ihtilafa düşüp farklı gruplara ayrıldılar. Her kim Allah’ın

³⁶⁵ A’raf, 7/126.

³⁶⁶ Taberî, Câmiu’l Beyân, X/364.

³⁶⁷ Karaman, Hayreddin, vd. Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir, II/570.

³⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/52.

³⁶⁹ Şimşek, M.Sait, Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri, I/357.

³⁷⁰ Mevdudî, Tefhim, I/245.

âyetlerini inkâr ederse (bilmeli ki) Allah hesabı çabuk görendir.”³⁷¹ Tabiun fakihlerinden Katâde (60/680), “İslâm dini; Yüce Allah’ın gönderdiği, şeriat kaldığı dindir. Allah katında, İslâm’dan başka din kabul edilmez” demiştir.³⁷²

Peygamberlere verilen ilâhî vahiyler tüm toplumlar için aynıdır. İlâhî ilkeler değişmemektedir. Tüm insanlar, Yüce Allah’ı bilmeye, tanımaya ve ilâhî hakikatlere iman ederek teslim/müslüman olmaya davet edilmiştir. İnsanların ilâhî esasları yorumlarken değişik inançlara ayrılmaları yüzünden İslâm’dan başka kendi uydurdukları ve Yüce Allah katında geçerliliği olmayan batıl yollara yönelmişlerdir. Kur’ân bu konuda açıklamalar yapmaktadır. “Allah dinden Nûh’a tavsiye buyurduğu şeyi sizin için de kanun yaptı ve (Ey Muhammed!) sana vahyettiğimizi, İbrahim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya tavsiye buyurduğumuzu da şeriat kıldı. Dini doğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin. Fakat senin kendilerini davet ettiğin şey, müşriklere ağır geldi. Allah dileyeni kendine seçer ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir.”³⁷³ Size ve tüm peygamberlere tek din (İslâm) önerildiği belirtilmiştir.³⁷⁴

(Geçmiş vahiylerin mensupları olan yahûdi ve hıristiyanlara gelince, onlar (hakikati) tanıyıp öğrendikten sonra, aralarındaki kıskançlık ve çekişmelerden dolayı bütünlükten uzaklaştılar ve Rabbinden (O’nun koyduğu) belli bir vadeye kadar (bütün hükümleri iptal eden) bir hüküm gelmemiş olsaydı, onlar arasında (baştan) her şey karara bağlanmış olurdu. İşte bakın, öncekilerden ilâhî kélâmı devralanlar (şimdi) onun öğretileri hakkında şüpheye varan büyük bir tereddüt içindeler).³⁷⁵ Kitaba varis kılınanların Hz. Muhammed (a.s.) zamanındaki Yahudi ve Hıristiyanlar olduğu ifade edilmiştir.³⁷⁶

Bu âyetlerden bütün peygamberlerin Yüce Allah katında tek geçerli din olan İslâm dinine davet ettikleri anlaşılmaktadır. Yahûdi ve Hıristiyanlar da ilâhî vahyin/ dinin bir olduğunu, bu konuda her peygamberin kendinden önceki peygamberleri tasdîk edip doğrulamak, aynı ilâhî esasları ve Yüce Allah’ın buyurduğu hakikatleri tebliğ etmekle yükümlülüklerini bilmekteydiler. Önceki peygamberlere İslâm’dan başka farklı bir din bildirilmemiştir. Hz. Muhammed’e vahiyle bildirilen İslâm dini ile önceki bütün

³⁷¹ Âl-i İmrân, 3/19.

³⁷² Taberî, *Câmiu’l Beyân*, V/282.

³⁷³ Şura, 42/13.

³⁷⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XX/481.

³⁷⁵ Şura, 42/14.

³⁷⁶ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/738.

peygamberlere vahiyle bildirilen din aynı ilâhî esaslar üzerine bina edilmiştir. Akidelerinde inanç farklılığı olmaması gerekirken ve kendilerine bu hususta bilgi geldiği halde yahûdi ve hıristiyanlar aralarındaki ihtiras çekememezlik nedeniyle Tevhîd inancına kendi uydurdukları teslisi ekleyerek tevhid inancından sapmışlardır.

Peygamberler Yüce Allah'tan gelen vahyi insanlara tebliğ ederken birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Vahyi tebliğ eden peygamberlere, inanmamak ve tâbi olmamak için insanlar tarafından birçok itiraz ve zorluklar çıkarılmıştır. Karşı çıkanlar kendilerince itiraz ve polemikler ileri sürmüşlerdir. Gerçek şudur ki, tarih boyunca tüm peygamberlere bu karşı çıkışlar sürmüştür. Konumuz açısından ilginç örnek teşkil ettiği için bu husustaki âyetleri zikretmemiz gerekmektedir. Zâriyat sûresinde Peygamberler ve toplumlar ilgili kıssa anlatıldıktan sonra “(Ey Resûlüm Senin kavmin sana sihirbaz yahut mecnun dediği gibi) onlardan önceki milletlere de bir peygamber geldiğinde, aynı şekilde sihirbaz veya mecnun dediler. Bunu birbirine vasiyet mi ettiler? (ki karşı tavırları birbirine bu kadar benziyor) Hayır onlar azgın bir topluluktur.”³⁷⁷ Aynı şekilde Bakara sûresinde “Allah'ı bilmeyen cahiller ‘Allah bizimle konuşmalı veyahut bize bir âyet(mucize) gelmeli değil miydi’ dediler, Onlardan önce gelenler de onların dediklerinin aynısını söylediler. Onların kalbleri (ne kadar da) birbirine benzedi. Hakikati bilip şüpheden kurtulanlara âyetlerimizi yeterince açıklamışızdır.”³⁷⁸ Bu âyetlerde, peygamberlere itiraz edenlerin davranışları ilâhî vahyin aynı esaslar üzerine bina edildiği ve birbirini tasdîk eden hakikatleri vaz ettiğini göstermektedir.

Yüce Allah Peygamberlerin amaçlarını “Andolsun ki biz her ümmete, Allah'a ibadet edin ve tağuttan sakının diye diye tebliğ için bir peygamber gönderdik”³⁷⁹ şeklinde açıklamıştır. Ayrıca başka bir âyette de “senden önce gönderdiğimiz peygamberlere sor; Rahman'dan başka ibadet edilecek tanrılar kılmış mıyız?”³⁸⁰ Bu husus teyit edilmiştir.

Kur'ân'da peygamberlerin ilâhî risâlet görevi ile görevlendirildiği açıklanmaktadır. Peygamberlerin, insanların Allah'a karşı bir mazeret ileri sürmemesi için müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderildiği açıklanmaktadır.³⁸¹ Bütün

³⁷⁷ Zariyat, 51/52, 53; Fussilet, 41/43.

³⁷⁸ Bakara, 2/118.

³⁷⁹ Nahl, 16/36.

³⁸⁰ Zuhruf, 43/45.

³⁸¹ Nisâ, 4/165.

peygamberler insanların önünde Hak Yol'u teorik (tebliğ ve beyan)³⁸² ve pratik olarak uygulamaktan³⁸³ başka bir amaçla gönderilmemiştir. Peygamberler insanlardan herhangi bir ücret/ecir istememişlerdir.³⁸⁴ Kıyamet gününde insanlar hakkı bilmediğini söyleyerek bir mazeret öne sürmemeleri için Allah insanlara peygamberler ve kitaplar göndermiştir.³⁸⁵ Peygamberlerin görevleri ile ilgili olarak; “Üzerinizdeki nimetimizi tamamlamak için, kendi içinizden, size âyetlerimizi okuyan, içinizi dışınızı temizleyip sizi, vicdanınızı arındıran, size okuma yazmayı, kitabına, Kur’ân’a vukufu, ilmi, hikmeti, sağlıklı ve ahlâklı yaşama bilgisini, sünnetini öğreten, size akılla ve düşünerek bilemeyeceğiniz şeyleri gösteren, özgürce sorumluluklarını yerine getirmek üzere bir rasul, bir peygamber gönderdik.”³⁸⁶ buyurulmuştur. Elçiler risâlet görevi ile görevlendirilmiş olup kendilerine gönderilen vahyi tebliğ ve tebyin ederek bizzat kendi hayatlarında kulluğun ve ubudiyyetin en güzel örnekliğini göstermişler, bizzat uygulayarak yaşamışlardır. Risâlet görevi gereği topluma dini liderliğin rol modelliğini söz ve davranışlarıyla ortaya koymuşlardır.³⁸⁷ Peygamberlerin bu davranışları vahiyle bildirilip tasdik edilmektedir.

2.3. Kur’ân’da İlâhî Kitaplar

Yüce Allah, insanlara peygamberler vasıtasıyla kitaplar göndermiştir. Bu vahiylerin bir kısmına “kitap”, bir kısmına “suhuf” denilmektedir. İlâhî kitaplar Allah’ın kelâm sıfatının tezahürüdür. Böylece Allah insanı yarattıktan sonra vahiyle ona rehberlik etmiştir.³⁸⁸ Kur’ân’da hem geçmiş peygamberlere vahyedilen metinler için hem de Kur’ân’ın bir kısmına ya da hepsi için “kitâb” ifadesi kullanılmıştır.³⁸⁹ Yüce Allah, Hz. Muhammed’e olduğu gibi ondan önceki peygamberlere de Cebrail vasıtasıyla belgeler, sahifeler ve aydınlatıcı kitaplar göndermiştir.³⁹⁰ Kur’ân, Hz.

³⁸² Yasin, 36/16, 17; Mâide, 5/67, 99; Nahl, 16/44, 64.

³⁸³ Bakara, 2/269.

³⁸⁴ Şuara, 26/109, 127, 145, 164, 180, 34; Sebe, 34/ 47, 38; Sad, 38/86.

³⁸⁵ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur’ân*, 1/43, 45.

³⁸⁶ Bakara, 2/151.

³⁸⁷ Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usulu)*, çev. A. Şener, Fecr Yay. Ankara, 1986, s. 100, 101.

³⁸⁸ İsmayılov, Mehman, “Qur’ani Karim, Digar İlâhi Kitablar va Peyğambarlar Kontekstinda Dinlerin Menşece Eyniliyi”, Bakı Dövlət Universiteti İlahiyyat Fakültesinin Elmi Mecmuası, Bakı, 2009, sy. 11, s. 290.

³⁸⁹ Kaya, Süleyman, *Kur’ân’da İmtihan*, İnsan Yay. İstanbul, 2003, s. 123.

³⁹⁰ Âl-i İmrân, 3/184; Nisâ 4/163; En’âm, 6/84-89.

Mûsâ'ya “Kitab verildiğini”,³⁹¹ Hz. Dâvûd’a “Zebûr’un verildiğini”,³⁹² Hz. Îsâ’ya “İncîl’in verildiğini”,³⁹³ haber vermektedir. Hz. Muhammed’e ise “Kur’ân” verilmiş olduğunu belirtmektedir.³⁹⁴ Kur’ân’da ilahi kitaplar furkan,³⁹⁵ hüda,³⁹⁶ nur³⁹⁷ rahmet,³⁹⁸ Zikir,³⁹⁹ beyyine,⁴⁰⁰ kelimullah⁴⁰¹ sıfatları kullanılmış ve Hz. Mûsâ’nın kitabı da olarak imam⁴⁰² olarak nitelendirilmiştir.

Tevrât, Zebûr, İncîl ve sahifeler nâzil oldukları dönemde kendileriyle amel edilen birer vahiy eseri olan ilâhî kitaplar, sonraki tarihi süreçlerde değişikliğe ve tahrife uğramışlardır. Kur’ân ise son vahiy olarak ilâhî koruma altında olup önceki kitapları tasdîk edip(musaddik) onlar üzerinde koruyucu ve kollayıcı (müheymin) özelliğine sahiptir.

2.3.1. Tevrât

Tevrât, önceki semâvî kitapların bir bölümü olan Kitab-ı Mukaddes’in Ahd-i Atik denilen kısmının ilk beş bölümünden ibarettir. Bu bölümler 50 bablı Tekvin, 40 bablı Çıkış, 27 bablı Levililer, 36 bablı Sayılar ve 34 bablı Tesniye’dir.⁴⁰³

Tevrât, şeriat, anlamına gelen İbranice (Torah) kelimesinin Arapçalaşmış şeklidir.⁴⁰⁴ Tevrât, kanun anlamına gelmektedir.⁴⁰⁵ Yahûdi geleneğinde Torah; eğitim, öğretim, şeriat, kanun, sözleşme, namus, mezhep, Mûsâ’nın şeriatı, Mûsâ’nın beş kitabı ve bundan kinaye Eski Ahid’in tümü, teori, sistem, klavuz kitap anlamındadır. Ancak Tevrât kelimesi kutsal kitap sözkonusu olduğunda Ahd-i Atik’in ilk beş kitabını (Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye) ifade etmektedir.⁴⁰⁶ Kur’ân’da Tevrât

³⁹¹ En’âm, 6/154; İsra, 17/2; Mü’min, 40/53.

³⁹² Nisâ, 4/163; İsra, 17/55.

³⁹³ Mâide, 5/46; Meryem, 19/30.

³⁹⁴ Nisâ, 4/105; En’âm, 6/92; Yusuf, 12/2; Tâ-hâ, 20/2.

³⁹⁵ Bkz. Bakara, 2/53, 185; Al-i İmran, 3/4; Enbiya, 21/48; Furkan, 25/1.

³⁹⁶ Bkz. Bakara, 2/2; Maide, 5/44; En’am, 6/91, 154, 157; İsra, 17/2; Kasas, 28/43, 49; Secde, 32/23, Mü’min, 40/23; Ahkaf, 46/30.

³⁹⁷ Bkz. Al-i İmran, 3/184; Maide, 5/15, 44; En’am, 6/91; Fatır, 35/25.

³⁹⁸ En’am, 6/154; Hud, 11/17; Kasas, 28/43; Ahkaf, 46/12.

³⁹⁹ Bkz. Enbiya, 21/105

⁴⁰⁰ Bkz. Bakara, 2/87, 213; Al-i İmran, 3/184; Nisa, 4/153; Maide, 5/32; Fatır, 35/25.

⁴⁰¹ Bkz. Bakara, 2175.

⁴⁰² Bkz. Hud, 11/17; Ahkaf, 46/12.

⁴⁰³ *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil)*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1969, s. 1-215, *Açıklamalı Kutsal Kitap*, Yeni Yaşam Yay. İstanbul, 2010, s.7-190.

⁴⁰⁴ Adam, Baki, *Tevrat mad*, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2012, XLI/40,41

⁴⁰⁵ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, II/8, Adam, Baki, *Yahûdi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yay. İstanbul, 2015, s. 29.

⁴⁰⁶ Adam, Baki, *Yahûdi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 54.

kelimesi, çoğu İncil ile birlikte on sekiz âyette zikredilmektedir.⁴⁰⁷ Bu âyetlerde Tevrât'ın İsrailoğullarına indirilen bir kitap olduğu anlaşılmakla birlikte hangi peygamber vasıtasıyla verildiği meselesi açık değildir.⁴⁰⁸ İncil'in İsa'ya, Zebûr'un Dâvûd'a verildiği belirtilirken Tevrât'ın vahyedildiği peygamber ismi zikredilmemiştir. Kur'an'da Tevrât'ın Hz. Mûsâ'ya verilen bir kitap oluşuna ilişkin açık bir ifade bulunmamaktadır. Kur'an'da Hz. Mûsâ'ya "kitap" ve "suhuf" verildiği açıkça belirtilmiştir.⁴⁰⁹ "Tevrât" lafzı sadece Mûsâ'ya verilmiş kitabı tanımlayan bir isim değildir. Hz. Mûsâ'ya verilen kitaba genel olarak "Tevrât" denilmişse de, aslında "Tevrât" ismi Benî İsrâil peygamberlerinin hepsine gönderilmiş vahiylerin genel adıdır.⁴¹⁰

*"Doğrusu biz yol gösterici ve nûrlandırıcı olarak Tevrât'ı indirdik. Kendisini Allah'a teslim etmiş Peygamberler, yahûdilere onunla hükmederlerdi."*⁴¹¹ âyetinde nebî kelimesi çoğul olarak kullanılmıştır. Bu âyetten birçok peygamberin Tevrât'la hükmettiği anlaşılmaktadır. *"Andolsun, Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrât'ı) verdik. Ondan sonra ard arda peygamberler gönderdik"*⁴¹² âyetiyle Hz. Mûsâ'dan sonra birçok peygamberin gönderildiği ve Tevrât'la hükmettikleri anlaşılmaktadır. Nebîler, bu kitap ile Yahudi toplumunda ilâhî kitapla hüküm vermişlerdir.⁴¹³ İsrailoğullarına birçok nimet verilmiştir. Bu nimetler sayılırken Hz. Mûsâ'ya kitap verilmesi, ardından birçok peygamberin gönderilmesi ve İsrailoğullarına Hz. İsa'nın gönderilmesi de sayılmıştır.⁴¹⁴

Kur'an'da bahsi geçen *"Mûsâ'ya kitap verdik."*⁴¹⁵ Genel ifadelerinden Tevrât'ın hepsinin değil, "sefer moşe" (Mûsâ'nın Kitabı) ile sadece Hz. Mûsâ'ya gelen وَمِنْ قَبْلِهِ *"ondan önce de bir rehber ve rahmet olan üzere Mûsâ'nın kitabı"* *"Kitab-ı Mûsâ'nın"*⁴¹⁶ kastedildiği anlaşılmaktadır. "Mûsâ'nın kitabı"na "Torah" ismi özel isim olarak daha sonra yahûdiler tarafından verilmiştir Tevrât, Hz. Mûsâ'ya vahyedilen kitap olarak yorumlanmıştır. Torah ismi zamanla bütün Eski Ahid'i kapsayan bir isim haline gelmiştir. Talmud'da "Mûsâ Kitabı"na da Eski Ahid'e de

⁴⁰⁷ Abdalbaki, Muhammed Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres*, s. 168.

⁴⁰⁸ Adam, Baki, *Tevrat mad*, DİA, XLI/44.

⁴⁰⁹ Bkz. Bakara, 2/53, 87, 92; Necm, 53/36; A'la, 87,19.

⁴¹⁰ Balkı, Necdet, *Kur'an'da Nuzûl Kavramı*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2006, s. 18.

⁴¹¹ Mâide, 5/44.

⁴¹² Bakara, 2/87.

⁴¹³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VIII/450.

⁴¹⁴ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, I/118.

⁴¹⁵ Bakara, 2/53, 87,92; En'âm, 6/91, 154; Hûd, 11/110; İsra, 17/2; Mü'minun, 23/49; Furkan, 25/35.

⁴¹⁶ Hûd, 11/17.

“Torah” denilmiştir. Mişna’da ise “Torah” kelimesiyle Eski Ahid’in sözlü yorumu kastedilmiştir.⁴¹⁷ “Sina vahyi”⁴¹⁸ ile Tur-i Sina’da Hz. Mûsâ’ya verilen Vahy (elvah) kastedilmektedir. “*Mûsâ için, Tevrat levhalarında her şeye dair bir öğüt ve her şeyin bir açıklamasını yazdık*”⁴¹⁹

Dolayısıyla Tevrât’ın İsrailoğulları peygamberlerinin kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşe aykırı olarak Tevrât’ın bütünün Hz. Mûsâ’ya nâzil olmuş bir kitap olduğunu ileri sürenler de vardır.⁴²⁰

“Tevrât” lâfzı ile Hz. Mûsâ dâhil olmak üzere, bütün İsrail peygamberlerine gönderilen vahiylerin hepsi kastedilmiştir.⁴²¹ Bütün İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerinin kitapları Kur’ân’da “Tevrât” diye anılmaktadır.⁴²² Hitap dönemi ve hitap edilen şahıs bakımından “Tevrât” lafzı geçen âyetlerden altı âyetin Hz. Îsâ, on âyetin ise Hz. Muhammed ile ilgili olduğu görülmektedir. Tevrât ifadesiyle Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed zamanında yahûdilerin elinde mevcut olan Hz. Mûsâ ve ardından gelen diğer peygamberlere gelen vahiylerin hepsini ihtiva eden kitaplar kastedilmektedir. Kur’ân herhangi bir ayıklamada bulunmadığına göre bu vahiy mecmuu kitapların içine, Mûsâ’nın, İşaya’nın, Yaremya’nın, Eyüb’un, Samuel’in ve eski ahitte yer alan Kur’ân’ın bahsetmediği diğer birçok peygamberin kitapları girmektedir.⁴²³ Yüce Allah, içindeki şer’i hükümleri kastederek, Tevrât’ı kendisinin indirdiğini bildirmiştir.⁴²⁴ Ancak bu, Yüce Allah’ın yahûdilerin uzun zaman süresince derleyip topladığı içerisinde tahrif edilmiş vahiylerin bulunduğu Tevrât’ın tümünü sahiplendiği anlamına gelmemektedir.⁴²⁵ Tahrifi yapanlar, ehl-i kitabın hepsi değil azı, çoğu, bir kısmı, bir zümre şeklinde nitelemelerle belirtilmiştir.⁴²⁶

Kendilerine kitap verilen toplumlar ilahi kitap ve kitap çevresinde oluşan dini bir yapı oluştururlar. Bu yapılanma vahye uygun bir şekilde olduğu gibi yorumlarla algılamadaki yönü değiştirebilmesi mümkündür. Metin üzerinde yapılan yorumlar

⁴¹⁷ Adam, Baki, *Yahûdi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 58.

⁴¹⁸ Bakara, 2/63.

⁴¹⁹ A’raf, 7/145.

⁴²⁰ Özel, Recep Orhan, “Kur’ân Tevrat’la Neyi Kastediyor”, *Usul İslâm Araştırmaları*, Sakarya, 2014, sy. 14/2, s. 45.

⁴²¹ Mâide, 5/44.

⁴²² Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VIII/450.

⁴²³ Adam, Baki, “Kur’ân’ın Anlaşılmasında Tevrat’ın Rolü”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 1996, sy. 9/1-2-3-4, s. 168.

⁴²⁴ Bkz. Maide, 5/44.

⁴²⁵ Adam, Baki, *Yahûdi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 65.

⁴²⁶ Bkz. Âl-i İmran 3/69, 78,110; Mâide, 5/13, 59,79; Ra’ d, 13/36.

zihni kontrol altına alan kültürel bir yapı oluşturabilmektedir. Bu kültürel yapı kutsal metnin manasını, maksadını ve anlaşılını kontrol altına alması mümkündür. Bu kültürel yapı uzun süreçlerde ve anlık zaman dilimlerinde olmuştur.⁴²⁷

Ehl-i kitabın dini yapısı içerisinde yapılan yorum ve açıklamalar metnin yerini aldığı Kur'ân tarafından haber verilmektedir. Şöyleki; يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ “elleriyle Kitab'ı yazarlar.”⁴²⁸ وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤْنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ “(Kitap ehlinde) bir grup var ki, Kitab'dan olmadığı hâlde Kitab'dan sanasınız diye(okudukları) Kitab'tanmış gibi dillerini eğip bükerek bu, Allah katındandır, derler.”⁴²⁹ “Onlardan (yahudiler) bir zümre vardı ki, Allah'ın kelâmını (Tevratı) dinlerler ve duyarlardı da, hakkı anladıktan sonra, onu bile bile değiştirirlerdi (tahrif ederlerdi).”⁴³⁰ Tahrif edilen bir metne iman mümkün değildir. Ehl-i kitaptan tahrifi yapanlar lanetlenmiştir⁴³¹ Yukarıdaki âyetlerde Ehl-i kitaptan bir kısmını vahiy karşısındaki tutumlarını göstermektedir. Tahrifin metin ve anlam boyutlarıyla yapıldığını söylemek mümkündür.

Yahûdiler, Kur'ân'ın nuzûlünden çağımıza kadar “müslümanlar”la ortak zaman ve mekânları paylaşan Hz. Mûsâ (a.s.)'a gelen vahye aşina olan ve son vahiy Kur'ân'da kendilerinden epeyce bahsedilen, ilâhî kitaplarla daha önce tanışmış olan kavimdir. Arapça'daki هاد يهود هوذا “tevbe etti, hakka döndü” kelimesinden türemiş olan ve buzağıya tapmaktan tövbe edip hakka dönmeleri sebebiyle “yahûdi” terimi İsrailoğullarına ad olmuştur.⁴³² Kur'ân bu kavimden bazen “Beni İsrâîl,” bazen de “yahûdi” diye bahseder. Ehl-i Kitap tabiri hem Tevrât vahyi hem de İncîl vahyi müntesipleri için kullanılmaktadır. قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا “De ki: "Ey Kitap ehli, bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: "Yalnız Allah'a tapalım. O'na hiçbirşeyi ortak koşmayalım”⁴³³ Ehl-i Kitap; Tevrât ve İncîl ehlidirler. Bu âyetin Nasranî Necran heyeti Medine'ye geldiği zaman nâzil olduğu belirtilmiştir.⁴³⁴

⁴²⁷ Gökkır, Necmettin, “Kur'ân-ı Kerim Açısından İlâhî Kitapların Tahrifi Meselesi”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2000, sy. 2, s. 253.

⁴²⁸ Bakara, 2/79.

⁴²⁹ Âl-i İmran, 3/78.

⁴³⁰ Bakara, 2/75; Nisâ, 4/46; Mâide, 5/3, 41.

⁴³¹ Bkz. Nisa, 4/46.

⁴³² İbni Manzûr, *Lisânü'l Arap*, III/439; Elmalî, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I/374.

⁴³³ Âl-i İmrân, 3/64.

⁴³⁴ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, V/475.

Kur’ân, kendinden önce nâzil olmuş Tevrât ve İncîl’i, ilâhî vahiy ürünü olan ilâhî kitaplar olarak görmekte, mü’min ve mensuplarını muhatap alarak “ehl-i kitap” diye özel bir isimle hitap etmektedir. Yüce Allah tarafından “ehl-i kitap” olarak tanımlanması, daha önce vahyi bilme, iman etmiş olma, vahyedilmiş kitaba tâbi/mensup olan toplum ve ilâhî bir kitaba sahip olma şerefi taşımak anlamında düşünülebildiği gibi bu özel isim daha önce Yüce Allah’ı bilme, tanımanın bir ayrıcalık vasfı olarak tanımlanması mümkündür. “Allah daha önce de insanlara yol göstereceğini diye Tevrât ve İncîl’i indirmişti.”⁴³⁵ “İçinde bir hidâyet, bir nûr olan Tevrât’ı şüphesiz biz indirdik.”⁴³⁶ “O (peygamberlerin) ardından yanlarındaki Tevrât’ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu İsmâ’yi gönderdik ve ona içinde hidâyet ve nûr bulunan, önündeki Tevrât’ı doğrulayan ve muttakiler için yol gösterici ve öğüt olan İncîl’i verdik.”⁴³⁷ Bu âyetlerde Kur’ân’dan önce Tevrât ve İncîl’in vahyedildiği haber verilmiştir.

Kur’ân’da Tevrât ile ilgili bilgi verilirken Kur’ân’ın vahyedildiği dönemde bir takım tartışmalara⁴³⁸ da cevap olarak bu kitabın Hz. İbrahim⁴³⁹ ve Hz. Yakûb’tan⁴⁴⁰ sonra vahyedilmiş olduğu açıklanmaktadır. Birçok âyette Tevrât-İncîl bağlantısı üzerinde durularak Hz. İsmâ’ya da Tevrât’ın öğretildiği,⁴⁴¹ Hz. İsmâ (a.s.)’ın ve kendisine vahyedilen İncîl’in Tevrât’ı onaylayıp tasdik ettiği⁴⁴² haber verilmektedir.

Hz. İsmâ yeni bir din getirmemiştir, fakat kendisinden önce gelen tüm peygamberlerin izlediği yolu takip ederek Yüce Allahın kendisine vahyettiği şekilde insanları İslâm’a davet etmiştir. Hz. İsmâ kendi zamanında Tevrât’ın öğretilerinden tahrif edilmemiş hükümlerine inanmış, bu hükümleri uygulamayan İsrailoğullarının gösterişi dindarlığını eleştirmiştir.

Bütün bu âyetlerden; ilâhî vahiy olarak Kur’ân’ın nâzil olduğu, daha önce de Tevrât ve İncîl’in nâzil olduğu, bu ilâhî vahiy eseri olan kitapların insanlara hidâyet,⁴⁴³ nûr,⁴⁴⁴ furkan,⁴⁴⁵ imam, rahmet⁴⁴⁶ ve yol gösterici olarak gönderildiği bildirilmiştir.

⁴³⁵ Âl-i İmrân, 3/4.

⁴³⁶ Mâide, 3/44.

⁴³⁷ Mâide, 5/46.

⁴³⁸ Âl-i İmrân, 3/65; Bakara, 2/140.

⁴³⁹ Âl-i İmrân, 3/65.

⁴⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/93.

⁴⁴¹ Âl-i İmrân, 3/48; Mâide, 5/110.

⁴⁴² Mâide, 5/46; Saf, 61/6.

⁴⁴³ Mâide, 5/44.

⁴⁴⁴ Nisa, 4/174; Mâide, 5/15, 44,46; En’âm, 6/91; İbrahim, 14/1.

⁴⁴⁵ Bakara, 2/53, 185; Âl-i İmrân, 3/4; Furkan, 25/1.

⁴⁴⁶ Ahkâf, 46/12.

Tahrif edilmemiş hali ile İlâhî kitapların tümü aynı eksen üzerinde olup; Yüce Allah'ı tanıtmak, insana, insanın konumunu tanıtmak, insanları uyarmak ve müjdelemek amacıyla gönderildikleri açıklanmaktadır.

Vahiy, peygamberlere yazılı metinler halinde de gelebilir. Nitekim bu şekilde Hz. Mûsâ'ya yazılı kitap (elvâh) indirilmiştir. *“Biz onun için levhalarda her bir şey'i, mev'izaya ve (hükümlerin) tafsiline âid her şey'i yazdık.”*⁴⁴⁷ *“إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ”*⁴⁴⁸ Allah bir nûr ve yol gösterici olarak Tevrât'ı indirmiştir.⁴⁴⁸ Kur'ân, kendisinden önce insanlığa gönderilen Tevrât, Zebûr, İncîl'i ve sahifeleri ilâhî vahiy eseri olarak görüp Kur'ân'da isimlerini ve kime gönderildiğini açıklamakta, onları tasdîk edip onaylamakta ve onlar üzerinde müheymin olduğunu (ilâhî vahyi koruyup gözetlediğini) açıklamaktadır.⁴⁴⁹

Kur'ân-ı Kerim, Tevrât'ın tahrifi konusunda *“kitabı kendi elleriyle yazıp, sonra az bir değer karşılığında satmak için, “bu Allah katındandır diyenlere”*⁴⁵⁰ ve Yahudi bilginlerinin *“ateş bize sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır”*⁴⁵¹ dedikleri husus Tevrât değil, onun yorumu olan Mişna ve Talmud'tur. Aynı şekilde Talmud rabbileri, *“Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş”*⁴⁵² karşılığında kisası emreden Tevrât âyetinin hükmünü diyete çevirmişler, Tevrât'ta zina, cinâyet, vb. suçların cezası ölüm olarak bildirilmişken Talmud Rabbileri bunu da değiştirmiş, suçun türüne göre ceza tespit etmişlerdir. Tevrât metninin bütünü Kur'ân'da problem edilmemiştir. Kur'ân'a göre önemli olan Tevrât'ın Yüce Allah'tan vahyedilmiş olması ve onun içinde hidâyete sevk edici hükümlerin bulunmasıdır.⁴⁵³

Bu dönemlerde yahûdilerin elinde bulunan kitabın tümü Kur'ân tarafından Tevrât olarak isimlendirilmiştir. Bunlara dayanarak Tevrât kelimesinin Kur'ân semantiğinde o dönemlerde yahûdilerin elinde mevcut olan bütün kitapları ifade ettiğini söylemek mümkündür.⁴⁵⁴

Kur'ân, Tevrât, Zebûr ve İncîl'i kendinden önce vahyedilmiş ilâhî kaynaklı birer kitap olarak görmektedir. Yüce Allah, daha önce de insanlara yol göstereceğini diye Tevrât

⁴⁴⁷ A'raf suresi 7/145; Yavuz, Yusuf Şevki, Vahiy mad, DİA, Ankara, 2012, XLII/442.

⁴⁴⁸ Mâide, 5/44.

⁴⁴⁹ Âl-i İmrân, 3/3, 4; Mâide, 5/44, 46, 47; Saf, 61/6.

⁴⁵⁰ Bakara, 2/79.

⁴⁵¹ Bakara, 2/80.

⁴⁵² Mâide, 5/45.

⁴⁵³ Adam, Baki, *Yahûdi Kaynaklarına Göre Tevrat*, s. 247.

⁴⁵⁴ Aydar, Hidâyet, “Kur'ân'da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levh-ı Mahfuz”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2000, sy. 2, s. 84.

ve İncîl'i indirmiştir.⁴⁵⁵ “Tevrât'ı (Allah'ın) indirdiği, onda hidâyet ve nûr olduğu,”⁴⁵⁶ “İsâ'ya da İncîl'in verildiği, onda hidâyet ve nûr olduğu”⁴⁵⁷ haber verilmiştir. Tevrât ve İncîl ilâhî menşeli olduğundan birbirini tasdîk etmektedir. Kur'ân, takipçilerini, öncekilerin yoluna ulaştırmak istediğini ve günahlarını bağışlamak istediğini haber vermektedir.⁴⁵⁸ Yüce Allah; “Dini dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin” diye dinden Nûh'a vasiyet ettiğini ve sana vahyettiğimizi, İbrahim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya vasiyet ettiğimizi sizin için de teşri' etti.”⁴⁵⁹ (bir şeriat kıldığını) bildirmektedir. Kur'ân, kendini ilk vahiylerin doğruluğunun delili ve evvelki kitapların muhteva olarak aynısı olarak kabul etmektedir.⁴⁶⁰

2.3.2. Zebûr

“Zebûr”, kelime olarak yazmak anlamındadır. زبرت الكتاب cümlesi “kitabı yazdım”, ‘iri harflerle yazıyı yazıp sağlamlaştırdım’ anlamında kullanılmıştır. Zebûr mezmur anlamında olup yazılmış demektir.⁴⁶¹ زبر fiili ‘taşı attı,’ ‘görüş, akıl, düşünce sahibi oldu,’ ‘sabretti,’ ‘okudu,’ ‘taşa nakşetti’ gibi manalarda kullanılmıştır. بَرَاءَةٌ فِي الزُّبُرِ âyetinde olduğu gibi diğer âyetlerdeki⁴⁶² “Zebûr” kelimesi kitap anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda her kitaba Zebûr demek mümkündür. Çoğulu yazılı metin kitap anlamında “zübûr” gelir.⁴⁶³

Kur'ân'da Dâvûd (a.s.)'a kitap olarak Zebûr verildiği⁴⁶⁴ belirtilmektedir. Ayrıca “Andolsun, Zikir'den (Tevrât'tan) sonra Zebûr'da da, yeryüzünde benim iyi kullarımın muhakkak varis olacağı yazılı olan,”⁴⁶⁵ “Senden önce de açık delilleri, hikmetli açıklamaları ve aydınlatıcı olan Zebûr (kitabı) getiren peygamberleri de yalanlanmıştı”⁴⁶⁶ âyetleriyle daha önce vahyedilmiş olan, Kur'ân'ın da onayladığı Zebûr'dan haber verilmektedir. Allah, tüm peygamberlere, Hz. Nûh'a, Hz. İbrahim'e,

⁴⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/3- 4.

⁴⁵⁶ Mâide, 5/44.

⁴⁵⁷ Mâide, 5/46 - 47.

⁴⁵⁸ Nisâ, 4/26.

⁴⁵⁹ Şura, 42/13.

⁴⁶⁰ Tâ-hâ, 20/133; Şuara, 26/192-197.

⁴⁶¹ Cevherî, *Sihâh*, II/662.

⁴⁶² Kamer, 54/43, 52; Fâtır, 35/25; Nahl, 16/44.

⁴⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l Arap*, IV/315, 316; Gürkan, Salime, Leyla, Zebûr mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2012, XLIV/173.

⁴⁶⁴ Nisâ, 4/163; İsra, 17/55.

⁴⁶⁵ Enbiyâ, 21/105.

⁴⁶⁶ Ali-İmrân, 3/184.

İsmail'e İshâk'a Yakub'a ve Yakûp oğullarına, Îsâ'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a, Süleyman'a vahyettiğini belirtmektedir. Hz. Dâvûd'a Zebûr'un verilmesi; Zebûr'un ona vahyedilmesi demektir. Kur'ân'ın Hz. Muhammed (a.s.)'a vahy ile verilmesi gibi, Zebûr da Hz. Dâvûd (a.s.)'a vahy ile verilmiştir. Hz. Dâvûd vahyin inzâl edilmesi sona erdikten sonra kavminin karşısına tamamlanmış bir kitapla çıkmıştır. Zebûr'un çoğu vaz'u nasihat, diğer kısmı ise Yüce Allah'a övgü sözleriyle doludur. Zebûr, yüz elli sûreden oluşan övgü, vaaz ve nasihattan oluşan ilâhî bir kitaptır.⁴⁶⁷ Dua, yakarış, nasihat ve övgü sözleri içerir. Bugün Ahd-i Atik'teki mezmurlar bunların bir kısmıdır.⁴⁶⁸

2.3.3. İncîl

“İncîl” yeni öğreti veya müjde anlamında kullanılmıştır. İncîl birçok ilim ve hikmetin aslı demektir. İncîl kelimesinin bir şeyi çıkartmak, halini anlatmak için kullanılan نجلت الشيء 'den geldiği söylenmiştir. İncîl vasıtasıyla birçok ilim ve hikmet elde edildiği için bu isim verilmiştir. Çocuğa ve soy-sop anne-babasından çıktığı için necl, cîyl, ecyal denilmiştir.⁴⁶⁹

İncîl, müjde anlamındadır. Kökü İbranicedir. Arapçada ise; nesil, atmak, zahir oldu, çıkarmak, yeşermek, ayıplamak, yarmak, yaralamak, akan su, öz ve tabiat anlamlarına gelmektedir.⁴⁷⁰

İncîl kelimesi Kur'ân'da on iki yerde zikredilmektedir. İki âyette ise kitap ile birlikte⁴⁷¹ geçmektedir. İncîl; inanan insanlar için inzâl edilen bir hidâyet, hakla batılı birbirinden ayıran “Furkan”, Kur'ân tarafından onaylanmış,⁴⁷² muttakiler için bir öğüt, Tevrât'ın tasdîk edip onayladığı, Îsâ (a.s.)'a verilen, (inananlar) için hidâyet ve nûr,⁴⁷³ Kur'ân'da, Meryemoğlu Îsâ'ya İncîl'in verildiği ve ona tâbi olanların kalblerine bir şefkat, merhamet ve rahmet konulduğu,⁴⁷⁴ ancak Tevrât ve İncîl'i uygulamadıkları,⁴⁷⁵ haber verilen ilâhî bir kitaptır.

⁴⁶⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, II/706.

⁴⁶⁸ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, II/412; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, I/435.

⁴⁶⁹ Harman, Ömer Faruk, İncil mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXII/271

⁴⁷⁰ Cevherî, *Sıhâh*, V/1826; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap*, XI/648,649.

⁴⁷¹ Âl-i İmrân, 3/48; Mâide, 5/110.

⁴⁷² Âl-i İmrân, 3/3, 4.

⁴⁷³ Mâide, 5/46.

⁴⁷⁴ Hadîd, 57/27.

⁴⁷⁵ Mâide, 5/66.

İncîl, Hz. İsa'nın vefatından sonra öğrencileri/mü'minleri tarafından kitap haline getirilmiştir. Günümüzde İncîl yazarlarının adlarına göre meşhur olan dört İncîl bulunmaktadır. Bu İncîller Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'dır. Ayrıca Barnabas İncîl'i Hristiyanlar tarafından sıhhatli kabul edilmemektedir. Bunlardan ayrı olarak değişik yazarlar tarafından yazılmış 23 mektup daha bulunmaktadır. Bu İncîl'lerin Hz. İsa Mesih'ten yaklaşık bir asır kadar sonra yazıldığı, bunların bir takım eksiltme, ilave ve düzeltmelere maruz kaldıkları, bu İncîl'lerin Hz. İsa'nın kullandığı dil olan Aramice ile yazılmadığı,⁴⁷⁶ o zamanlar sadece Yunanistan ve Roma'da değil, Suriye, Filistin, Mısır'da da hâkim dil olan Grekçe (Yunanca) ile yazılmış oldukları görülmektedir.⁴⁷⁷

Bunların hepsi Yeni Ahid (ahd-i cedit) olarak tanımlanmaktadır.⁴⁷⁸ Günümüzdeki İncîl'lerin Kur'an'da bahsedilen İncîl ile ne kadar örtüştüğü hususu çalışma alanımız dışındadır.

Hz. İsa; *"Benden önceki Tevrât'ı doğrulamak ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak üzere size Rabbinizden bir âyetle geldim"*⁴⁷⁹ demiştir. *"Hz. İsa'ya Tevrâtın öğretildiği"*⁴⁸⁰ ifade eden âyetler göz önüne alındığında Hz. İsa'nın Tevrât'ı uygulayıp onunla amel etmek sorumluluğu bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz. İsa'nın İsrailoğullarının tartıştıkları konuları açıklığa kavuşturup sonuca bağlamak,⁴⁸¹ onlara haram kılınan bazı yiyecekleri helal kılmak,⁴⁸² kendisinden önce vahyedilen Tevrât'ı tasdîk etmek, hidâyet ve nûr olan,⁴⁸³ İncîl'e iman edenlere İncîl'deki hükümlere göre hükmetmek,⁴⁸⁴ için gönderildiği haber verilmektedir.

Kur'an, İncîl'in ahlâkî ve evrensel hakikatler içerdiğini belirtilmektedir. *"Allah, mü'minlerden karşılığında onlara mutlaka cenneti vermek üzere canlarını ve mallarını satın almıştır. Onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler de öldürülürler; (bu,) Tevrât'ta, İncîl'de ve Kur'an'da O'nun üzerine gerçek olan bir va'd'dir"*⁴⁸⁵ âyetinden,

⁴⁷⁶ Tanyu, Hikmet, Ahd-i Cedit mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1988, I/506.

⁴⁷⁷ Cabiri, Muhammed, "Üç Semâvî Dinin Temel Birliği Hakkında", çev. Sadık Kılıç, Dini Araştırmalar, y.y. Ankara, 2008, sy. 11/32, s. 35; Küçük, Mehmet Alpaslan, *Yahûdilik'te Hristiyanlık'ta ve İslâmiyette Kutsal Kitap Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000, s. 67.

⁴⁷⁸ Müjde, *İncîl'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*, Yeni Yaşam Yay. 4. Basım, İstanbul, 1989, s.1.

⁴⁷⁹ Âl-i İmrân, 3/50.

⁴⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/48; Mâide, 5/110.

⁴⁸¹ Zuhuruf, 43/63.

⁴⁸² Âl-i İmrân, 3/50.

⁴⁸³ Mâide, 5/46.

⁴⁸⁴ Mâide, 5/47.

⁴⁸⁵ Tevbe, 9/111.

evrensel hakikatler olarak Allah yolunda mücadele etmek ve bunun mükâfatının cennet olduğu hem Tevrât, hem İncîl hem de Kur'ân'da müjdelendiği beyan edilmektedir. Kur'ân, İncîl'den bahsederken Tevrât'la birlikte ele almaktadır. Tevrât'la ilgili haber verdiği tüm bilgileri İncîl için de söylemektedir. Buradan hareketle vahiylerin birbirini tasdîk ettiği sonucuna da çıkmaktadır. Kur'ân, İncîl ve Tevrât'ı "Hikmet"le birlikte ele almaktadır. *وَإِذْ عَلَّمْنَاكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرِيَّةَ وَالْإِنْجِيلَ* "Hani, (ey İsa) sana kitabı, hikmeti, Tevrât'ı, İncîl'i de öğretmiştim,"⁴⁸⁶ âyetinde bu husus zikredilmektedir. Hz. İsa'ya hikmet, indirilen kitapların (Tevrât ve İncîl) anlaşılması,⁴⁸⁷ (nazari, amelî ilimler) Tevrât ve İncîl'in öğretildiği haber verilmektedir.⁴⁸⁸

Kur'ân'da İncîl hakkında içinde hidâyet ve nûrun bulunduğu, Tevrât'ı onayladığı, sakınanlara rehber ve öğüt olduğu, Hz. Muhammed'in geleceğini haber verdiği,⁴⁸⁹ iyiliği emredip kötülüğü yasaklayan, temiz şeyleri helal pis şeyleri haram kılan, ağırlıkları (zorlukları) ve zincirleri (engelleri) kaldıran ümmi peygamberin Tevrât ve İncîl'de yazılı bulunduğu,⁴⁹⁰ öncekilerin haberleri⁴⁹¹ şeklinde bildirilmektedir. Hz. Peygamber ve ashabı ile ilgili olarak "Muhammed, Allah'ın elçisidir. Ve onunla birlikte olanlar da kâfirlere karşı zorlu, kendi aralarında ise merhametlidirler. Onları, rükû edenler, secde edenler olarak görürsün; onlar, Allah'tan bir fazl (lütuf ve ihsan) ve hoşnutluk arayıp isterler. Belirtileri, secde izinden yüzlerindedir. İşte onların Tevrât'taki özellikleri budur. İncîl'deki vasıfları ise: Sanki bir ekin; filizini çıkarmış, derken onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış, sonra sapları üzerinde doğrulup boy atmış (ki bu,) ekicilerin hoşuna gider. (Bu örnek,) Onunla kâfirlere öfkelenmek içindir. Allah, içlerinden iman edip salih amellerde bulunanlara mağfiret ve büyük bir ecir va'd etmiştir"⁴⁹² denilmektedir. *بَيْنَ الْحَقِّ*; İslâm olarak açıklanmıştır. Hz. Muhammed açık bir beyanla gönderilmiştir.⁴⁹³ Böylece İslâm bütün dinlerin üzerine üstün kılınmıştır.⁴⁹⁴ Hz. Muhammed'e iman edip tâbi olanların Tevrât ve İncîl'de bulunan nitelikleri

⁴⁸⁶ Mâide, 5/110.

⁴⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, IX/115.

⁴⁸⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Mealî Âlisi ve Tefsiri*, II/ 842.

⁴⁸⁹ Mâide, 5/46; Saf, 61/6.

⁴⁹⁰ A'raf, 7/157.

⁴⁹¹ Nûr, 24/34; İbrahim, 14/9.

⁴⁹² Fetih, 48/28- 29.

⁴⁹³ Nahl, 16/89.

⁴⁹⁴ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XXI/320.

anlatılmaktadır. Hz. Muhammed'e tâbi olanların karakteri yüzlerindeki secde izinden okunduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁵

Kur'ân'a göre bu gün hristiyanların muteber saydığı dört İncîl'den hiç birini İsâ'ya vahyedilen İncîl'e nisbet etmek mümkün değildir. Çünkü bu dört İncîl - daha önce İncîl'lerin sayısı daha fazla olup İznik konsilinde dörde indirilerek diğerleri iptal edilmiştir- ne Hz. İsâ'ya vahyedilen İncîl'dir ne de Hz. İsâ zamanında yazılmıştır. Mevcut İncîl'ler Hz. İsâ'dan çok sonra muhtelif kişiler tarafından kaleme alınmış ve ilk dönemlerde havarilerin hatıraları olarak nitelendirilmiştir. Ancak İncîl'lerin hepsinin havarilere nisbet edilmesi doğru değildir. Sadece Matta ve Yuhanna'nın Havariler tarafından yazıldığı öne sürülmektedir. Markos ve Luka havari değildir. Hz. İsâ Aramice konuştuğu halde Yeni Ahid'in tüm kitapları Grekçe yazılmıştır.⁴⁹⁶

Kur'ân'da ise Cenâb- Hak Hz. İsâ'nın Havârilere de vahyetmiş ve onlardan kendisine ve peygamberine iman etmelerini istemiş, onlar da iman ettiklerini söylemişlerdir.⁴⁹⁷ Havârilere gelen bu vahyi, Cenâb-ı Hakk'ın, kalplerine murat ettiği mânalar koyması şeklinde yorumlanmış ve ilhamla özdeşleştirilmiştir.⁴⁹⁸

İlâhî vahiy eseri olarak nâzil olan Tevrât ve İncîl'in, yahûdî âlimleri ve Hristiyan rahipleri tarafından kendilerine çıkar sağlamak için değiştirildiği Kur'ân'da *“Ey iman edenler, gerçek şu ki, (yahûdî) bilginlerinden ve (Hristiyan) rahiplerinden çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve Allah'ın yolundan alıkoyarlar. Altını ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanları acı bir azabı müjdele”*⁴⁹⁹ âyeti ile açıklanmaktadır.

Yüce Allah, İncîl'i beş sıfatla nitelemiştir. 1. Hidâyet olması, 2. Nûr olması, 3. Tevrât'a Musaddik olmasıdır. Çünkü İncîl, kendinden evvel nâzil olan Tevrât'ı kütüb-ü Semâvîyeden bir kitap olup zamanında amel vacip olduğunu tasdik ettiğinden İncîl'e mûsâddık ünvanı verilmiştir. 4. İncîl'in başka açıdan hidâyet olmasıdır. Çünkü Hz. Muhammed'in gönderilişini müjdelediği ve özelliklerini açıkladığı için bu yönüyle de

⁴⁹⁵ Namli, Tuncer, *Kur'ân Aydınlığı Kronolojik Kur'ân Meali*, Fecr Yay. Ankara, 2015, s. 1141.

⁴⁹⁶ Tanyu, Hikmet, Ahd-i Cedid mad, DİA, I/506; Demirci, Kürşat, Hristiyanlık mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1998, XVII/328-329.

⁴⁹⁷ Bkz. Mâide, 5/111.

⁴⁹⁸ Yavuz, Yusuf Şevki, Vahiy mad. DİA, XLII/440.

⁴⁹⁹ Tevbe, 9/34.

insanlara doğru yolu gösterdiği için ikinci defa hidâyet özelliği taşımaktadır. 5. İncîl'in muttakilere mev'ize (nasihat edici) olmasıdır.⁵⁰⁰

İncîl, tevhîde, tenzihe (Allah'ın eksiklik ve noksanlıklardan münezzehe olduğuna), Yüce Allah'ın eşi olmaktan, çocuğu bulunmaktan, benzeri ve zıddı olmaktan beri olduğuna, Hz. İsâ (a.s.)'in nübüvvetine ve âhirete delalet eden delilleri ihtiva eden anlamında bir hidâyettir. İncîl'in nûr olması ise şer'î hükümleri ve sorumlulukların ayrıntılarını açıklayan bir kitap olmasıylaadır. İncîl'in öğüt verici oluşu ise nasihatleri çok kuvvetli bir şekilde insanı gûnahtan men edici tavsiyeleri ihtiva etmesi nedeniyledir.⁵⁰¹

2.3.4. Vahyin Son Halkası: Kur'ân-ı Kerim

Kur'ân kelimesinin kökü ve manası hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüş, en kuvvetli ve en tercih edilen görüşe göre قرأ (okudu) kökünden geldiği, masdar olarak "okumak" anlamındadır. فعْلان vezninde قرآن okunan, çok okunan (daha ziyade ezberden okumak) anlamındadır. *“İِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ. (Şüphesiz, onu (kalbinde) toplamak ve onu (sana) okutmak bize ait (bir iş)tir. O halde sana Kur'ân'ı okuduğumuz zaman okunuşunu takip et”*⁵⁰² âyetindeki قُرْآنَهُ ifadesi Kur'ân kelimesinin okumak anlamı taşıdığını göstermektedir. Kur'ân'ın çeşitli tarifleri yapılmıştır: a- Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla nâzil olan mushaflarda yazılmış, tilavetiyle ibadet edilen mu'ciz Yüce Allah kêlâmıdır. b- Hz. peygambere gelen vahiyleri ihtiva eden mukaddes kitaptır.⁵⁰³

Kur'ân, Hz. Muhammed'e, kırk yaşında iken, miladi 610 yılında Ramazan ayında ve bu ay içerisinde bulunan Kadir gecesinde Hz. Peygamber'in lisânı olan Arapça ile nâzil olmaya başlamıştır. Miladi 632 yılına kadar bir bütün halinde değil, parça parça Hz. Peygamberin peygamberliği sürecince, 23 yılda tamamlanmıştır. Nâzil olan âyetler Hz. Peygamberin görevlendirdiği vahiy kâtipleri tarafından mevcut malzemeler (develerin kürek ve kaburga kemikleri, tabaklanmış ve işlenmiş deri parçaları, yaprak taşlar, çanak çömlek parçaları, tahta, parşömen ve papirüsler) üzerine yazılmıştır.

⁵⁰⁰ Konyalı, Mehmet Vehbi Efendi, *Hülasatü'l Beyan Fi Tefsiri'l Kur'ân, Büyük Kur'ân Tefsiri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, III/1236.

⁵⁰¹ Razi, *Tefsir-i Kebir, Mefatihü'l Gayb*, XII/255; Harman, Ömer Faruk, İncil mad, XXII/271, 275.

⁵⁰² Kıyamet, 75/17- 18.

⁵⁰³ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, s. 31,34.

Kur'ân Peygamberimiz hayatta iken ve vahiy devam ettiği için iki kapak arasına alınmamıştır. Birçok sahabe tarafından ezberlenen Kur'ân, her Ramazan ayında Cebrail tarafından o güne kadar inen âyetleri peygamberimizle, karşılıklı okumaları (arza) peygamberimizin vefatına kadar devam etmiştir. Peygamberimizin vefatından sonra Yemame savaşı ve diğer bazı savaşlarda hafız sahabilerden bir kısmının şehid olması Hz. Ömer'i telaşlandırmış Kur'ân'ın toplanması (cem) fikrini Hz. Ebû Bekir'e ileterek ikna etmiştir. Hz. Ebû Bekir, Kur'ân'ın toplanıp kitap haline getirilme işini Zeyd b. Sabit başkanlığında bir komisyon marifetiyle yazılmasını emretmiştir. İki kapak arasında bu derlenip toplanan sayfalara “mushaf” adı verilmiştir. Mushaf haline getirilen Kur'ân Hz. Ebû Bekir'e teslim edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in vefatıyla Hz. Ömer'e sonra Hz. Ömer'in kızı ve Rasûlullahın eşi olan Hafsa'ya intikal etmiştir.⁵⁰⁴ Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde artan fetihler dolayısıyla Hz. Hafsa'daki nüsha Hz. Osman tarafından yine Zeyd b. Sabit başkanlığında bir komisyon tarafından çoğaltılarak (istinsah), yedi Kur'ân nüshası birer kari (okuyucu) ile birlikte Mekke, Kufe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiş, bir nüshada Medine'de bırakılmıştır. Bu nüshaya “imam mushaf” denilmiştir.⁵⁰⁵ Hz. Hafsa'nın ilk orijinal nüshası da kendisine iade edilmiştir.

Vahiy, süreçlerinin en son döneminde الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا “Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size ni'metimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a râzı oldum.”⁵⁰⁶ âyeti ile Kur'ân vahyinin tamamlanması ve tekemmül etmiş hale gelişi vurgulanmıştır. Kur'ân vahyi, kendisinden önce gelmiş vahiyleri ve onların elçilerini onaylayarak, tasdîk ederek diğer bütün kadim vahiylerin bakiyesini de tarihin ibret sayfalarından⁵⁰⁷ alıp ilâhî bir tecrübe olarak vahyin son muhataplarına sunmuştur. Kur'ân'la somutlaşan son ilâhî vahiy, Yüce Allah'ın son ve sonsuz çağrısıdır. “Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Rasûlü ve nebîlerin sonuncusudur.”⁵⁰⁸ Kur'ân vahyi Tevrât ve İncîl'den farklı olarak kıyamete kadar çağlar

⁵⁰⁴ Keskiöğlu, Osman, *Nüzulünden Günümüze Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1987, s. 96.

⁵⁰⁵ Demirci, Muhsin, *Kur'ân Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul, 2011, s. 129.

⁵⁰⁶ Mâide, 5/3.

⁵⁰⁷ Kılıç, Sadık, *Kur'ân Vahyi ve Hz. Peygamber/ Kur'ân Ontolojisi, Nebevi Ufuk ve Tarihte Tecelli*, s. 90.

⁵⁰⁸ Ahzab, 33/40.

boyunca salt ilâhîliği *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* “Allah’ın koruması altında”⁵⁰⁹ baki kalacak ebedi rehberlik ve hakemlik (müheymin) misyonunu sürdürecektir.”⁵¹⁰ Bu vasfıyla Kur’ân hem diğer kitapları hem de dinleri değerlendirmede kullanılabilecek tek değer ölçüsüdür. Kur’ân’ın bir değer ölçüsü olarak kabul edilmesinin sebebi Tevrât, İncîl ve Kur’ân’ın aynı kaynaktan olması ve ilk ikisinin tahrif edilmiş olmasına rağmen Kur’ân’nın tahrif edilmeden vahyedilmiş şekliyle mevcut olmasındandır.⁵¹¹ Kur’ân’a insanlık tarihinin bir döneminde bir anda ortaya çıkmış ve o zamana kadar insanlığın yabancı olduğu bir mesaj olarak bakılamaz. Bilakis insanoğlunun başlangıcından kendi zamanına kadar olan uzun zaman dilimi içindeki vahye ait geleneğin, bütününe mirasçı olmuş bir kitaptır. Kur’ân kendi tarihsel varlığının bu geleneğin son ışığı olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.⁵¹² Kur’ân, Hz. Muhammed’in peygamber olduğunu söyleyen ilk kişi olmadığını açıklamaktadır.⁵¹³ O Kur’ân’ı bildirirken daha önce de insanlara Yüce Allah’ın vahyini getirmiş elçiler olduğunu biliyordu. Bu nedenle Kur’ân’ı doğru konumlandırmak için tarihsel konumunu da doğru belirlemek gerekmektedir.⁵¹⁴

Kur’ân; kendinden önceki peygamberlere nâzil olan Tevrât ve İncîl’in de birer vahiy eseri olduğunu, bu kitapların Kur’ân’dan önce nâzil olduğunu, Yüce Allah’ın daha önce insanlara yol gösterip ebedi kurtuluşa erdirtsin diye Tevrât ve İncîl’i indirmiş olduğunu haber vermektedir.⁵¹⁵

Kur’ân, diğer kutsal kitaplar gibi ilâhî vahyin Yüce Allah’ın ilminden son ilâhî kitap olarak indirilmiştir. İlk insanla başlayıp son peygamber ile sona eren ‘Yüce Allah’ın insanla iletişim kurması olan vahiy birçok peygambere bildirilmiş Yüce Allah katında makbul olan tek din İslâm’ın, Kur’ân’da en kâmil ve son şekline ulaşmasıyla tamamlanmıştır.⁵¹⁶

Kur’ân’da Hz. Muhammed’e gelen vahye dair bilgiler verilmiştir. Buna göre “Allah katında korunmuş bir kitaptan (levh-i mahfuz) vahyedilmiştir. Kur’ân’nın aslı

⁵⁰⁹ Hicr, 15/9.

⁵¹⁰ Kılıç, Sadık, *Kur’ân Vahyi ve Hz. Peygamber/ Kur’ân Ontolojisi, Nebevi Ufuk ve Tarihte Tecelli*, s. 91.

⁵¹¹ Paçacı, Mehmet, “Kur’ân-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine –Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış”, s. 175.

⁵¹² Şuara, 26/196.

⁵¹³ Ahkâf, 46/9.

⁵¹⁴ Paçacı, Mehmet, “Kur’ân-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine –Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış”, s. 175.

⁵¹⁵ Âl-i İmrân, 3/4.

⁵¹⁶ Kiraz, Celil, “Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük”, s. 249.

levh-i mahfûzdadır.”⁵¹⁷ “Kur’ân Kadir gecesinde nâzil olmuştur.”⁵¹⁸ “Allah katında değerli, itibarlı, güçlü, saygın ve güvenilir bir elçi olan Cebrâil’in tebliğ ettiği kelâmdır.”⁵¹⁹ “Önceki peygamberlerden farklı şekilde Cebrâil, Kur’ân âyetlerini Rasûlullah’ın zihnine ve kalbine yerleşmesi için parça parça apaçık bir şekilde okuyup tebliğ etmiştir.”⁵²⁰ Bunun yanında âyetler Cebrâil tarafından Rasûl-i Ekrem’e okunduğu sırada o, gelen vahyi tamamen kavrayıp bir daha unutmamak için acele ile tekrara başlamış, bunun üzerine Cebrâil’in okuması bitmeden kendisinin okumaya başlamaması hususunda uyarılmıştır.⁵²¹ Kur’ân’ın Allah tarafından onun hâfızasına yerleştirileceği bildirilmiştir. Ayrıca ramazan aylarında Cebrâil o zamana kadar nâzil olan âyetleri Rasûlullah’a okur, O’da bu âyetleri Cebrail’e tekrar okurdu. Kur’ân-ı Kerîm’in bu özel durumu vahiy eseri diğer ilâhî kitapların hiçbirinde söz konusu değildir.

Bütün insanlara, geçmiş peygamberlere indirilen vahiyleri doğrulayan, tasdîk eden ve önceki vahiyler üzerine “müheymin” olan son vahye inanıp bağlanmaları emredilmiştir.⁵²² Kur’ân’da peygamberlerin Yüce Allah’tan vahiy aldığına dair delillere de temas edilmiştir. Önceki peygamberlere indirilen vahiylerin tasdîk edilmesi,⁵²³ ilâhî kitapların, insanlarca bilinmesi imkânsız gayba dair bilgiler vermesi,⁵²⁴ bireylerin ve toplumların hidâyet yolunda ilerlemesinin sağlanması, âyetlerin benzerlerinin insanlarca ortaya konulamaması,⁵²⁵ Peygamberlerin yalnızca Allah’ın yaratmasıyla gerçekleşen mucizeler göstermesi,⁵²⁶ vahyi inkâr edenlerin helâk edilmesinin ardından onlardan bazı işaretlerin kalması,⁵²⁷ bu deliller arasında zikredilmiştir. Açık delillere rağmen vahyin Yüce Allah tarafından gönderildiğini inkâr edenler ve onu alaya alanlar kâfir olarak nitelendirilmiş ve cehenneme atılacakları bildirilmiştir.⁵²⁸

⁵¹⁷ Zuhruf, 43/4; Vâka, 56/77, 78; Burûc, 85/22.

⁵¹⁸ Duhân, 44/3; Kadr, 97/1-3.

⁵¹⁹ Tekvîr, 81/19-23.

⁵²⁰ Furkan, 25/32.

⁵²¹ Kıyâme, 75/ 16-19.

⁵²² Bakara, 2/136-137; Âl-i imrân, 3/84-85.

⁵²³ Âl-i imrân, 3/81; En’âm, 6/92; Fâtr, 35/31.

⁵²⁴ Âl-i İmrân, 3/44.

⁵²⁵ Hûd, 11/13, 14; İsrâ, 17/89, 90; Kasas, 28/49, 50.

⁵²⁶ İsrâ, 17/101, 102, Neml, 27/12.

⁵²⁷ Ankebût, 29/14, 15, 33,35; Kamer, 54/12, 15.

⁵²⁸ Nisâ, 4/140; Müddessir, 74/24, 26.

2.4. Kur'ân'ın Tasdik Ettiği İlâhi Kitaplara İman

Son vahiy Kur'ân, Hz. Peygamber'den önce gönderilmiş peygamberlere de vahiy indirildiğini peygamberlerin isimlerini de açıklayarak haber vermektedir. Bir bütün olarak Yüce Allah'a, gönderilen peygamberlere, vahyedilen kitaplara iman edip tasdik etmek iman esasıdır. Bu nedenle Kur'ân'da: *“Ey mü'minler, Allah'a ve peygamberine inanın; peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaplara da inanın. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa düşmüş demektir.”*⁵²⁹ buyurulmaktadır.

Kendilerine daha önce vahiy gönderilmiş Tevrât müntesiplerine son vahiy olan Kur'ân'a iman etmeleri için de davet yapılmıştır. Şöyleki: *“(Ey İsrailoğulları) Sizin yanınızda bulunan tasdik edici olarak indirdiğimiz (Kur'ân'a) inanın. Onu ilk inkâr edenler olmayın. Âyetlerimi az bir karşılıkla değiştirmeyin. Benden korkun.”*⁵³⁰ emir buyurulmuştur.

Son ilâhi vahiy Kur'ân, Allah'a, gönderilen peygamberlere ve vahyedilen kitapların bazısına iman edip bazısına iman etmemeyi yasaklamaktadır. Kitaplar ve peygamberler arasında bir ayırım yapılmamasını emretmektedir.⁵³¹ Çünkü bütün peygamberleri ve vahiyleri insanlara gönderen Allah'tır. İman bir bütün olarak Yüce Allah'a ve emrettiklerine iman etmeyi gerektirmektedir. Son vahiy Kur'ân, önceki ilâhî kitapları tasdik etmektedir. Önceki vahiyler de Hz. Peygamberin geleceğini haber verip tebşir etmektedir. İslâm bir sistem olarak düşünülürse, bu sistemin bütün esasları birbiriyle tezat değil, bilakis ilke ve kavramları birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayıp birbirini tasdik etmektedir.

Yüce Allah'ın tüm insanlık tarihi boyunca vahyettiği dinin adı olan İslâm'da; bütün ilâhi kitaplara iman etmek dinin esaslarındandır. İnzal olan kitaplara “kütüb-ü münezzele” adı verilmiştir. İnsan cennetten indirilince şöyle hitap etmiştir; *“Bundan sonra size benden bir hidâyet geldiğinde, kim benim hidâyetime uyarsa, onlara korku yoktur ve onlar mahzun olmayacaklardır.”*⁵³² Taberî, hüda kelimesi hakkında; enbiya, rasûl ve beyan demiştir.⁵³³ Bu âyetten; bundan sonra yeryüzünde yaşamını sürdürecektir.

⁵²⁹ Nisa, 4/136.

⁵³⁰ Bakara, 2/41.

⁵³¹ Bkz. Bakara, 2/285.

⁵³² Bakara, 2/38.

⁵³³ Taberî, Câmiu'l Beyân, I/589.

insana, vahiy ve peygamber gönderileceği bildirilmektedir. Yüce Allah'tan vahiy getirecek peygamberlerden haber verilmektedir. İnsanın yeryüzündeki yaşamında korkudan uzakta, emin bir şekilde yaşabilmesi için Yüce Allah'tan gönderilen peygamberlere ve peygamberlerin getirdiği vahye tâbi olması öğütlenmiştir.

Kur'ân'da, bütün insanların tek bir ümmet/toplum olduğu, ihtilaf/tartıştıkları konularda hüküm vermeleri için peygamberler gönderildiği⁵³⁴ ve her ümmetin bir peygamberi olduğu⁵³⁵ haber verilmektedir. Yüce Allah böylece insanlığın ihtiyacı olan vahyi, peygamberlerin şahsındaki uygulamaları ile insanlara ulaştırmıştır. Yüce Allah Kur'ân vahyine tâbi olan müslümanlardan sadece Kur'ân'a değil, önceki bütün ilâhî kitaplara da iman etmelerini istemektedir. Bu hususta; “*sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler*”⁵³⁶ âyetiyle muttakilerin vasıfları anlatılmaktadır. Müslümanlar; Hz. Muhammed'e indirilen Kur'ân'a inandıkları gibi, önceki peygamberlere indirilmiş kitaplara da iman ederler, denilmiştir. İslâm tüm peygamberlerin tebliğ ettiği, Yüce Allah katında tek makbul dindir.⁵³⁷

Ayette sözü edilen kimseler Hz. Muhammed (a.s.)'a indirilen vahiy/kitap ve Kur'ân'ı tasdik ettikleri gibi, O'ndan önceki peygamberlere nâzil olan vahiy/suhuf ve kitaplara inanırlar, iman edip tasdik ederler şeklinde açıklanmıştır.⁵³⁸ Âyette, muttakilerin özellikleri anlatılırken Hz. Muhammed'e indirilene ve önceki peygamberlere indirilmiş kitaplara iman ederler. Kur'ân ve Kur'ân'dan önce nâzil olmuş kitaplara iman etmek bütün peygamberlerin insanları iman etmeye davet ettiği İslâm dininin iman esaslarındandır.⁵³⁹ Önceki peygamberlere ve ilâhî kitaplara iman etmek, onları tasdik etmek, onaylayıp, itaat etmek demektir.

Her ilâhî kitap bir peygamber aracılığıyla gönderilmiştir. Kendisine kitap indirilen peygamber de, ondaki emir ve yasakların uygulanmasını göstermiş ve bunların yaşanabilir olduğunu ortaya koymuştur. Kitaplara iman, mezkûr kitapların ilâhî hüviyeti bozulmamış şeklini kapsamaktadır. Tahrif edilmiş şekillerini kapsamaz. Çünkü kitaplara imanda aslolan ilâhî vahyin kendisine inanmaktır. İlâhî kitaplardan bir kısmı

⁵³⁴ Bakara, 2/213.

⁵³⁵ Yûnus, 10/47.

⁵³⁶ Bakara, 2/4.

⁵³⁷ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/29.

⁵³⁸ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, I/251; Aydın, Ömer, *İslâm İnanç Esasları*, İşaret Yay. İstanbul, 2015, s. 121.

⁵³⁹ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/29; Aydın, Ali Arslan, “İlâhî kitaplar ve Mukaddes Kitaplara İman”, Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi, DİB Yay. Ankara, 1967, sy.6/3, s. 52.

tamamen kaybolmuş, bugün için ilâhî vasfından hiçbir şey kalmamıştır. Hz. İbrâhîm'in sahifeleri de böyledir. Tevrât, Zebûr ve İncîl ise zamanla insanların müdahaleleri sonucu değişikliğe ve bozulmaya uğramıştır. Nitekim Tevrât'ın günümüzde mevcut olan metninin orijinal metin olmadığı, sonradan yazılmış metinlerin M.S. 90 yılında toplanan Yemnia konsili ile sınırlandırılarak yeni bir metin elde edildiği bilinmektedir. İncîl'in ise Hz. İsâ tarafından orijinal hali ile yazıya geçirildiğine dair bir bilgiye ulaşılmamıştır. Zaten Hıristiyanlar Hz. İsâ'nın bir kitap, bir İncîl getirdiğini kesinlikle savunmamaktadırlar. Günümüzde mevcut olan İncîller ise M.S. 60–110 yılları arasında yazılmıştır. Bu İncîller, biri diğerinden farklı olup içlerinde farklı bilgiler bulunmaktadır.⁵⁴⁰

Yüce Allah'ın vahyettiği asli şekli ile varlığını korumuş, hiçbir bozulma ve değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiş ve kıyamete kadar da bu özelliğini sürdürecektir. Zaten Kur'an-ı Kerim'dir. Bu husus âyetle şöyle belirtilmiştir; *“Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik. Elbette onu yine biz koruyacağız.”*⁵⁴¹ Buna göre Yüce Allah, Kur'an'ı ilâhî korumaya almıştır ve kıyamete kadar değişikliğe uğramadan kalmasını sağlayacaktır.⁵⁴² Başka bir âyetle; *لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ* “o eşsiz ve pek kıymetli bir kitaptır. Öyle bir kitaptır ki batıl ona ne önünden, ne ardından, hiç bir taraftan yol bulamaz, (çünkü o) hikmet Sahibi ve övgüye layık olan tarafından indirilmiştir.”⁵⁴³ şeklinde açıklanmıştır. Yüce Allah Kur'an'ı indirmiştir. Şeytan Kur'an'a batıl karıştıramaz, buna gücü yetmez. Zikir Kur'andır. Kur'an'ın korunmasını Yüce Allah üzerine almıştır.⁵⁴⁴ Batılın Kur'an'a hiçbir şekilde yaşamaması, Kur'an'ın hem kendisini ve hem de kendisinden önceki kutsal kitapları koruyucu, gözetici ve hükmü altına alıcı özelliklerini ortaya çıkarmaktadır.⁵⁴⁵ Deyim yerindeyse, Kur'an, hem kendisi için hem de önceki kutsal kitaplar için bir immünolojik (bağışıklık) sistemine sahiptir denilebilir.

⁵⁴⁰ Harman, Ömer Faruk, İncil mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000, XXII/274

⁵⁴¹ Hicr, 15/9.

⁵⁴² Albayrak, Kamil Ruhi, "Kur'an-ı Kerim'de Peygamberlerce Tebliğ Edilen Dini Temel Esaslar, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 39.

⁵⁴³ Fussilet, 41/42.

⁵⁴⁴ Taberî, Câmiu'l Beyân, XIV/9.

⁵⁴⁵ Bayraklı, Bayraktar, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri, I/39.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN VE ÖNCEKİ VAHİYLER

3. İslâm: Tüm Peygamberlere Gelen Vahyin Ortak İsmi

İslam tüm insanlığın bir ve değişmez dini olarak Allah tarafından insanlara sunulmuştur. Hz. Âdem'le başlayıp Hz. İbrahim'le devam eden, Hz. Mûsâ (a.s.)'a vahyedilen din olan İslâm (yahûdilik) ile Hz. İsâ (a.s.)'a vahyedilen din olan İslâm'ı (Hristiyanlık) da kapsamaktadır.⁵⁴⁶ İslâm dini, tüm vahiylerin ortak ismidir.

3.1. Kimlik ve Kişilik Özelliği Olarak Vahyin Müntesiplerine “Müslimûn” İsmi Verilmesi

Kur'ân'a göre “İslâm” özel veya yeni bir dinin adı olmayıp ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (a.s.)'dan son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin insanlığa tebliğ ettikleri dinin adıdır. Fakat daha sonra “İslâm” kelimesi semantik anlam daralmasına uğrayarak Hz. Muhammed'in getirdiği şer'î hükümlerin ilâhî mesaj ve öğretilerin kastedildiği son vahyin özel ismi haline gelmiştir.⁵⁴⁷

Kimlik kavramı genellikle “benlik kavramının bir alt grubu olarak nitelendirilir. Bir insanın “ne” ve “kim” olduğunu gösteren kimlik kişinin kendisine ve başkalarına yakıştırdığı çeşitli tanımlamalara da işaret eder. Sosyal kimlik; kişinin başkaları ile olan ilişki sırasında kendini gösteren ve toplum içinde bireyin tanımlanmasına işaret eden özelliklerdir. Sosyolojide kimlik; çeşitli sosyal roller, üyelikler ve kategorilere bağlanmalarına, hem de bir bireyin sergilediği ve sosyal gruplar içindeki bireye ait karakter özelliklerini belirtir.⁵⁴⁸

Kimlik; kişinin sürekliliği olan varlığını tanımlayan, diğer bireylerden kendisini ayıran özellikler taşımasına denilmektedir. Kimlik ihtiyacı hayati ve zorunludur. Kimlik taşıma ihtiyacı insanın varolması ile doğar. Doğan her insana kimlik özelliği olarak öncelikle bir isim verilmesi bu ihtiyacın bir gereğidir. İnsan, kendisini tanımlayan öznel bir kimliğe sahip olmak ve diğer insanlardan farklı bir varlık olduğunu

⁵⁴⁶ Elik, Hasan, *İnsan Eksenli Din*, s. 49,50.

⁵⁴⁷ Şengül, İdris, “Kur'ânî Çerçeve de İslâm'ın Evrensellik Boyutu”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 1994. s.

⁵⁴⁸ Heyet, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risâle Yay. İstanbul, 1990, II/378, 379, 381.

hissedip göstermek ister. Kişinin diğer insanlardan farklı özgün özelliklerini gösteren “bireysel kimliği”nin yanında insanın içinde bulunduğu gruplar tarafından oluşturulan “sosyal kimliği” de bulunmaktadır. Sosyal kimliği ile birey mensup olduğu din ile dini değerleri, mesleği ile yaptığı işi gösterir. Kimlik edinmede İslâm dini tüm insanlara, tutarlı bir kimliğin rol modelleri olarak tüm peygamberleri ve özellikle peygamberimiz Hz. Muhammed’i, Hz. İbrahim’i⁵⁴⁹ ve yaşam şekli olarak da İslâm dinini gösterir. Yüce Allah, kendisine iman edilmesine çok büyük değer ve kıymet verir. İnsanın, Yüce Allah katında akli ve kalbi ile yaptığı en büyük ve en makbul davranış Yüce Allah’a imandır. Kur’ân, kimliğin inanış ve düşünce sistemine göre olan yönünü dikkate alır. Yüce Allah, insanın iman merkezli kimliğini esas alır. Bu hususta “Allah, Rasûl size şahit/örnek olsun, sizde insanlara şahit/örnek olasınız diye Kur’ân’da ve önceki kitaplarda size ‘müslümanlar’ ismini verdi.”⁵⁵⁰ buyurulmuştur. Yüce Allah, peygamberlere vahyettiği önceki ilâhî kitaplar da ve Kur’ân’da kendisine samimiyetle iman edip teslim olanlara “müslüman” ismini vermiştir. Hz. Peygamber imana eren müslümanlara örnektir. Müslümanlar da diğer insanlara örnektir.⁵⁵¹ Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu İsmail, kabenin duvar ve kaidelerini inşa ederek yükseltirken رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ “Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl”⁵⁵² diyerek; itaatte Allah’a şirk koşmayan, Allah’a boyun eğerek itaat eden Allah’tan başkasına ve putlara ibadet etmeyen, müslüman kullardan eylesin diye dua etmiştir. Hz. İbrahim (a.s.) aynı duayı soyu/zürriyeti için de yapmıştır.⁵⁵³ Yüce Allah, Kur’ân’da, Kur’ân’a ve önceki vahiy ve kitaplara iman edip teslim olanlara “müslüman” ismi verildiğini açıklamıştır.⁵⁵⁴

Hz. Muhammed’e tâbi olanlara “müslüman” denildiği gibi, ondan önceki peygamberlere iman edenlere de “müslüman” denilmiştir. Bu isimlendirme bütün tarih boyunca Yüce Allah’a inananların “müslüman” kimliğine sahip olduklarını göstermektedir. Aynı şekilde “Allah’a çağıran, salih amelde bulunan ve ‘Gerçekten ben müslümanlardanım’ diyen kimseden daha güzel söz söyleyen kim olabilir?”⁵⁵⁵ buyurularak İslâm dinine mensup olanlar Allah tarafından övülmüştür. Kişi “ben

⁵⁴⁹ Ahzab, 33/21; Mümteherine, 60/4.

⁵⁵⁰ Hac, 22/78.

⁵⁵¹ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, III/434.

⁵⁵² Bakara, 2/128.

⁵⁵³ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, II/565.

⁵⁵⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XVI/647.

⁵⁵⁵ Fussilet, 41/33.

müslümanlardanım” demekle dinî kimliğini belirtip müslümanlarla birlikte olduğunu açıklamaktadır. Hz. İsâ’ya tâbi olan “*Havariler; Allah’a inandık şahit ol, biz müslümanlarız*”⁵⁵⁶ diyerek kendilerinin İslâm dinine mensup olduklarına Hz. İsâ’nın şahit/tanık olmasını istemişlerdir.⁵⁵⁷

Uyarıcı ve müjdeleyici olarak Yüce Allah tarafından ilâhî mesajı insanlara ulaştıran bütün peygamberler insanları Yüce Allah’a abd/ibadet etmeleri ve teslim (müslüman) olup ve zulüm içinde olmamaları için çaba sarfetmişler, insanlara hidâyet yollarını göstermişlerdir. Bütün peygamberlerin insanlara tebliğ/beyan ettikleri din İslâm dinidir. İslâm, tüm vahiylerle (din) verilen isimdir. Tarih boyunca vahye inanan insanlara ‘müslüman’ adı verilmiştir. Bütün peygamberler insanları, adı İslâm olan dine davet etmişlerdir.

“Eğer فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجَرٍ إِنْ أَجَرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأَمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (davetimizden) yüz çevirerseniz, ben de (dâvetim için) sizden bir ücret istemedim ki... Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir ve ben, (onun birliğine ve emirlerine boyun eğen) müslümanlardan olmakla emrolundum.”⁵⁵⁸ âyetinde Hz. Nûh (a.s.) halkına putlara tapmayı terk ederek, rabbine itaat ederek teslim olduğu belirtilmiştir.⁵⁵⁹

Yüce Allah, Hz. İbrahim (a.s.)’a: إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ “Rabb’i ona, “müslüman olup bana teslim ol!” dediğinde o şu cevabı vermişti: “âlemlerin Rabb’ine teslim oldum!”⁵⁶⁰ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ “*brahim ne bir yahûdi, ne de bir Hıristiyan’dır. Fakat o, Allah’ı bir tanıyan dosdoğru bir müslümandı. O, müşriklerden de değildi.*”⁵⁶¹ حَنِيفًا ; itaatle Allah’ın emrine tâbi olan, hidâyet üzere istikamet sahibi olan kimse denilmiştir. مُسْلِمًا ; teslim olarak, kalbten Yüce Allah’tan korkarak anlamı verilmiştir.⁵⁶²

Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. İsmail Kâbe’nin temellerini yükseltince; رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ “Rabb’imiz! Bizi, sana teslim olmuş müslümanlar kıl. Soyumuzdan da sana teslim olan müslüman bir ümmet çıkar.”⁵⁶³ diye dua etmiştir. Allah’a boyun eğerek, emrine itaat eden, emrine teslim olanlardan olmasını, Allah’a

⁵⁵⁶ Âl-i İmrân, 3/52.

⁵⁵⁷ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’ân’da İnsan*, Nursan Yay. İstanbul, 2002, s. 134,136.

⁵⁵⁸ Yûnus, 10/72.

⁵⁵⁹ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XII/236.

⁵⁶⁰ Bakara, 2/131.

⁵⁶¹ Âl-i İmrân, 3/67.

⁵⁶² Taberî, *Câmiu’l Beyân*, V/485.

⁵⁶³ Bakara, 2/128.

ulûhiyetinde ortaklar düşünmeyen, Allah'tan başkasına kulluk etmeyen, zürriyetinde de Allâ'a itaat eden bir toplum olmasını, dua ederek istemiştir.⁵⁶⁴

İbrahim, “وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ” bunu kendi oğullarına da vasiyet etti, Yakub da öyle yaptı: *“Oğullarım! Allah, sizin için bu dini (İslâm'ı) seçti. Siz de sakın müslümanlıktan başka bir din üzere ölmeyin dedi.”*⁵⁶⁵

Hz. Lut (a.s.) halkı için Allah, Lut kavmini helak etmeden önce; *فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ* *“Artık orada bulunan mü'minlerden kim var ise çıkardık, Ne var ki, orda müslümanlardan olan bir evden başkasını bulmadık.”*⁵⁶⁶ Yûsuf (a.s) dua ederken: *أَنْتَ وَلِيَّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ* *“Dünya’da ve âhirette sen benim velimsin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat”*⁵⁶⁷ diye dua etmiştir.

Hz. Süleyman (a.s.) besmele ile başlayan Belkıs’a yazdığı mektubunda; *أَلَّا تَعْلَمُوا عَلَيَّ* *“Bana karşı baş kaldırmayın ve müslüman olarak bana gelin,”*⁵⁶⁸ demektedir. Hz. Mûsâ (a.s)’a inanan Firavun’un sihirbazları; *رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا* *“Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve bizleri müslüman olarak vefat ettir”*⁵⁶⁹ diye Allah’tan yardım ve bağışlanma dileyerek müslüman olarak ölmeyi istemişlerdir.

Hz. Mûsâ’nın tebliğ ettiği din İslâm, bu dine tâbi olanlar da müslümandır. Nitekim Firavun; boğulacağını anlayınca son nefesinde; *أَمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُوتَا* *“Bende Mûsâ’nın/isrâiloğulları’nın inandığı ve kendisinden başka hiçbir tanrı olmayan İlah’a inandım. “Artık ben de müslümanım”* demiştir.⁵⁷⁰ Aynı şekilde Hz. Muhammed’den altı asır önce yaşamış olan Hz. Îsâ (a.s.)’a gelen vahye gönül verip iman edenler de; *هَٰؤُلَاءِ أَوْلِيَاؤُنَا الَّذِي آمَنَّا بِاللَّهِ وَآشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ* *“Havârîler: Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız, Allah'a inandık, şahit ol ki, bizler müslümanlarız”*,⁵⁷¹ demişlerdir. Havariler Hz. Îsâ’nın yardım talebine cevabını vererek kendilerine “müslüman” ismini vermişlerdir. Müslüman olan Havarilerin Hz. Îsâ’ya yardım etmeleri gibi, Hz. Peygamberin çağdaşı olan müslümanların da Hz.

⁵⁶⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, II/566.

⁵⁶⁵ Bakara, 2/132.

⁵⁶⁶ Zariyat, 51/35-36.

⁵⁶⁷ Yûsuf, 12/101.

⁵⁶⁸ Neml, 27/31.

⁵⁶⁹ A’raf, 7/126.

⁵⁷⁰ Yûnus, 10/90.

⁵⁷¹ Âl-i İmrân, 3/52.

Muhammed’e yardım etmeleri ve bu hususta Havarilerin örnek alınması gerektiği beyan edilmektedir.⁵⁷²

Kur’ân, vahiy tarihi boyunca (Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar) Allah’tan gelen vahye inanıp tâbi olanlara هُوَ سَمَّيَكُمْ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا *“Size daha evvel (gönderdiği kitablarda) da ve bu (Kur’ân’da) da sizi müslüman olarak isimlendirmiştir (müslüman adını vermiştir).”*⁵⁷³ Kur’ân’ın nüzulünden önce ve sonra Yüce Allah’a iman edip teslim olanlara “Müslüman” ismi verilmiştir. Bu ismin Hz. İbrahim’den kinaye olduğu ifade edilmiştir.⁵⁷⁴

3.2. İlâhî Kitaplarda “Din” ve “Şeriat”

3.2.1. Din: Sabit İtikadî ve Ahlâkî İlkeler

Lügatte din; borç almak, borçlu kılmak, borç vermek, borçlu, itaat ve ceza, gönülden itaat,⁵⁷⁵ ceza,⁵⁷⁶ mükâfat, yevmüd-din; ödül günü, senin yaptığının sana uygulanması, yaptığın gibi ödüllendirilmek, itaat, adet, huy, alıştırmak, azap, taabbüd, hizmet, iyilikte bulunmak, otorite, kahr ve zillet anlamları olup çoğulu edyân olarak gelmektedir.⁵⁷⁷

Kur’ân’da din kelimesi; يَوْمَ الدِّينِ⁵⁷⁸ karşılık verme/ceza günü, فِي دِينِ الْمَلِكِ⁵⁷⁹ (kralın kanunlarında) ifadesinde hüküm, kanun ve hukuk düzeni, yasa anlamı bulunmaktadır.⁵⁸⁰ Din, mahiyeti Yüce Allah ile insan arasında karşılıklı ilişki düzeyinde gerçekleşmektedir. Yüce Allah’tan insana doğru hâkimiyet, buyruk; insandan Allah’a doğru ise boyun eğme, saygı, taabbüd ve emirlere itaat etmektir. Emirlere itaat etmenin yatay boyutu insanlararası ahlâki ilişkiler olarak yansımaktadır.⁵⁸¹

⁵⁷² Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, IV/128.

⁵⁷³ Hac, 22/78.

⁵⁷⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XVI/646.

⁵⁷⁵ İsfahânî, *Müfredât*, s. 175.

⁵⁷⁶ (Arapça olan ceza kelimesinin Türkçe’deki karşılığı ödül, ama Türkçedeki karşılığı; suç işleyene otorite ve yetkili tarafından uygulanan yaptırım anlamındadır.); bkz. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, 2005, s. 363.

⁵⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l Arap*, XIII/169,170.

⁵⁷⁸ Fatiha, 1/4; Hicr, 15/35.

⁵⁷⁹ Yûsuf, 12/76.

⁵⁸⁰ İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 208, Tümer, Günay, Din mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1994, IX/312.

⁵⁸¹ Güler, İlhami, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2012, s. 13.

Önceki kitapların tasdîki bağlamında “*Sonra ey Rasûlüm, sana şöyle vahyettik: Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine uy, o hiç bir zaman müşriklerden olmadı*”⁵⁸² ve “*Hiç şüphesiz din, Allah katında İslâm'dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonra, aralarındaki “kıskançlık ve hakka başkaldırma”(bağy) yüzünden ayrılığa düştüler*”⁵⁸³ âyetleri, dinin değişmez ve sabiteleri olduğu ve tüm peygamberler tarafından aynı ilâhî dine davetin yapıldığı, Hz. Peygamberin de Hz. İbrahim (a.s.) dinine uyması emredildiği görülmektedir. Bütün peygamberlerin dini İslâm'dır. İslâm dini Allah'a teslimiyet ve tevhid üzerine kuruludur. Kendilerine kitap verilenler kitap ve peygamberlerin rehberliğinden uzaklaşarak kendi çıkarlarının peşine düşmeleri sebebiyle ayrılığa düştüler. Ashab-ı uhdûd'un kültürel mirascısı⁵⁸⁴ olan Necranlı Hristiyanlar kendilerine kitap verilmiş olmalarına rağmen ayrı yol tutmaları hatırlatılarak Allah katında makbul din olan İslâm'a davet edilmiştir.⁵⁸⁵

Tarih boyunca dünyanın hangi bölgesine gönderilmiş olursa olsun, her peygamber sadece din olarak kendilerine vahyedilen İslâm'ı tebliğ etmiştir. Daha önce gelen peygamberler nasıl yeni bir din icat etmemişlerse, Hz. Muhammed (a.s.) da yeni bir din icat etmemiş, önceki peygamberlerin yoluna uyarak bütün peygamberlere vahyedilen din olan İslâm'ı yeniden tebliğ etmiştir. *“Ey Rasûlüm, onlara) de ki: “Ben peygamberler içinden türedi/yeni/ilki değilim.”*⁵⁸⁶

Taberî bu ayetin yorumunda, Hz. Muhammed'in, insanlara gönderilen ilk peygamber olmadığı, önceki toplumlara birçok peygamber gönderildiği gibi Hz. Peygamberin de son peygamber olarak gönderildiğini belirtmiştir.⁵⁸⁷

Hz. Peygamberden önce birçok peygamber gelmiştir. Peygamberlerin sonuncusu olarak Hz. Peygamber'e Kur'ân vahyi nâzil olmuştur. Kuran vahyi önceki peygamberleri ve kitapları tasdîk etmektedir. Kur'ân vahyi önceki vahiylerin devamı, mütemmemi, musaddiki ve müheyminidir. Resûlullah'ın tebliğ ettiği din daha önce Hz. Nûh'a, Hz. İbrahim'e Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'ya vahyedilmiş olan İslâm'dır.⁵⁸⁸ Dinin esasları sabittir, peygamberlerin değişmesi ile değişmemiştir.

⁵⁸² Nahl, 16/123.

⁵⁸³ Âl-i İmrân, 3/19.

⁵⁸⁴ Eroğlu, Muhammed, Ashab-ı Uhdûd mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991, III/471.

⁵⁸⁵ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/329.

⁵⁸⁶ Ahkâf, 46/9.

⁵⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XXI/119.

⁵⁸⁸ Mevdudi, *Tefhim*, V/221.

Temel dini esasların aynı olduğu konusunda “*Muhakkak ki, bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir; çünkü hepinizin Rabbi Benim; öyleyse bana karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun.*”⁵⁸⁹ ve “*(Siz ey inananlar), gerçek şu ki, bu sizin ümmetiniz tek bir ümmettir, çünkü hepinizin Rabbi benim; öyleyse (yalnızca) bana kulluk edin.*”⁵⁹⁰ âyetleri hangi tarihi isimlendirme altında olursa olsun gerçek anlamıyla Yüce Allah’a inanan herkese hitap etmektedir. Kur’ân, Yüce Allah’ın elçilerinin hepsini de içine alan zamanın ihtiyaçlarına, hitap ettikleri toplumların tâbi olduğu izafi şartlara bağlı olarak getirdikleri uygulamaya ilişkin, biçimsel farklılıklar ne olursa olsun, bütün peygamberlerin aynı temel gerçeklerle gönderildiklerine ve aynı ilâhî ilkeleri tebliğ ettiklerine işaret etmektedir.⁵⁹¹

Vahyedildiğinde bir Tevhîd dini olan Hz. Mûsâ’nın tebliğ ettiği İslâm dini, şirk unsurları ilave edilmesiyle milli din haline getirilerek sadece İsrailoğulları kavmine özgü özel milli bir dine dönüştürülmüştür. Hristiyanlık da Hz. Îsâ’nın şahsı üzerinde yapılan tartışmalarla ulûhiyet verilerek tevhîd inancı teslise dönüştürülmüştür. Oysa Kur’ân, dinin kaynağının (Allah) ve insanlığa ulaştırılma biçiminin (vahy/peygamberlik) aynı olduğunu açıklamıştır.⁵⁹² Bütün peygamberler İslâm dininin mü’mini, bu dinin tebliğ/tebyin ve davet edicileri olmuşlardır. İslâm’dan başka bir dine davetleri olmamıştır. Hz. Mûsâ’ya tâbi olanlar sonradan dinde tahrifatlar yaparak tevhidi bozmuşlardır. Hz. Îsâ’ya tâbi olanlar tevhîdi teslise dönüştürüp İslâm’dan uzaklaşmışlardır. Burada Yahudileşen ifadesi ile peygamberlerine gelen vahyi bozduktan sonra bu ismi aldıklarına işaret edilmektedir.⁵⁹³ Kendilerine vahiy olarak verilen ilâhî kitaplardaki kelimeleri yerlerinden tahrif ederek, manasını ve te’vilini değiştirmişlerdir.⁵⁹⁴

İçeriği, muhtevası, amaç, gaye ve ismi aynı olan ilâhî vahiyler tarihsel süreç içinde müntesip ve mü’minleri tarafından safiyetinden saptırılarak değişikliğe uğratılmıştır. İlâhî vahiylerin müntesiplerine, “*Allah, sizi hem daha önce, hem de bu*

⁵⁸⁹ Mü’minun, 23/52.

⁵⁹⁰ Enbiyâ, 21/92.

⁵⁹¹ Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı, Meal-Tefsir*, II/696.

⁵⁹² Âl-i İmrân, 3/48; Nisâ, 4/46, 47; Tevbe, 9/11.

⁵⁹³ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, I/515.

⁵⁹⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VII/103.

*Kur'ân'da müslüman diye isimlendirdi.*⁵⁹⁵ denilerek tüm vahiy müntesiplerine “müslüman” isim kimliği verilmiştir.

Yüce Allah, Hz. Peygambere hitaben; “(Yahûdî ve Hıristiyanlar Müslümanlara): Yahûdî veya Nasrânî olun ki doğru yolu bulasınız dediler. De ki (Habîbim): Hayır, (biz) muvahhid (Allah'ı bir tanıyarak ve müslim) olarak İbrâhîm'in dini(ndeyiz). O, Allah'a şerik/ ortak tutanlardan değildi,”⁵⁹⁶ diyerek dinlerini millileştirenlere uymamasını, bilakis Hz. İbrahim'in yolunda gitmesi öğütlenmiştir. Bu âyetler bütün ümmetler için geçerli olan dinlerin kendi içlerinde birliği bozan hizipleşmeye de işaret etmektedir. Son peygamber Hz. Muhammed (a.s.)'ın bugüne uzanan bütün takipçilerini içine almakta, çağımızda İslâm dünyasının içine gömüldüğü doktriner uyuşmazlığı önceden haber verip kınayan bir mesaj vermektedir.⁵⁹⁷

3.2.2. Şeriat: Değişken İlâhî Toplumsal Düzenlemeler

Şeriat kelimesinin lügat anlamı “bir yöne doğru açılarak uzayıp gitmek, açık yol ” anlamlarındaki **şer'** kökünden türeyen şeriat (çoğulu şerâi') ve şir'at kelimeleri “insanların ya da hayvanların su içtiği, açıkta olan ve kesilmeyen akarsu; bu suya giden yollar”, “insanı bir ırmağa, su içilecek bir kaynağa götüren yol” mânalarına gelmektedir. Zamanla “açık ve doğru kurallar, yerleşik davranış biçimi (âdet)” olarak tanımlanmıştır.⁵⁹⁸

شرع ; açık yolu takip etmek, شرعت له طريقا cümlesi, “ona açık bir yol belirledim” anlamında kullanılmıştır. شريعة الماء su yolu, kanalına benzetilmiş, “eş-şeriatü”; suyu devamlı akan bir kaynağa doğru insan ve hayvanların yaptığı yol, açık ve geniş yol, yol, adet,⁵⁹⁹ anlamlarında kullanılmıştır. Modern Arapçada büyük bulvarlara, caddelere شارع denilmektedir.

الشروع fiili bir şeye başlamak, işin içine girmek manasına gelen masdarından gelir. Arapçada şeriat; insanların su içmek üzere girdikleri yol manasındadır. Şeriat, Cenab-ı Hakkın mükelleflerin girmelerini emrettiği şeylerdir.

⁵⁹⁵ Hac, 22/78.

⁵⁹⁶ Bakara, 2/135.

⁵⁹⁷ Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı, Meal-Tefsir*, II/696.

⁵⁹⁸ İsfahânî, *Müfredât*, s. 258; Türkan, Talip, Şeriat mad, DİA, Diyanet Vakfı, Ankara, 2010, XXXVIII/571.

⁵⁹⁹ İsfahânî, *Müfredât*, s. 258.

“Minhac” ise açık ve geniş yol demektir. نهجت لك الطريق و انهجت cümlesi “sana yol açtım” anlamındadır.⁶⁰⁰

Şeriat; su yolu, yollar, yolların başı, misâl, gidilen yol (mezhep), izhar etmek (açıklamak), insanların yürüdükleri yollar vb. anlamlarda kullanılmıştır.⁶⁰¹ Böylece şeriat Yüce Allah’ın insanların faydasına olan şeyler için hazırladığı yol, insanların özgür iradeleriyle tercih etmiş olduğu ve değişen hükümler olarak tarif edilmiştir.⁶⁰²

Ebû's-Suud Efendi’nin (m.1490-1574) açıklamasına göre “şir’a” ve “şeriat”; insanları hidâyete sevkettiği için suya giden yol anlamı verilmiştir. Suyun dünya hayatı için vazgeçilmez olması gibi, dinin de ebedî hayatın kurtuluşu için vazgeçilmez olmasından dolayı dine şeriat denilmiştir. Önceki şeriat hükümlerinden Kur’ân’ın bahsedip nesh olmayanlarla bizim amel etmemiz, bizim şeriatımız olması itibariyledir, yoksa önceki şeriat hükümlerinden olmasına göre değildir. Minhac; din için; açık yol demektir.⁶⁰³ شرع kelimesi Kur’ân’da şu anlamlarda kullanılmaktadır.

Terim olarak şir’a (şeriat), “Allah tarafından peygamberleri vasıtasıyla bildirilen hükümlerin hepsini kapsayan ilâhî kanun” olarak tanımlanmıştır. Şeriat kelimesi ibadet (Allah’a karşı vecibe) ve muamelatı (kişiler arası ilişkileri) düzenleyen kurallar olarak kullanımı yaygındır. Minhac; Allah’a, peygambere, âhirete iman gibi dinin açık sabit sürekli zamana ve mekâna göre ve ahvale göre değişmeyen esasları olarak kabul edilmiştir.

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ *“Sonra ey Muhammed! Sana da insanların uyacakları bir hayat sistemi (şeriat) verdik Onun için sen o şeriatı takip et. Bilmeyenlerin arzularına uyma.”*⁶⁰⁴ Buradaki şeriat terimi “su kaynağına giden yol” manasında, suyun hayat için vazgeçilmez olması sebebiyle bu terimin zamanla insana ruhî tatmin, sosyal refah yolunu gösteren ahlakî “kurallar sistemi” anlamında kullanılarak, bu âyette şeriat, en geniş anlamıyla “dini kurallar” anlamını ifade etmektedir.⁶⁰⁵

شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ ; وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ *“Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!” diye Nûh’a*

⁶⁰⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir, Mefatihü'l Gayb*, IX/97.

⁶⁰¹ Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, I/424-426.

⁶⁰² Firûzabadi, *Besairu Zeviy Temyiz fi letaifi kitabu'l Aziz*, III/309310; Dihlevî, *Hüccetül Baliğa, İslâm Düşünce Rehberi*, I/306.

⁶⁰³ Konyalı, Mehmet Vehbi Efendi, *Hülasatü'l Beyan fi Tefsiri'l Kur’ân*, III/1239.

⁶⁰⁴ Casiye, 45/18.

⁶⁰⁵ Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı, Meal-Tefsir*, III/1021.

emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size dinden şeriat kıldı.”⁶⁰⁶ “Din konusunda şeriat koymak” dinin değişmeyen neshe uğramayan ve Hz. Muhammed’le birlikte diğer peygamberlere de öğütlenen, vahyedilen ortak ve temel olan Allah’a iman esaslarıdır.⁶⁰⁷

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْتُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ “Sana da (Ey Muhammed,) önündeki kitap(lar)ı doğrulayıcı ve ona bir şahid-gözetleyici olarak Kitab’ı (Kur’ân’ı) indirdik. Öyleyse aralarında Allah’ın indirdiğiyle hükmet ve sana gelen haktan sapıp onların heva (istek ve tutku)larına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol-yöntem kıldık. Eğer Allah dileseydi, sizi bir tek ümmet kıları; ancak (bu,) verdikleriyle sizi denemesi içindir. Artık hayırlarda yarışınız.”⁶⁰⁸ Bu ayette hakikati ortaya koyan kitap olarak Kur’ân nazil olmuştur. Furkan⁶⁰⁹ olduğu için hak ile batılı birbirinden ayırmaktadır. Hak ile batılı birbirinden ayırıp hakkı tasdik etmektedir. Kur’ân tasdik edici görevini, önceki ilahi kitaplarda yer alan âyetleri içinde ihtiva ederek tahrif edilip değiştirilen hükümlerin yerine doğrusunu açıklayarak tasdik ve doğrulamasını yapmaktadır.⁶¹⁰

Kur’an’da vahiy yağmura benzetilmiştir. Yağmur ve vahyin yeryüzüne indirilişi “Gökten yağmur yağdırana da odur. Sonra o yağmurla her çeşit nebâtı tomurcuklandırır”⁶¹¹ Yağmurun toprağa ulaştırılması için yolları yapılmıştır. Bu yollardan gelen su, toprağı diriltir, toprağa hayat verir. Aynı şekilde de vahyin insanlara ulaştırılması için yasalar kurallar ve hükümler haline getirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda şeriat dinin nasıl uygulanacağını göstermektedir. Zekâtın verilmesi emri din olurken, zekâtın malın ne kadarından ve ne zaman verileceğini gösteren hükümler de şeriati göstermektedir. Dinin diğer emirlerinin uygulanması zekât örneği gibidir. شِرْعَةً kelime anlamından hareketle, insanlara vahyi ulaştırma yolu olarak yasa,kural, hukuk düzeni anlamındadır. Her peygamberin getirmiş olduğu ve kendi yaşadıkları devirlere göre değişken, amelî,

⁶⁰⁶ Şura, 42/13.

⁶⁰⁷ Taberî, Câmiu’l Beyân, XX/480; Kurtubi, Cami li-ahkami’l Kur’ân, XVIII/401.

⁶⁰⁸ Mâide, 5/48,

⁶⁰⁹ Bakara, 2/185.

⁶¹⁰ Bayraklı, Bayraktar, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri, VI/46.

⁶¹¹ Âl-i İmrân, 3/84; En’âm, 6/99.

sosyal yasalar anlamındadır.⁶¹² Burada şeriat; “bireysel ve toplumsal hayat düzenleyici din esaslı kurallar” veya “bu nitelikte kural koymak” mânasında kullanılmıştır. Bu açıklamalara göre Yüce Allah her millete bir yol/sistem/kanun ve yöntem belirlemiştir demek, mümkündür.

Yüce Allah, tarih boyunca insanları hidâyete sevk etmek ve sosyal hayatı düzenlemek üzere ilâhî yasalar ve prensipleri peygamberlere vahyetmiştir.⁶¹³ Bu düzenlemeler aynı kaynaktan vahyedilmiş, temelde bütün peygamberler aynı mesajı insanlara sunmuştur. Kur’ân’da Hz. Muhammed öncesi dönemde peygamberler tarafından vahyedilenler geçmiş şeriatler kapsamındadır. Sosyal hayatı düzenleyen yasalarda ve ibadetlerde değişiklikler olmuşsa da iman esaslarında bir değişiklik olmamıştır. Kur’ân, bu vahyedilmiş önceki kitapların ve peygamberlerin hepsinin Yüce Allah’tan olduğunu ve doğru olduğunu tasdîk edip onaylamıştır.⁶¹⁴

Ebedî hayata ve gerçek saadete kavuşmak için Yüce Allah’ın, insanı mükellef kıldığı hükümlere ve hayat tarzına din denilmiştir. “Minhac”; açık yol anlamında kullanılmıştır. “Şir’a”, zamana ve duruma göre değişebilen fûru-i din, minhac da daima sabit devam edegelen dinin asıllarıdır. Her milletin mensup olduğu peygambere indirilen özel hükümler birer şir’a, Allah’a, Peygamberlere, Âhirete imana ise usulde minhac denilir. Birbirlerinin izlerinden (takibinden) gönderilen enbiyanın ve kitapların, sonrakilerin öncekileri tasdîk ettikleri açıklanmıştır. İncîl Tevrât’ı, Kur’ân ise Tevrât ve İncîl’i tasdîk etmektedir. Kur’ân, ilâhî kitaplarda, önceki peygamberlerin şeriatlerini de ihtiva eden bir kitaptır.⁶¹⁵

Yüce Allah’a kulluk etmek din’dır. Fakat bunun mensek/menasik (ritüelleri) değişebilir olup, bu da şeriattır. Şöyleki; mirası adil paylaşmak din, fakat bunun uygulaması olarak hangi oranlarda paylaşılacağı şeriat belirlemektedir. Hırsızlığın, adam öldürmenin, zinanın kötü (ahlâksızlık) olarak nitelenmesi ve engellenmesi, cezalandırılması gerektiği din’dır, fakat bu suçlara hangi cezaların verileceğini şeriat belirlemektedir. Sosyal ve siyasi ahlâk din’dır, fakat sosyal ve siyasi kurumlaşmalar

⁶¹² Kurtubi, *Cami li-ahkami’l Kur’ân*, VIII/38,39; İbn-i Kesir, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azim*, V/248.

⁶¹³ Hadid, 57/25.

⁶¹⁴ Güner, Osman, “İbrahimi Dinlerdeki Müşterek Dini Pratiklerin Yorumlanması Sorunu”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2001, sy. 12-13, s. 158.

⁶¹⁵ Elmalı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, III/1699,1700.

(kanuni, yasal düzenlemeler) şeriatıdır. O halde din sabit olup, değişmez ve evrenseldir; şeriat ise değişken olup dinamiktir denilebilir.⁶¹⁶

“Şeriat” ile “minhac” arasında az bir fark vardır. Şeriat, Allah’ın kullarına emrettiği sistemdir. Minhac ise bu sisteme giden yol ve yöntemdir. İbni Abbas (r.a.) ise şir’ati sünnet ile Minhac’ı yol diye yorumlamıştır.⁶¹⁷ Taberî, شِرْعَةً kelimesine yol, مِنْهَاجًا kelimesine de sünnet manasını vermiştir, sünen ise muhtelif (değişik) demiştir.⁶¹⁸

Hız. Mûsâ’dan sonra gelen ve kendisine kitap verilen İsâ peygamber, Tevrât’taki dondurulmuş ağır müeyyidelerin bir kısmını hafifletmiş, bir kısmını da toplumun gelişmeleriyle (alâ hasebi ahvâliha/kendi yaşam koşulları) paralellik sağlamak istemiştir. Ne var ki çok tutucu olan İsrailoğulları, dünya saltanatı peşinde koşturdukları için daha çok âhirete yönelik bulunan İsâ Peygambere ısınamamışlar ve sonunda onu öldürmeyi kararlaştırmışlardır. Son vahiy ise bu ikisi arasında, fakat daha geniş ve kapsamlı hükümlerle gelmiş, gelişen toplum hayatına yön verecek esasları getirmiş, ilim ve akla yeterince yer ve değer vermiş, meselelerin çözümü için yazılı hukuka önem vermiş, ilmi araştırmaların kapısını açık tutmuş, ilmî araştırmalara ve ictihada imkân vermiştir.⁶¹⁹

Bugün Kur’ân’ın talim eylediği usûl’iddîn ve itikat ne ise ilk insanların din ve itikadı da o idi. Bu din insanlığı yokluktan kurtararak güven ve huzur içinde Yüce Allah’a bağlayan yoldur. Her peygambere ayrı bir şeriat ve yöntem verilmesi⁶²⁰ şer’i hükümlerde değişiklik ve tekâmül olduğunu göstermektedir. Bir peygamberin şeriatında olmayan bazı hükümler diğer peygamberin şeriatında gösterilmiş ve birinde olan hüküm sonrakinden kaldırılıp yerine başka bir hüküm konulmuş ya da hüküm tahsis edilmiştir. Allah Taâlâ, “biz Tevrât’ta katilliğin cezası olarak cana karşılık can hükmünü koymuştuk”⁶²¹ buyurmaktadır. Aynı suçun cezası Kur’ân’da kısas ve diyete dönüşmüştür. Yûsuf kıssasında Hz.Yakûp ve onun şeriatına bağlı olan kardeşlerin, “hırsızlığın cezası, çalınan mal kimin yükünün içinde bulunursa o kişinin rehin/mahkûm olması”⁶²² o zamanki hükmün böyle olduğunu göstermektedir. Bugün ise hüküm farklıdır. Hz. Muhammed’e kadar olan peygamberler zinciri, bir süreci ifade eder. Her

⁶¹⁶ Güler, İlhami, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, s. 27.

⁶¹⁷ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, Anadolu Yay. İzmir, 2000, IV/1709.

⁶¹⁸ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, VIII/494.

⁶¹⁹ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, IV/1705.

⁶²⁰ Mâide, 5/48.

⁶²¹ Mâide, 5/45.

⁶²² Yûsuf, 12/75.

peygamber kendi zamanının şartlarında toplumuna tebliğde bulunmuştur. Peygamberler hayata vahyin yenilenmesiyle yeni bir bakış ve tazelik katmışlardır. Peygamberler toplumsal ve kültürel yapının tümüyle değiştirilmesi yerine, muhatapların durumları ve gelenekleri dikkate alınarak toplumsal kurum ve kültürün ıslah edilmesi, temel hedefleri olmuştur.⁶²³

İnsanın ihtiyaçları her devir ve çağda aynı olmamıştır. Şeriatlar asırların, zamanların, milletlerin farklılıklarına göre değişir. İlâhî tekâmül kanununa tâbi olarak son şariat (Kur’ân) önceki şeriatların nihai halidir. Medeniyet, asırlar boyunca zaman vasıtasıyla ıslah edilegelmiş şeriatların, kanunların ardından, semâvî şariat sıfatı ile inen Kur’ân vahyi, evvelki şariat ve kanunların saf cevherlerini, esaslarını bir araya getirmiş, doğal olarak oluşan eksiklikleri tamamlayıp yeni güzel hususları ekleyip önceki bütün şeraitleri neshetmiştir. Yani o şeriatların en güzel nüshası olmak şerefiyle insanlık âlemine evrensel bir rahmet olmuştur.⁶²⁴

Şeriatler, toplumsal yapının gösterdiği farklı durumlara, toplumun ekonomik, kültürel ve psikolojik gelişmelere göre değişiklik arzeder. Gönderilen peygamberlerin hepsi dinin aslında ve esasında birleşirler ki bu ilâhî tevhiid ve takvadır. Ameli hükümlerde zamanın ruhuna uygun toplumsal karakteristiklerden kaynaklanan “minhac” (yöntem) ve “şir’a” (yol)lar önermişlerdir. Bu, sosyal yapının tekâmül ve gelişip değişmesi sonucu ortaya çıkan farklılıktandır.⁶²⁵ Şeriatların temeli ilâhî vahiy olan sahife/suhuf ve kitaplardır. Şeriatler Yüce Allah seçtiği elçilere gönderdiği sahifelerle Tevrât, Zebûr, İncil ve son olarak Kur’ân’da anlatılanlara dayanmaktadır.⁶²⁶ Kur’ân önceki vahiy olan bu sahife ve kitapları tasdik etmektedir.

Yüce Allah’ın rasûlleri, muhtelif dinlere mensup olmamıştır. Hiç biri kendi kavmine kendisinden önce gelmiş olan peygamberin dinini terk etmeyi emretmemiştir. Çünkü peygamberlerin dini aynıdır. Bununla birlikte her rasul kendi şeriatına davet etmiştir. Çünkü Rasûllerin şeriatları değişiktir. Bundan dolayı Allah, “Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol tayin ettik, eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı.”⁶²⁷ “Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere ‘Benden başka ilâh

⁶²³ Dihlevî, *Hüccetül Baliğa, İslâm Düşünce Rehberi*, I/308.

⁶²⁴ Carullah, Mûsa, *İslâm Şeriatının Esasları; Sabiteler ve Değişkenler*, Yay. Haz. Hatice Kübra Görmez, Otto Yay. Ankara, 2013, s. 33.

⁶²⁵ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, IV/1704.

⁶²⁶ Kayhan, Mustafa, *İslâm Hukuku Açısından Kur’ân Kıssalarının Kritiği*, s. 60.

⁶²⁷ Mâide, 5/48.

yoktur, *sırf bana kulluk ediniz' diye vahyettik,*⁶²⁸ “Allah'ın yaratışında hiçbir değişme, değiştirme bulunmaz. İşte en doğru en sağlam din budur.”⁶²⁹ Yani Allah'ın dini değiştirilemez. Dinin temel esaslarında değişiklik olmamıştır. Peygamberlerin şariatlerinde (sosyal yaşama dair hukuki düzenlemelerde) kısmi değişiklikler olmuştur.

Süleyman Ateş, *لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا* “Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol koyduk.”⁶³⁰ âyetini açıklarken her ümmet/kavim/millet için Allah'a giden bir yol, sünnet, her bir ilâhî kitap bir şariat,⁶³¹ bir hukuk sistemi olduğunu ifade etmektedir. Bu şariatlerin hepsi tevhîde dayanır. Fakat hukuk şekillerinde farklar vardır. Ancak iman esasları hepsinde bir olup aynıdır. Bütün vahiylerin esası, Allah'ın birliğine, meleklerle, kitaplara peygamberlere âhirete, (mebde mead) inanmaktır.⁶³²

Bütün peygamberler ana ilkeleri aynı olan dine (İslâm) bağlı kalırken, zaman, mekân ve ahvale göre değişiklikleri olan şariatlara sahip olabilirler. Semâvî kitaplar itikadî esaslar aynı olmakla beraber şariatlarında değişiklikler olmuş, öncekilerin bazı hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır. Kur'ân, en son ve en kapsamlı ilâhî kitap, (evrensel ilâhî küme)'dir. Tevrât'ın ve İncîl'in evrensel doğrularını içermesi yanında değişmesi uygun olan hükümler değiştirilmiştir. Bu nedenle Kur'ân geldikten sonra artık yahûdî ve hıristiyanların da Kur'ân'a iman edip hükümleriyle amel etmeleri gerekmektedir.⁶³³ Kur'ân önceki vahiylerin devamı niteliğindedir.

Kur'ân ve ondan önce vahyedilmiş Tevrât ve İncîl arasında gâyet açık bir şekilde ortak noktalarda birleşen köprüler vardır. Bu ilâhî kitapların hepsi hidâyet, nûr ve furkân olmakla vassfedilmiştir. Bu kitaplarda; Allah'ın vahdâniyeti, rubûbiyeti, peygamberlik mebde ve meâdın (insanın seçkin yaratılışı ve öldükten sonra dirilişi) itikadî ilkelerinde, Allah'a ibadet, namaz, oruç, zekât, kurban ve hacc gibi teşri hükümlerinde, fazilet ve ahlâk esasları ortak ilâhî konular aynıdır. Bütün bunlar Hz. Mûsâ'ya indirilen Tevrât'ta, Hz. İsa'ya indirilen İncîl'de ve Hz. Muhammed'e nâzil olan Kur'ân'da da vardır. Kur'ân önceki kitaplar üzerinde hâkim ve şahit (müheymin) olduğundan tahrif olmuş önceki kitaplarda yer alan Kur'ân ile çelişen, tahrif edilen hususlar tashih edildikten sonra Kur'ân tarafından tasdik edilmektedir.

⁶²⁸ Enbiyâ, 21/ 25.

⁶²⁹ Rum, 30/30.

⁶³⁰ Mâide, 5/ 48

⁶³¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VIII/493.

⁶³² Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, III/9.

⁶³³ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/286.

3.3. Kur'ân'ın Kendinden Önceki Kitaplara “Musaddik” Oluşu

Kur'ân milâdi 610 yılında nâzil olmaya başlamıştır. Hz. Îsâ'nın doğumunu miladın başlangıcı ve Hz. Îsâ'nın 30 yaşlarında tebliğe başladığı kabul edilirse Kur'ân'la İncîl arasında 600 yıllık bir zaman diliminden bahsedebiliriz. Hz. Mûsâ'nın hayatı, M.Ö. 1800'lü yıllarda kabul edilirse⁶³⁴ Kur'ân ile Tevrât arasında (Tevrât Hz. Mûsâ dâhil tüm İsrâiloğullarına gönderilen bir kitap olarak) 2000 ila 2400 yıllık zaman dilimi olduğu söylenebilir. Hz. İbrahim (a.s.) M.Ö. 2200 yıllarında yaşadığı kabul edilirse⁶³⁵ Peygamberimizle aralarında yaklaşık 2800 bin yıllık bir zaman aralığından bahsetmek mümkün olabilir. Böylece zamanıza göre de yaklaşık olarak Kur'ân 1430 yıl önce, İncîl 2000 yıl önce, Zebûr 3200 yıl önce, Hz. Mûsâ'nın sahifeleri 3700 yıl önce, Tevrât 3800-4200 yıl önce ve Hz. İbrahim (a.s.) suhufları ise 4500 yıl önce nâzil olduğu tahmin edilebilir.⁶³⁶

Peygamberler vasıtasıyla vahyedilen ilâhî kitapların amacı insanları; önce tasavvurunda, sonra da davranışlarında tevhid akidesini ikame ederek hidâyete sevk etmek, mutlak kurtuluşa erdirmektir.

Bu nedenle Kur'ân'da sayısı belirtilmeyenler olduğu gibi adı zikredilerek peygamberler insanlara gönderildiği açıklanmıştır. Bütün bu peygamberlere de vahiy nâzil olmuştur. Kur'ân'da vahiy, ilâhî bir süreç olarak anlatılmıştır. Hz. Âdem'den başlayan bu süreç Hz. Muhammed'e kadar sürmüştür. Kur'ân, bu süreci haber vererek gelen bu mesajların daha önce de geldiğini, ilâhî gerçeğin bir ifadesi olarak onaylayıp doğrulamaktadır. Kur'an kendisinden önce nâzil olan ilâhî vahiy ve kitapları tasdik etmektedir. İlâhî ilkelerde insanlar tarafından bir sapma yapılmışsa; bu sapmaları/tahrifleri düzelterek/tashih ederek vahyedilmiş şekli üzere tasdik etmektedir.⁶³⁷

Kur'ân ilâhî kitapların sonuncusu olması nedeniyle önceki vahiyleri de içinde ihtiva ederek onları tasdik eder, önceki kitaplar üzerinde müheymin olarak gözetici ve

⁶³⁴ Adam, Baki, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", sy. 9/1, s. 175.

⁶³⁵ Cilacı, Osman, *İlâhî Dinler Açısından Peygamberlik ve Hz. Muhammed (s.a.v.)*, İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği (Kutlu Doğum Haftası: 1993), Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995, s. 231, Tutar, Âdem, "İslâm Tarihinde Hac İbadetinin Ortaya Çıkışı ve Hz. Muhammed'in Hac Emirliğini Tesisi", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 2001, sy. 6, s. 77.

⁶³⁶ Kırgız, Mustafa, *Kutsal Kitaplardaki Tarihi Olaylar ve Edebi Yorumu (Hz. Âdem'den Hz. Lut'a Kadar)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2009, s. 456.

⁶³⁷ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 1/43.

koruyucudur. İlâhî kitapların amacı ve hedefi birbirinden farklı değildir. Tüm ilâhî kitapları amacı aynı olup insanları Yüce Allah'ı tanıtip, müslüman olmaya davet etmektir. Yüce Allah aynı iman ve ahlak esaslarına davet eden peygamber ve kitaplar göndermiştir. Bununla ilgili olarak şu âyeti zikretmek gerekmektedir: وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّنُذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَى لِّلْمُحْسِنِينَ “Bundan önce de, bir rehber (imam) ve bir rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı var(dı). (Şimdi de Kur'ân), zulmedenleri uyarmak ve ihsanda bulunanlara bir müjde olmak üzere (kendinden önceki kitapları) doğrulayıp tasdik eden ve (Kur'ân'ın lisanı konuştuğunuz dil olan) Arapça ile olan bir kitaptır.”⁶³⁸ Hz. Mûsâ ve Tevrat ile Hz. Muhammed'e ve Kur'ân arasında önemli benzerlikler vardır. Kitapların içeriği, amacı ve kaynağı bir olup tek fark dilde ve şekildedir. Kur'ân Mekke'lilerin konuştuğu dil olan Arapça diliyle nazil olmuştur.⁶³⁹ Hz. Mûsâ'ya kitap İbrani dilinde nâzil olmuştur.

Hz. Mûsâ'nın kitabı ile Kur'ân aynı inanç esaslarını va'z etmektedir. Kur'ân, Hz. “Mûsâ'nın kitabı”nı tasdik edip onaylamaktadır.⁶⁴⁰ Kur'ân, Hz. Muhammed'e Arapça diliyle nâzil olmuştur. Kur'an, esâtîru'l evvelîn (öncekilerin hikâyeleri, uydurulmuş masal)⁶⁴¹ olmadığını açıklamıştır. Rahmet ve imam (rehber) olan Mûsâ'nın kitabını tasdik etmektedir.⁶⁴² Hz. Mûsâ'nın kitabı rahmet ve rehber olması gibi Kur'ân da insanlar rahmet ve rehberdir.

Kur'ân, kendisini tanıtmak için birçok sıfat kullanmaktadır. Kur'ân, Yüce Allah katından indirilmiş bir kitap,⁶⁴³ hak ile batılı birbirinden ayıran anlamında furkân,⁶⁴⁴ öğüt anlamında zikr,⁶⁴⁵ hikmetli anlamında hakîm,⁶⁴⁶ daha önce vahyedilmiş ilâhî kitapları tasdik etme onaylayan/doğrulayan, anlamında “musaddik”⁶⁴⁷ ve önceki vahiylerle sahip çıkan onlar üzerinde koruyan gözetken, tahrif edilmiş kitaplarda ilâhî olanla olmayanı ayıran bir kitap olarak “müheymin”dir.⁶⁴⁸ Yüce Allah önceki ilâhî

⁶³⁸ Ahkâf, 46/12.

⁶³⁹ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/31.

⁶⁴⁰ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IV/523.

⁶⁴¹ Furkan, 25/5.

⁶⁴² Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XXI/133.

⁶⁴³ Bakara, 2/231; Âl-i İmrân, 3/7; Nisâ, 4/105; En'âm, 6/19, 114,155; A'raf, 7/196; Yûsuf, 12/2, 3; Hicr, 15/9; Kehf, 18/27; İnsan, 76/23.

⁶⁴⁴ Bakara, 2/185; Âl-i İmrân, 3/4; Furkan, 25/1.

⁶⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/58; Yûsuf, 12/104; Hicr, 15/6.

⁶⁴⁶ Âl-i İmrân 3/58; Yûnus, 10/1.

⁶⁴⁷ Bakara, 2/41, 89, 91, 9; Âl-i İmrân, 3/3; Nisâ, 4/47; Mâide, 5/48; En'âm, 6/92; Fâtır, 35/31; Ahkâf, 46/12, 30.

⁶⁴⁸ Yûnus, 10/37; Yûsuf, 12/111.

kitaplarda emrettiğini son vahiy Kur'ân'da da emretmiştir. Yüce Allah önceki ilâhî kitaplarda haber verip açıkladığını Kur'ân'da da haber verip açıklayarak tasdik etmektedir. Örnek olarak “*andolsun, Tevrât’tan sonra Zebûr’da da yeryüzüne sâlih kullarının vâris olacağını yazdık.*”⁶⁴⁹ Bu hüküm ve ifade ile ilahi kitaplar olan Tevrat Zebûr ve Kur'ân'da yer alan ilâhî bir yasa olduğu açıklanmaktadır.⁶⁵⁰

İlâhî yasa (sünnetullâh) olarak Kur'ân'da, yazılı olan bu hüküm daha önceki ilâhî kitaplarda da yazılı olduğu haber verilerek tasdik edilmektedir. Her devirde Allah’a iman ederek salih ameller işleyenler ilâhî ilkelere samimiyetle bağlı olarak çalışanlar, yeryüzünün yönetimi konusunda söz sahibi veya sözleri olabilir.⁶⁵¹ Kur'ân'da ise sâlih kullar ve ezilenlerin yeryüzüne varis kılınacağı açıklanmıştır.⁶⁵² Kur'ân'ın haber verdiğine göre Zebûr'da yazılı olan bu hüküm Kur'an'da da yer alarak tasdik edilmiş olmaktadır.

Kur'ân'da Peygamberlerin birbirleri ile ilişkileri bağlamında Hz. Muhammed'in de önceki peygamberleri tasdik ettiği مُصَدِّقُ ifadesi ile belirtilmiştir.⁶⁵³ Bu çerçevede Peygamberimizin de (ortaya çıkmış) yeni bir peygamber olmadığı⁶⁵⁴ ve kendisinden önce birçok peygamberin gönderildiği⁶⁵⁵ haber verilmektedir. İslâm sadece asıl ve öz itibariyle Hz. Peygamber ile başlamamış, Hz. Âdem'le başlayan İslâm dininin son peygamberidir.⁶⁵⁶ En son olarak Hz. Peygamber tarafından tebliğ edilen İslâm, önceki bütün peygamberlerin de tebliğ ettiği ortak mesajın adı⁶⁵⁷ ve Yüce Allah indinde makbul olan yegâne din, Kur'ân tarafından tasdik edilmektedir. Kur'ân'ın önceki ilâhî kitap/suhuf ve vahiyleri tasdik etmesi, onları onayladığını, onların bir beşer ürünü olmayıp ilâhî menşeli birer kitap olduklarını, önceki kitaplarda yapılan tahrifi tashih edip tasdik ettiğini belirtmiş olmaktadır. Kur'ân, önceki vahiylerin devamı olup son vahiy olduğunu açıklamaktadır.⁶⁵⁸

⁶⁴⁹ Enbiyâ, 21/105.

⁶⁵⁰ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/704.

⁶⁵¹ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, III/398, Mevdudî, *Tefhim*, III/333-336.

⁶⁵² Kasas, 28/5, وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ
“Biz de istiyorduk ki, o yerde ezilmekte olanlara lütûf yapalım, onları hayırdan önderler yapalım ve kendilerini (Firavun'un yerine Mısır'da) mirasçılar kılalım.”

⁶⁵³ Bakara, 2/101; Âl-i İmrân, 3/81; Saffat, 37/36.

⁶⁵⁴ Ahkâf, 46/9.

⁶⁵⁵ En'âm, 6/42.

⁶⁵⁶ Bakara, 2/131; Âl-i İmrân, 3/20; Neml, 27/44; Mâide, 5/44.

⁶⁵⁷ Tan, Zeki, “Kur'ân-ı Kerim'in Farklı İnanç Gruplarına Ortak Gelecek İnşa Etmek İçin Önerdiği Paradigma”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, 2013, sy. 15/1, s. 70.

⁶⁵⁸ Nisâ, 4/163.

Bu nedenle Kur'ân'ın ve Hz. Muhammed'in önceki kitap ve peygamberleri "tasdîk" etmesi nübüvvetin gereğidir denilebilir. Kur'ân'ın tasdîk ettiği önceki kitaplar, bugün bulunduğu mevcut halleriyle değil, onları Yüce Allah'ın vahyettiği orijinal şekliyledir. Bu hususta Kur'ân, "ehl-i kitab"a yönelik olarak "tahrif,"⁶⁵⁹ "tebdil"⁶⁶⁰ ve "kitman"⁶⁶¹ ifadelerini kullanarak kınayıp eleştirmekte, kendilerine vahyedilen kitapların değişikliğe uğratıldığını açıklamaktadır.

Tasdîkin başka şekli peygamberlerin mesajlarındaki aynılık ve birbirine benzerlik olup tevhîd ve risâletin aynı ilkeler üzerine bina edilmiş olmasıdır. İlk peygamberden son peygambere kadar hepsi aynı ilâhî temel esasları tebliğ etmiş ve hepsi tevhîd esasının ikamesi için mücadele etmiştir. Her peygamber kendisine vahyedilen ilâhî esas ve hakikatleri, içinde bulundukları toplumlara açıklayıp duyururken kendisinden önceki peygamberlerin mesajlarını da doğrulamış olmaktadır. Böylece her peygamber yeniden İslâmlaşma mücadelesi verip vahyin enerjisini insanlara ulaştırmaya çalışmış olmaktadır. Vahyin enerjisi ile insanlar yeryüzünde adil bir yaşam ve vahiyden esinlenen medeniyetler kurmuşlardır. Vahyedilen tüm kitaplarda aynı ilâhî esasların ve ilkelerin birbirinden farklı olmaması tasdîki göstermektedir. Ayrıca Tevrât ve İncîl'in sonraki peygamberlerin geleceğini önceden haber verdikleri peygamberlerin gelmiş olması da tasdîkin gerçekleştiğini göstermektedir.⁶⁶² Hz. Peygambere Kur'ân'ın vahyedilmiş olmasıyla, tahrif edilmemiş Tevrât ve İncîl'in ilâhî bir kitap olarak tasdîk edilmiş olmaktadır.

Kur'ân, insanlığa gönderilen son ilâhî kitaptır. Hz. Muhammed (a.s.)'da insanlara vahiyle gönderilmiş son peygamberdir. Kur'ân nâzil olurken, önceki vahiylerin müntesiplerine "ehl-i Kitap" ve "kitap verilenler" olarak iki şekilde hitap etmiştir.⁶⁶³

Hız. Âdem'den beri süregelen ve birbirinin devamı olan vahyin şekillendirdiği kitaplar (ed-din) kendisinden önceki vahiy ve kitapları tasdîk etmektedir. Konuya bu açıdan yaklaştığımızda Kur'ân'ın diğer semâvî kitaplarla ilişkisinin iki yönlü olduğu görülür.

Birincisi; vahyin (din) indirildiği şekliyle devam eden yönüdür. Kur'ân, her peygamberin kendinden önceki peygamberi tasdîk ettiğini, İncîl'in Tevrât'ı, Kur'ân'ın

⁶⁵⁹ Bakara, 2/75; Nisa, 4/46; Mâide, 5/41.

⁶⁶⁰ Bakara, 2/18; Fetih, 48/15.

⁶⁶¹ Bakara, 2/146.

⁶⁶² Demiri, Leyla, *Kur'ân-ı Kerim'de İlâhî Kitaplar*, s. 37.

⁶⁶³ Âl-i İmrân, 3/64.

ise hem İncîl'i hem de Tevrât'ı tasdîk ettiğini beyan etmektedir. İlâhî kitaplar Yüce Allah'a ortak koşmamak, anne babaya iyi davranmak, fakirlik endişesiyle çocukları öldürmemek, fuhşiyata yaklaşmamak, cana haksız yere kıymamak, yetimin malına yaklaşmamak, ölçüyü tartıyı tam ve doğru yapmak, faiz yememek, yalan söylememek,⁶⁶⁴ şeklinde değişmeyen ahlaki ve iman esaslarını insanlara öğütlemişlerdir. Bu ahlaki ve iman esasları tüm ilâhî kitaplarda mevcut olup insanlar bu hükümlere iman edip tâbi olmaya davet edilmiştir.

İkincisi ise önceki kitaplarda tebdil, tağyir ve tahrif edilen hususlar “müheymin” olan Kur’ân tarafından tashih edilerek doğrusu ve gerçeği ortaya çıkarıldıktan sonra tasdîk edilmektedir. Kutsal kitaplarda zikredilen bazı hükümlerin Yahudi din bilgileri ahbar ve ruhbanlar tarafından tebdil, tağyir ve tahrif edilmesi Kur’ân tarafından haber verilmiştir.⁶⁶⁵ Tevrât ve İncîl'deki tahrifler dikkatle incelendiği zaman bu hususların Kur’ân tarafından tashih edilerek gerçeği ortaya konulduktan sonra tasdîk edilmektedir. Esasen yapılan tahrifleri Yüce Allah bilmektedir. Ancak Kur’ân, teslis konusunda tarihsel tanık olarak Hz. Îsâ'ya sormaktadır. “*Ey Meryem oğlu Îsâ! Sen mi insanlara, Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin, dedin? Îsâ: Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem, benim için söz konusu olamaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım, elbette sen bunu bilirdin, Ben onlara sadece bana emrettiğini yani benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin dedim. Aralarında bulunduğum sürece onların üzerinde gözetleyici oldum. Fakat sen canımı alınca onların tek gözetleyicisi sen oldun.*”⁶⁶⁶ âyetiyle şirk olan teslis inancı tevhîd inancı ile tashih edilmiştir. Yüce Allah, tarihsel tanık olarak Hz. Îsâ'ya sorarak yapılan tahrifi tashih ederek, tevhîd inancını yani Yüce Allah'ın ilâhlığını ikame ederek tasdîk etmektedir.⁶⁶⁷

Kur’ân'da, Hz. Îsâ'nın insanlar arasında iken kendisini ve annesini ilâh edinin demediğini, (Allah) O'nu (Hz. İsa'yı) vefat ettirdikten sonra olanları, Allah biliyor diyerek tarihte olanları Allah'a havale etmiştir. Âyetten Hz. Îsâ hayatta iken teslis

⁶⁶⁴ En'âm, 6/151, 153.

⁶⁶⁵ Kara, Osman, “Kur’ân'ın Kutsal Kitaplarla İlişkisi”, s. 150.

⁶⁶⁶ Mâide, 5/116, 117.

⁶⁶⁷ Hz. Îsâ yaşarken Hristiyanların Hz. Îsâ'yı ve annesini ilâh edindiklerine tanık olmamıştır. “Tanrı annesi” (Theotokos) sözü ilk kez İskenderiyeli bazı ilâhîyatçılar tarafından kullanılmıştır. Bu doktrin toplum vicdanında sert cevap almıştır. Başlangıçta Kilise de teslis akidesini kabul etme eğilimi göstermemiştir. Fakat M.S. 431'de Efes konsilinde “Tanrı anası” tabiri kilise tarafından resmen kullanılmıştır. Bkz. Mevdudî, *Tefhim*, I/525.

tartışmalarının olmadığı anlaşılmaktadır. Âyetin metninden bu konuşmanın ahirette gerçekleşeceği haber verilmektedir.⁶⁶⁸

Tahrif edilen ilâhî hakikatin tashih edilmesi, “müheymin” olan Kur’ân’ın özelliğidir. Kur’ân’ın “müheymin” olması nedeniyle önceki kitaplar ve Kur’ân çerçevesinde üretilen bilgi ve kültürün Kur’ân’a arz edilmesi gerekir. Vahiy ya da ilâhî bilgilerden üretilen kültür, düşünce ve fikirlerin, Kur’ân’nın kontrol ve denetiminde olduğunu gösterir. Kur’ân’ın “müheymin” sıfatı ilâhî hakikatlerinin korunmasında ve yanlış anlaşılmaması için sigorta niteliğindedir.

Önceki kutsal kitapların vahiy olarak Kur’ân tarafından tasdîk edilmesi, Kur’ân’ın da önceki kitapların şehadet ve tebşirâtı ile tasdîk edilmesi anlamına gelmektedir.

Kur’ân’nın, Tevrât ve İncîl’i tasdîk etmesi üç şekilde anlaşılabilir: a) Onların tahrif olmamış olan asıllarını doğrulanması b) Onların da Yüce Allah katından vahyedildiğinin doğrulanması c) Önceki kitaplarda Hz. Peygamberin tebşir edilmesi ve Kur’ân’ın da Yüce Allah katından vahyedildiğine dair haberlerin doğrulanması. Tevrât ve İncîl’in mevcut tahrif edilmiş haliyle Kur’ân’la aralarında uyum olduğu gözüksede ayrıntılarda çelişkiler mevcuttur. Ancak tahrif olmuş haliyle bile Hz. Peygamberimizi tebşir eden deliller mevcuttur.⁶⁶⁹

İhlâs sûresi⁶⁷⁰ İslâm öncesi Araplar’ının puta tapıcılığını reddettiği gibi, Yüce Allah’ın sıfatlarında antropomorfizme (insanî vasıfların başka bir varlığa atfedilmesi, insan biçimli Tanrı tasavuru) düşen yahûdiliği ve Allah ile birlikte Hz. İsâ, annesi Hz. Meryem’i ve Rûhu'l-kudüs’ü de tanrılaştıran teslis inancını da reddetmiştir. Bir, benzersiz ve müstağnî olma prensiplerine ters düşen bütün inançları bâtil ilân etmiştir.⁶⁷¹

Kur’ân, kendisinden önce de aynı ilâhî ilkelerin vahyedildiğini teyid eder ve Hz. Muhammed’den önceki peygamberler tarafından talim edilmiş temel ilke ve öğretilerin aynısını vazetmektedir. Kur’ân önceki peygamberlerin getirdiği vahiyleri de ihtiva eden ilâhî ilke ve öğretileri daha tafsilatlı bir şekilde açıklar, beyan eder, önceki kitapları tasdîk ve peygamberleri de hakikatin elçileri olarak övgüyle bahsederek hatırlatmaktadır. Peygamberlerin tevhid mücadelesini örnek moral olması için son

⁶⁶⁸ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, II/122.

⁶⁶⁹ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, IV/ 252.

⁶⁷⁰ İhlâs, 114/1-4.

⁶⁷¹ Topaloğlu, Bekir, Allah mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1989, II/478.

vahiyde haber vermiştir. Vahyin anlaşılması ve kolay uygulanması için daha fazla delil ve açıklama yapmaktadır.⁶⁷² Bu husus, Kur’ân’ın aynı kaynaktan geldiğini, ilâhî ilimden süzülüp gelen hakikatler olduğunu göstermektedir. Kur’ân önceki vahiyleri tasdîk etmeyip, Hz. Muhammed, Kur’ân’ı kendisi uydurmuş olsaydı bu kadar geçmişî ayrıntılarıyla bilmesi, anlatması mümkün olmazdı. Bu konuyla ilgili olarak bir âyette şöyle belirtilmiştir. *تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا* “Bu haber sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bunları sen ve kavmin bundan önce bilmiyordun.”⁶⁷³

“Musaddik” kavramı “Kur’ân”, “peygamberler” ve “önceki kitaplar” için kullanılmıştır.⁶⁷⁴ “Yanınızda olan (Tevrât)’ı, doğrulayıcı olarak indirdiğime (Kur’ân’a) iman edin; onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın.”⁶⁷⁵ âyetinde Kur’ân’ın Tevrât’ı tasdîk etmesi; tevhîd, peygamberlere iman, kitaplara iman, iyilik sahibi olma, kötülükleri terk etme, Tevrât’ın da savunduğu ilâhî öğretilerin Kur’ân tarafından kabul edildiğini göstermektedir. Kur’ânın, Tevrât gibi Yüce Allah’tan vahyedildiği kabul edilip iman edilmesi gerektiği için yahûdiler ve özellikle Tevrât’ın muhtevası hakkında geniş bilgisi olan yahûdi din âlimleri Kur’ân’a iman etmeye davet edilmiştir. Kur’ân, yahûdi din bilginleri Kur’ân’ı önyargılı inkâr etmek yerine Kur’ân’ın ilâhî emirlerinin kendi kutsal kitabı olan Tevrât’la muhtevasının ne kadar uyuştuğunu düşünmeleri gerektiğini hatırlatılmakta ve Kur’ân’a tabi olmaları için uyarılmaktadırlar. Müşrikler gibi, hemen ilk inkâr edenler gibi davranmayıp daha önce vahye aşına olduklarından dolayı ellerindeki Tevrât kitabını tasdîk eden Kur’ân’a iman etmeleri gerektiği belirtilmektedir.⁶⁷⁶

Kutsal kitabın ne olduğunu bilmeyen ve onu tanımayan bir toplumun ilâhî kitabı inkâr etmesi mümkündür. Ama kutsal kitabı Tevrât ve İncil’i bilen, tarihte Allah’a iman Hz. Mûsâ’ya itaat etmelerinden dolayı ilâhî ikrama mazhar olarak dini bir tecrübeleri olduğu halde yeni vahyedilen ilâhî kitabı Kur’ân’ı “ilk inkâr eden siz olmayın” denilmiştir. Varaka b. Nevfel gibi inanmaya hazır olmaları, iman etmeleri beklenilmiştir. Allah’ı bildiği, anladığı ve tanıdığı halde inkâr etmek, laneti üzerine

⁶⁷² Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, II/333.

⁶⁷³ Hud, 11/49, 100, 120; Yûsuf, 12/102.

⁶⁷⁴ Abdülbaki, Muhammed, Fuâd, *Mu’cemü’l-Müfrehes*, s. 406.

⁶⁷⁵ Bakara, 2/41.

⁶⁷⁶ Karaman, Hayreddin, vd. *Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/114-115.

almak demektir.⁶⁷⁷ Üstelik İsrailoğullarının daha önce ilâhî bir kitabın gelişi için istekleri ve beklentileri olmuştur.⁶⁷⁸ İlâhî bir kitaba sahip olmak kendileri için bir üstünlük ve Araplara karşı da bir zafer olarak görülmüştür.⁶⁷⁹

Kur'ân'ın kendisinden önceki kitapları tasdîk etmesi iki anlama gelebilir; Birincisi, önceki ilâhî kitaplarda yer alan Hz. Muhammed'in peygamberliğine ilişkin müjde, Kur'ân'ın vahyedilmesiyle gerçekleşmiş, bu suretle Kur'ân önceki önceki ilâhî kitaplardaki müjdeyi tasdîk ederek doğruluğunu kanıtlayıp onaylamıştır. İkincisi ise Kur'ân, Yüce Allah'ın birliği, nübüvvet ve âhiret gibi itikadî konularda Tevrât ve İncîl ile aynı muhtevaya sahiptir. Bu Kur'ân'ın önceki ilâhî kitapları tasdîk edip onaylamasıdır. Kur'ân'ın önceki kitaplardaki bazı ameli hükümleri değiştirmesi, kaldırması ve yeni hükümler ihdas etmesi değişen ve gelişen ahval ile ilgili olup "musaddik" özelliğini bozmamaktadır.⁶⁸⁰

Kur'ân'ın önceki kitaplara "musaddik" olması, ilâhî kitapların vahyediliş safiyet özelliği ile tasdîk etmesidir. Şu an mevcut olan tahrif, tebdil ve tağyire uğramış Tevrât ve İncîl değildir. Önceki ilâhî kitapların yahûdi ve Hristiyanlar tarafından tahrife uğradığı Kur'ân'da haber verilmiştir.⁶⁸¹

Kur'ân'ın önceki ilâhî kitaplara "musaddik" oluşu Kur'ân'ın ve önceki ilâhî kitapların da aynı ilâhî kaynaktan geldiği, temel mesajlarının aynı olduğu, Kur'ân'ın tahrif edilmiş önceki ilâhî kitaplardaki hak ve batılı birbirinden ayırıp (Furkan) ilahi ve hakikat olanı (tahrifi değil) tasdik ettiği şeklinde anlaşılmalıdır. Kur'ân'ın önceki ilâhî kitaplardan farklı lisânda olması, hitap ettiği toplumun dilinin Arapça oluşu nedeniyledir.⁶⁸²

Kur'ân'da vahiy bir bütün olarak anlatılmaktadır. Kur'ân, önceki vahiyleri (kitap ve suhurları) tasdîk ettiği gibi, Tevrât ve İncîl'i de tasdîk etmektedir.⁶⁸³

Kur'ân'da, Hz. Âdem'e Cennet'te iken nazil olan vahiyden başlayarak Hz. Muhammed'e kadar tüm peygamberlere inzâl edilen vahiyler anlatılmaktadır. Peygamberlerin vahyi almaları, yaşamları, mücadeleleri anlatılmaktadır. Vahye konu

⁶⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/86-88.

⁶⁷⁸ Bakara, 2/89.

⁶⁷⁹ Durmuş, Zülfikar, *Kur'ân'a Göre Kur'ân*, Rağbet Yay. İstanbul, 2012, s. 135.

⁶⁸⁰ Karaman, Hayrettin, *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/440.

⁶⁸¹ Nisâ, 4/46; Mâide, 5/13, 41.

⁶⁸² Durmuş, Zülfikar, *Kur'ân'a Göre Kur'ân*, s. 137.

⁶⁸³ Bakara, 2/41, 91,97; Âl-i İmrân, 3/3, 39, 50; Nisâ, 4/47, 5; Mâide, 5/46, 48; Fatır, 35/ 31; Ahkâf, 46/30; Hadîd, 57/ 1; Saf, 61/ 6.

olan kavimlerin yaşamları vahyin tecrübesi ile Kur'ân'da zikredilmektedir. Kur'an son vahiy olması nedeniyle muhtevası geniştir. Önceki vahiyleri de ihtiva etmektedir. Kur'ân'da vahiy bir bütün olarak anlatılmıştır. Bu nedenle arasında bir ayırım yapılması tevhidin bozulmasına neden olmaktadır. Peygamberler arasında ayırım yapılmaması gerektiği şu ayette açıklanmaktadır. *“لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ”* *“Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.”*⁶⁸⁴ Musaddik, doğrulayıcı, onaylayıcı anlamında olup sonraki ilâhî vahyin önceki vahiyleri tasdîk edip onayladığı, vahiylerin aynı ilâhî doğruları vazettiği, vahiy/din/İslâm'ın tüm zamanlarda bir ve aynı olduğu, Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar değişmediği Kur'ân'da belirtilmektedir. Yahudiler Hz. İsa ve Hz. Muhammed'i kabul etmemişlerdir. Hristiyanlar da Hz. Mûsâ'yı kabul edip Hz. Muhammed'i kabul etmemişlerdir. Oysaki İlâhî vahye tâbi müslümanlar yahudi ve hristiyanlar gibi peygamberler arasında ayırım yapmaz, bütün peygamberlere ve vahiy olarak getirdikleri kitaplara imanla kabul edip tasdîk ederler.⁶⁸⁵

İlâhî kitaplar muhteva bakımından; Yüce Allah'ın varlığı ve birliğine iman, meleklerle iman, peygamberleri ayırt etmeksizin iman, vahyedilen tüm ilâhî kitaplara iman, âhirete ve itikadî konulara iman, yalan söylememek, doğru olmak, sabretmek, nimetlere şükretmek, zina etmemek, ölçü ve tartıda adaleti sağlamak, faiz almamak/vermemek, iyiliği emretmek, kötülükten nehyetmek, Allah'ın dini olan İslâm'ı ikame etmek, namaz, oruç, zekât, hac ve kurban ibadetlerini yapmak tüm peygamberlere nâzil olan vahiylerde aynı ilâhî esasları vazetmiştir, peygamberler bu esasları insanlara tebliğ etmişlerdir. Kur'ân'da ve önceki ilâhî suhuf ve kitaplarda yer alan bu esaslar ortak olup vahyin birbirini tasdîk ettiğini, aynı ilâhî kaynaktan geldiğini göstermektedir.⁶⁸⁶

Yüce Allah'ın tek din olarak kabul edip, bütün peygamberlere, insanlara tebliğ için vahyettiği dinin adı olan “İslâm”da muhteva birliği vardır. Bütün vahiylerdeki manevi ve ahlaki prensipler aynı olduğu gibi, ibadetlerde de aynılık bulunmaktadır. Namaz, oruç, hac, zekât, kurban ibadetleri önceki vahiylerde de emredilmiştir. *“Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsa'ya emrettiğini size de din kıldı.”*⁶⁸⁷ Peygamberlerin

⁶⁸⁴ Bakara, 2/285.

⁶⁸⁵ Mevduûdî, *Tefhim*, I/228; Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/305.

⁶⁸⁶ Demiri, Leyla, *Kur'ân-ı Kerim'de İlâhî Kitaplar*, s. 40,52.

⁶⁸⁷ Şura, 42/13.

öğretilerinin temelde aynıdır. Allah katında tek hak din islâm'dır. İslâm ise Allah'ın tüm peygamberlere inzâl ettiği vahye teslimiyettir.⁶⁸⁸ Bu ayette din kelimesi, ilâhî olan vahiylerin tümünü ifade eden geniş anlamıyla kullanılmıştır.⁶⁸⁹

Bu âyette ilâhî vahyin (din) birliğine vurgu yapılmaktadır. Yüce Allah bütün peygamberlere adı İslâm olan dini vahyetmiştir. *“Allah sana ve senden önceki peygamberlere böyle vahyetmektedir.”* Bu âyetle vahyin kaynağının Yüce Allah olduğu haber verilmektedir. Hz. Muhammed'e vahiy gönderen Allah önceki peygamberlere de vahyetmiştir. İlâhî vahiy ve tüm ilâhî kitaplar arasında bir çelişkinin olmadığı, tezatin, tahrifin ve çelişkinin insan unsurundan kaynaklandığı belirtilmektedir. İlâhî kitaplar arasında itikadî yönden farklılık yoktur. Ancak toplumların yaşadıkları dönem itibarıyla yaşamın ihtiyaçlarına göre yaşama dair düzenlemelerde farklılıkların olması mümkündür. Toplumsal düzenlemeler toplumların ihtiyaçları göz önüne alınarak ilâhî irade tarafından düzenlenmiştir. Peygamberler arasında sosyal yaşamın düzenlenmesinde farklı uygulamalar görülmüştür. Hz. Muhammed'e gelen vahiyle yeni bir din ortaya konulmamıştır. Önceki peygamberlerin tebliğ ettiği din (İslâm) tarihin bu döneminde Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilmiştir. Daha önceki peygamberlere vahyedilen Hz. Muhammed'e de vahyedilmiştir. Din; Allah'ı otorite kabul ederek onun yol göstericiliğine uymak ve ilâhî otorite tarafından konulan kurallara uymaktır. Din kavramını yol, şeriat kavramını da yolun kuralları şeklinde anlamak mümkündür.⁶⁹⁰ Minhâc, dinde açık yol, şeriat ise ilâhî otorite tarafından konulan yasadır.⁶⁹¹

Kur'ân'ın haber vermesiyle gönderilen her peygamber ve indirilen her kitap kendisinden önceki peygamberi ve kitapları tasdîk edip onaylamış ve ilâhî kitapların Allah'tan gönderildiğini açıklamıştır. Şöyleki; *“Hayır, asla (Sizin şair dediğiniz) o kişi hakikati getirmiştir ve o, (Allah'ın önceki) elçilerinin (bildirdikleri) hakikati tasdîk etmektedir.”*⁶⁹² buyurulur. Hz. Muhammed şair ve mecnun değildir. Bilakis O, önceki peygamberlerin getirdiklerini tasdîk etmektedir.⁶⁹³

⁶⁸⁸ Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meal- Tefsir*, III/986.

⁶⁸⁹ Karaman, Hayreddin, vd. *Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV/736.

⁶⁹⁰ Mevdudî, *Tefhim*, V/221, 228; Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, IV/440-442.

⁶⁹¹ Zemahşeri, *Keşşaf*, II/247,

⁶⁹² Saffat, 37/37.

⁶⁹³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XIX/529.

Vahiy bir bütün olarak kaynağı Allah'tır. Allah, insanlardan gönderdiği vahiylerle ve peygamberlere tâbi olmalarını, emirlerine itaât edilmesini istemektedir. Allah gönderdiği vahiyle kendisini tanıtarak, kendisine ibadet edilmesini istemektedir. Allah'ı en iyi tanıyan ve itaât edip ibadet eden peygamberlerdir. Allah'ın gönderdiği peygamberlere itaât Allah'a yapılan itaât gibi görülmüştür. Bu husus şu ayette belirtilmiştir: *لَمَّا أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ* "Kim peygambere itaat ederse muhakkak Allaha itaat etmiştir."⁶⁹⁴ Bu nedenle tarih boyunca gönderilen bütün peygamberler insanlara rehberlik etmiştir. Allahın vahyine insanlara ulaştırıp açıklayarak Allah'a ve gönderilen peygamberlere itaât edilmesini emir buyurmuştur. Allah peygamberlerden ve onların ümmetlerinden söz alarak, Hz. Muhammed geldiğinde ona iman edeceklerine ve destekleyeceklerine dair söz almıştır.⁶⁹⁵ *وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ لَمَا آتَيْتُكُم مِّنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ* "Andolsun, size vereceğim her kitap ve hikmetten sonra, elinizdekini doğrulayan bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edeceksiniz ve ona mutlaka yardım edeceksiniz" diye söz almış.⁶⁹⁶ Bu ayetteki hitap isrâiloğulları dâhil ehl-i kitabadır. Allah'a itaat ederek emrettiklerini yapacaksınız yasakladıklarını yapmayacaksınız diye ehl-i kitaptan söz alınmıştır. Size gelmiş olan vahyi tasdik eden bir peygamber gelince vurgu ve te'kitle o peygamberlere iman edip yardım edeceksiniz diye kesin söz alındığı haber verilmektedir.⁶⁹⁷ Bu ayette ehl-i kitaba da gelmiş önceki vahyi/kitapları tasdik eden Hz. Peygambere iman edilmesi, itaât edilerek yardım edilmesi emredildiği düşünmek mümkündür. Her peygamberin kendisinden önce vahyedilmiş ilâhî vahyi tasdik etme vazifesi olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Kur'ân'ın bütün kelime ve kavramları, birbirleri ile uyumlu olup birbirini tasdik etmektedir. İlâhî dinlerin belli bir tekâmül süreci içinde insanlığa tebliğ edilmesi Allah'ın rahmet ve inâyeti olarak insanlığın tedricen terbiye edilmesi içindir. Bu konuda herhangi bir çelişki, kopukluk ve tezat durumu yoktur. Bilakis tüm vahiy ve kitaplar arasında tasdik, örtüşme, sebat ve istikrarla beraber gelişme, tekemmül, ikmal ve Allah'ın din olarak İslâm'a razı oluşu söz konusudur. Kur'ân, kendisinden önce vahyedilen kitapları "asli olarak" kabul etmesi ve onlarla ortak paydalarda (Allah'a

⁶⁹⁴ Nisa,4/80.

⁶⁹⁵ Karaman, Hayreddin, vd. *Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/618.

⁶⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/81

⁶⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, V/535.

iman, tevhîd, itikat, âhiret, ahlâk, adalet) buluşması Kur'ân'ın tarih yorumunun veya önceki kitapların tasdîk edilmesinin zorunlu bir sonucudur. Çünkü Kur'ân ve sünnete göre Hz. Muhammed'e gönderilen din (İslâm), kendisinden önceki İslâm silsilesinin tamamlayıcı son kısmıdır.⁶⁹⁸

Vahyin son halkası Kur'ân ile din (İslâm), bütün bir düşünce, hayat sistemi ve medeniyet oluşturan kalıcı bir hayat tarzının gerekli tüm öğeleriyle donanıp, ilkelerinin yerleştirilmesi suretiyle, yetkinliğe ulaşmış ve Allah'ın beşeriyete bahşettiği nimet böylece tamamlanmıştır. *“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı/Allah'a teslim olmayı seçtim, razı oldum.”*⁶⁹⁹ Bu âyetle önceki vahiylerin (kitapların) tasdîk edildiği ve tüm peygamberlere gönderilen ve adı “İslâm” olan dinin son vahiy Kur'ân'la tamamlanıp mükemmel olduğu haber verilmiştir. Ey Muhammed senin rabbin Mûsâ'nın, İsâ'nın ve her şeyin rabbidir. O rab ki sana gerçek ve hak olarak kitabı indirmiştir. O kitap ki senden önceki peygamberlere gelen vahyi tasdîk etmektedir. Bunda bir çelişki yoktur. Eğer Yüce Allah'tan başka biri tarafından bildirilmiş olsaydı o kitapta çok yanlış ve çelişkiler olurdu şeklinde açıklanmıştır.⁷⁰⁰

Hz. Muhammed'e (s.a.v.) son biçimi ile vahyedilen İslâm, Allah'ın ilk insanlara verdiği mesajın ve ahdin nihai bir formudur. Yüce Allah, Eski Ahit, Yeni Ahit ve son Ahiti (Kur'ân'ı) birleştirmiştir. Son peygamberle gelen Kur'ân'la “İslâm” nihai kâmil formuna kavuşmuş ebedî dindir. O'nun en son şekliyle vahyedilmesi, İslâm'ın en yüksek (mükemmel) düzeyde olması nedeniyledir. Bütün peygamberler aynı hakikati beyan etmişlerdir. Fakat her peygamberin tebliğ ettiği dinin sözlü ve yazılı metinleri peygamberlerin vefatından insanların metin ve anlam/yorum yönleriyle tahrifatı sonucu ilâhî içerik formunu kısmen veya tamamen kaybettiği Kur'ân tarafından haber verilmiştir. Bu sebeple bir sonraki peygamberin bir önceki vahyin (kitabın, dinin) özü aynı olan ilâhî hakikati yenilenmiş bir form içinde yapılan tahrifatları tashih ve unutulmuş ilkeleri tecdidle tekrar ihya etmiştir. Dolayısıyla bir sonraki vahiy, bir önceki vahye nisbetle içerik ve form olarak daha yetkinleşmiştir. Bu şekilde süregelen risâlet geleneği Hz. Muhammed ile sona ermiştir. Hz. Muhammed'e vahyedilen İslâm dini, önceki

⁶⁹⁸ Draz, Abdullah, “İslâm'ın Diğer Dinlere Karşı Tutumu ve Onlarla İlişkisi,” çev. İdris Şengül, Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 1994.sy. 30/3 s. 63.

⁶⁹⁹ Mâide, 5/3.

⁷⁰⁰ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, V/180.

bütün peygamberlerin tebliğ ettiği İslâm dininin en gelişmiş içerik ve formuna sahip mükemmel /tamamlanmış halidir.⁷⁰¹

Yüce Allah'ın tek dini olan İslâm Kur'ân'da en kâmil ve son şekline ulaşmasıyla tamamlanmıştır. Bundan sonra insanlar getirdiği evrensel muhtevaya sahip Kur'ân'ı kendilerine rehber edinerek yollarına devam edeceklerdir.⁷⁰²

Kur'ân'da, önceki kitapların tasdîk edilmesi; “musaddikûn” şeklinde (ref halinde) 5 defa; Bakara, 2/89, 101, Âl-i İmrân, 3/81, En'âm, 6/92, Ahkâf, 46/12; “musaddikan” şeklinde (nasb halinde) 12 defa; Bakara 2/41, 91, 97, Âl-i İmrân 3/3, 39, 50, Nisâ, 4/47, Maide 5/46, 48, Fatır 35/31, Ahkâf 46/30, Saf 61/6 âyetlerinde açıklanmaktadır.⁷⁰³

Allah tarih boyunca insanlara rehberlik ve doğru yolu göstermek için kitaplar ve peygamberler göndermiştir. Yeryüzünde yaşamını sürdüren insana peygamber ve vahiy gönderilmesi Allah'ın insanlara rahmet ve merhametini göstermektedir. Allah önce insanlara suhuflar sonra da kitaplar göndermiştir. Son vahiy olan Kur'an'da önceki vahiyleri zikrederek bir bütün olarak değerlendirmiştir. İnsan zihni de vahiylerdeki ilâhî prensipler arasında bir çelişkinin olmaması gerektiğini ileri savunur. İlâhi kitaplar arasında tasdik bağlamında bütünsel bir ilişki bulunmaktadır. Kur'ân kendisinden önceki kitapları tasdik ederek zikredip haber vermektedir. İslâm'ın tarihsel derinliği vahiy tarihi ve ilahi kitapların gayelerinin aynı olduğu gerçeğiyle görülebilir. Vahiy bir bütün olarak sonraki vahiyler kendisinden önceki kitap ve vahiyleri tasdik etmiştir. Bu husus ayetler bağlamında incelenmesi gerekmektedir:

وَأْمِنُوا بِمَا آتَيْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَتَّبِعُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونَ

“Yanınızda olan (Tevrât)ı, doğrulayıcı olarak indirdiğime (Kur'ân'a) iman edin; onu inkâr edenlerin ilki (öncüsü) siz olmayın ve âyetlerimizi az bir değer karşılığında değiştirmeyin. Ve yalnızca benden korkun”⁷⁰⁴ Kur'ân'ın bir özelliği olarak önceki kitapları tasdîk etmesi konusunda müfessir Taberî (v.310/922), bu âyeti açıklarken; “onların yanında bulunan Tevrât ve İncil'de yazılı Muhammed ismi vardı. Hz. Muhammed'i yalanlayanların ilki (öncüleri) olmayın, (bununla ilgili olarak) sizin yanınızdaki kitapta bilgi vardı” demektedir.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, II/222,333; Atalay, Orhan, “Dini Çoğulculuk: Tarihsel Gelişimi ve Kutsal Metinlerdeki Sınırlar”, Ekev Akademi Dergisi, Erzurum, 2003, sy. 17, s. 23,

⁷⁰² Kiraz, Celil, “Peygamberlerin Mesajlarındaki Birlik ve Bütünlük”, s. 249.

⁷⁰³ Abdalbaki, Muhammed, Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfrehes*, s. 406.

⁷⁰⁴ Bakara, 2/41.

⁷⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, I/599, 603.

İbni Abbas'ın öğrencisi Tâbii'nden müfessir Mücâhid (v.104/722), tefsirinde وَأَمِنُوا بِمَا أُنزِلَتْ مُصَدِّقًا ifadesiyle “yanınızda bulunan Tevrât'ı tasdîk eden Kur'ân'a iman edin.”⁷⁰⁶ diyerek, Tevrât'ı tasdîk eden Kur'ân'a iman edilmesi gerektiği şeklinde açıklama yapmıştır.⁷⁰⁷

Ömer Nasuhi Bilmen, (1882/1971) bu âyetin açıklamasında: “Ey İsrailoğulları, vaktiyle Mûsâ (a.s.)'a nâzil olup yanınızda bulunan Tevrât'ı tasdîk edici olarak indirilen Kur'ân'a iman ediniz, Tevrât'ın da semâvî bir kitap olduğunu ve Tevrât gibi ilâhî bir kitap olan Kur'ân'ı mübini tasdîk ediniz” demektedir. Yüce Allah'ın peygamberlerine inzâl ettiği kitaplara ve kendilerine nâzil olan kitabı (Tevrât'ı) tasdîk eden Kur'ân'a iman ederek Tevrât ve Kur'ân'ın birer ilâhî kitap olduğuna iman ediniz, açıklamasını yapmaktadır. Cebrâil vasıtasıyla Tevrât Hz. Mûsâ'ya, Zebûr Dâvûd'a, İncîl Hz. Îsâ'ya Kur'ân Hz. Muhammed'e vahyedilmiştir. Bütün bu kutsî kitaplar Yüce Allah'ın birliğini, yaratıcılığını ve kutsîyetini beyan etmektedir. Bu kitapların hepsi insanlara doğru yolu, dini hükümleri bildirmektedir. Hz. Îsâ Kavmine hitaben benden evvel Hz. Mûsâ'ya nâzil olmuş Tevrat'ı tasdîk ederek ve size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak (balık eti, deve eti, iç yağı, karın ve bağırsak yağı ve cumartesi iş görmek haramdı) için geldim. Hz. Îsâ kavmine hitaben; Allah benim de Rabbim, sizinde Rabbinizdir, o'na ibadet ediniz. Bütün peygamberler ümmetlerine bu hakikatı tebliğ etmişlerdir.⁷⁰⁸

Zuhayli, yukarıdaki âyetin yorumunda; Yüce Allah'ın, Tevrât'ı, ondan önceki peygamberlere indirilen kitaplarla birlikte destekleyici, doğrulayıcı ve onlara uygun olarak indirdiğine iman ediniz. Onun önceki kitaplara uygunluğu, Yüce Allah'ın tevhîdine çağırması, ahlâksızlıkların terk edilmesi, ma'rufun emredilmesi, münkerden sakındırılması çağrısında bulunması bakımındadır. Ayrıca Tevrât'ta Resûlullâh'ın nitelikleri de açıklanmaktadır. O halde ey kitap ehli, onu inkâr eden öncüler olmayınız, siz insanlar arasında ona iman etmeye en layık kimselersiniz. Öncelikle sizin iman etmeniz gerekir. Çünkü Tevrât'ta Kur'ân'ın doğruluğunun delili bulunmaktadır.⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ Bakara, 2/41.

⁷⁰⁷ Mücâhid, Ebû'l Haccâc Bin Cebr, *Tefsîr-i Mücâhid*, thk, Muhammed Abdusselam, Daru'l fikr İslâmi, Mısır, 1989, I/201.

⁷⁰⁸ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, I/ 44,89, 320, 372.

⁷⁰⁹ Zuhayli, Vehbe, *Tefsiru'l Münir*, I/162,163.

Kur'ân, ehl-i kitap olan Yahudi ve Hristiyanlara hitaben vahyin kimin tarafından indirildiğine vurgu yapılarak “Allah’ın indirdiğine inanın” buyurulmuştur.⁷¹⁰

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنزَلَ عَلَيْنَا وَنَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ

“Onlara: Allah’ın indirdiklerine iman edin denildiğinde: Biz, bize indirilene iman ederiz derler ve ondan sonra olan (Kur’ân)’ı inkâr ederler. Oysa o (Kur’ân), yanlarındakini (Kitabı) doğrulayan bir gerçektir.”⁷¹¹

Taberî, “Oysa o (Kur’ân), yanlarındakini (Kitabı) doğrulayan bir gerçektir.”⁷¹² âyetini açıklarken; Allah’ın kitapları birbirini tasdik eder, Kur’ân yanlarında bulunan kitabı tasdik eder, demektedir.⁷¹³ Yahudiler “biz sadece bie indirilene inanırız” demekle doğrunun peşinde olmadıklarını, sadece kendilerine nazil olan vahye inandıklarını söyleyerek, kendilerine gelen gelen vahyin üstün olduğunu, vahiy ve peygamberler arasında ayırım yaptıklarını ortaya koymuşlardır. Oysaki Tevrat’tan sonra indirilen Kur’an’ın da hak bir kitap olduğu ve Tevrat’taki ilâhî hakikatleri onayladığını, tasdik ettiğini beyan edilmiştir. Böylece Kur’ân’a iman edip tabi olmaya davet edilmişlerdir.⁷¹⁴

Kur’ân, yahudilerin yanlarında bulunan daha önce nazil olan Tevrat’ı tasdik ettiğini açıklamaktadır. وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْهِجُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا “Allah katından yanlarında olan (Tevrât)’ı doğrulayan bir Kitap geldiği zaman -ki bundan önce inkâr edenlere karşı fetih istiyorlardı- işte bilip tanıdıkları gelince, onu inkâr ettiler. Artık Allah’ın laneti kâfirlerin üzerinedir.”⁷¹⁵

Âyetin “(Tevrât’tan) tanıyıp bildikleri (bu peygamber) kendilerine gelince onu inkâr ettiler.” ifadesinden şu mana anlaşılır: Son peygamber kendisine vahiy duyurunca, yahûdiler onun hak olduğunu bildikleri halde kendi ırklarından Levi soyundan olmadığı ve dünyaya dönük aşırı hırslarını tatmin etmediği, menfaatlerine uygun düşmediği, için hasetlerinden onu yalanlamaya kalkıştılar, o güne kadar hasretle bekledikleri Hz. Peygambere haset etmeye, övdükleri bütün sözlerini inkâr etmeye başladılar. Mûsâ peygamberden sonra İsrailoğullarına Tevrât ile amel etmek için ardı ardına

⁷¹⁰ Karaman, Hayreddin, vd. *Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/156.

⁷¹¹ Bakara, 2/91.

⁷¹² Bakara, 2/91.

⁷¹³ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, II/256.

⁷¹⁴ Karaman, Hayreddin, vd. *Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/156.

⁷¹⁵ Bakara, 2/89.

peygamberler gönderilmiştir. Fakat İsrailoğulları kendi ırkî karakterleri ile peygamberlere karşı koymuş, kimisini de öldürmüşlerdir. Bu milletin ahlâkında dünya ve âhiret, madde ile mana, ruh ile beden arasındaki denge iyice bozulduğu ve Tevrât'ta bulunan hükümler unutulduğu için İsrailoğullarına, Hz. İsâ (a.s.) peygamber olarak gönderilmiştir.⁷¹⁶

Sahabeden müfessir İbn-i Abbas'ın rivayet ettiğine göre; Hayber yahûdileri ile Gatafanlılar savaşırlardı. Yahûdiler bozguna uğrayınca “senden âhir zamanda bize göndereceğini vadettiğin o ümmî peygamber hakkı için onlara karşı bizleri muzaffer eyle diye dua ederek muzaffer oluyorlardı. Hz. Peygamber (a.s.) gelince onu inkâr edip kâfir oldular. Bunun üzerine yukarıdaki ayet nâzil oldu demiştir.”⁷¹⁷

Hiz. Muhammed'e nazil olan Kur'ân'ın doğru haberler verdiği daha önce nazil Tevrat ve İncil'i tasdik ettiği açıklanmıştır.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ “O, sana Kitabı Hak ve kendinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, Tevrât'ı ve İncil'i de indirmiştir.”⁷¹⁸

Âyetin açıklamasında şöyle denilmiştir: Kur'ân, daha önce nebî ve resûllere indirilen kitapları tasdîk etmiştir. Çünkü onların hepsi Yüce Allah'tan indirilmiştir, ilahi kitaplar arasında bir çelişki olması düşünülemez, Mücâhid'den rivâyetle لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ifadesi hakkında “daha önceki kitaplar veya peygamberlerdir”, Katâde'den rivâyetle “daha önceki kitaplardır” şeklinde yorumlamışlardır.⁷¹⁹

Hiz. Muhammed'e hitaben bu kitabı hak ile gerçekleri içerici/hakikatleri açıklayıcı/belirleyici olarak indirilen, bunun Yüce Allah'ın vahyi olduğunda kuşku olmadığı, Kur'ân'ın daha önce vahyedilmiş olan Tevrât ve İncil'i doğrulayıcı ve önceki kitapların koruyucusu ve kollayıcısı olduğu açıklanmaktadır. Onlardaki âyetleri doğrular, onların Yüce Allah'ın sözü/kêlâmı olduğunu kabul eder, onlara ilave edilen yâ da değiştirilen tahrifleri açıklayarak hakikati tasdîk eder. Kur'ân önceki vahiyler için ölçüdür. Kur'ân'ın Tevrât'tan anlattığı hakikatler, eğer Tevrât'ta yoksa bunlar zamanla kaybolmuştur. “Bu Kur'ân İsrailoğullarına ayrılığa düştükleri şeylerin birçoğunu

⁷¹⁶ Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, I/252.

⁷¹⁷ Kurtubî, *Cami li-ahkâmi'l Kur'ân*, II/249.

⁷¹⁸ Âl-i İmrân, 3/3.

⁷¹⁹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, V/180.

anlatıyor.”⁷²⁰ Âyetiyle Yüce Allah, Kur’ân’ın diğer kitaplara sahip çıkıp doğruladığını, onları koruduğunu, onlar için bir ölçü olduğunu belirtmektedir.⁷²¹

Kur’ân Hz. İsa’nın yaratılışının Hz. Âdem’in yaratılışı gibi olduğunu, ikisinin yaratılışlarının aynı olduğunu⁷²² haber vererek, teslis akidesini reddederek⁷²³ tevhîd akidesini ikame etmektedir. Furkân olan Kur’ân daha önce vahyedilen kitapların ihtiva ettiği tahrifleri, şüpheleri, fikrî ve siyasî istismarları ayırıp göstermektedir. Hz. Muhammed’in risâleti, daha önceki risâletlerin yolunu takip etmektedir. Hz. Muhammed’in risâlet kitabı Kur’ân, önceki risâletlerin kitabı olan Tevrât ve İncîl gibi haktır.⁷²⁴

Yüce Allah’ın, Hz. Muhammed’e, kendisinden önceki kitapları doğrulayan kitabı indirdiği bildirilmekte ve önceki vahiylerin ve kıssaların hukuka yansımada önemli bir yerinin olduğunu da göstermektedir.⁷²⁵ Süleyman Ateş ise; Allah insanların akıl ve kalblerini doğru yola sevk etmek için Mûsâ’ya Tevrât’ı, Meryem oğlu İsa’ya İncîl’i indirmiştir. Böylece “Tevrât ve İncîl’i kim indirmişse, (tahrif edilen Tevrat ve İncil’deki) hakkı batıldan ayırıp, (hak olanı tasdik eden) bu Kur’ân’ı da O indirmiştir.” açıklamasını yapmaktadır.⁷²⁶

Bu tartışmaların önceki ümmetlere ait konular olduğu gibi, Kur’ân’a tâbi olanlar arasında da olabilir. Esasen bu husus Kur’ân’ın “müheymin” oluşu çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Peygamberlere gelen vahiyler tek kaynaktan (Allah’tan Cebrail vasıtasıyla ve vahyin geliş şekilleri ile) gönderilmiştir. İlâhî kitapların hedef ve amacı aynıdır. İnsanları hidâyete ve doğru yola ulaşmaları için rehberlik etmektir.⁷²⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ
Ey kendilerine kitap verilenler! İndirdiğimiz Kur’âna iman edin ki, o, beraberinizde olan Tevrât’ı (Tevhîd hususunda) tasdîk edicidir; hem biz bir takım yüzleri silipte enselerine çevirmezden veya sebt ashabına (cumartesi gününe

⁷²⁰ Neml, 27/76.

⁷²¹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, III/6,7.

⁷²² Âl-i İmrân, 3/ 59.

⁷²³ Mâide, 5/73.

⁷²⁴ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, II/291.

⁷²⁵ Kaya, Remzi, “Kur’ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, s. 45.

⁷²⁶ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, II/8.

⁷²⁷ Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, IV/ 265.

saygı göstermiyen Yahudilere) yaptığımız lânet gibi, onları lânetlemezden önce iman edin. Allah'ın (azâb) emri olagelmıştır.”⁷²⁸

Bu âyeti kerime; kendilerine daha önce kitap verilenlere hitap ederek, Tevrât'ı ilâhî bir kitap olmak üzere tasdîk eden, Cibrâil vasıtasıyla son peygamber Hz. Muhammed'e nâzil olan son vahiy Kur'ân'a iman etmeye çağrılmaktadır.⁷²⁹

İbni Kesir (v. 774/1372), وَقَفَيْنَا عَلَى أَثَارِهِمْ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَأَتَيْنَاهُ “Onların (peygamberleri) ardından yanlarındaki Tevrât'ı doğrulayıcı olarak Meryem oğlu Îsâ'yı gönderdik ve ona içinde hidâyet ve nur bulunan, önündeki Tevrât'ı doğrulayan ve muttakiler için yol gösterici ve öğüt olan İncil'i verdik.”⁷³⁰ âyetini açıklarken İncil; Tevrât'ın bazı haram olan hükümlerini helal ettiğini,⁷³¹ bazı hükümlerini nesh ettiğini, ancak Tevrât'a uyan ve onda bulunan pek az ahkâm dışında hiçbir hükme muhalefet etmediğini ifade etmektedir.⁷³² Taberî, bu âyet bağlamında “Hz. Îsâ ve Hz. Mûsâ'nın şeriatını tasdîk etmek, tamamlamak üzere gelmiştir. Hz. Îsâ Tevrât'ın tamamını değil, bazı hükümlerini nesh etmiştir.” demiştir. Zira “size haram kılınan bazı şeyleri helal kılalım diye gönderildim.”⁷³³ âyetinde Tevrât'ın bazı hükümlerinin Hz. Îsâ tarafından nesh edildiğini ifade etmiştir.⁷³⁴

Seyyid Kutup, bu âyetin açıklamasında, “Hz. Îsâ (a.s.)'a vahyedilen İncil daha önce gelmiş bulunan Tevrât'ı tasdîk edici olarak gelmiş, küçük değişikliklerin dışında kalan noktalarda Tevrât'ın getirdiği şeriata dayanmıştır,” demektedir.⁷³⁵

Hz. Îsâ'nın Tevrât'ı tasdîk etmesi, onun Allah'tan inmiş bir kitap olduğunu ve onun kendisiyle amel edilmesi gereken hak bir kitap olduğunu ikrar etmesi manasında⁷³⁶ olduğu belirtilmiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen, bu âyeti açıklarken, Benî İsrâil'e birçok peygamber gönderildiği, bu peygamberleri müteakip Hz. Îsâ'nın gönderilip O'na İncil'in vahyedildiği, Hz. Îsâ'nın da Tevrât'ı, ilâhî bir kitap olarak tasdîk ve teyit ettiğini,

⁷²⁸ Nisâ, 4/47.

⁷²⁹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Mealî Âlisi ve Tefsiri*, II/ 600.

⁷³⁰ Mâide, 5/46.

⁷³¹ Âl-i İmrân, 3/50.

⁷³² İbn-i Kesir, *Tefsiru'l Kur'âni'l Azim*, V/243.

⁷³³ Âl-i İmrân, 3/50.

⁷³⁴ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, VIII/489.

⁷³⁵ Kutup, Seyyid, *Fizilali'l- Kur'ân*, IV/265.

⁷³⁶ Razi, *Tefsir-i Kebir, Mefatihü'l Gayb*, IX/92.

Tevrât'ta olduğu gibi İncîl'de de Hz. Muhammed'in Hatemü'l Enbiya olarak bütün beşeriyete son bir peygamber gönderileceği müjdesini haber verdiğini belirtmektedir.⁷³⁷

Konyalı Mehmet Vehbi Efendi ise bu âyetin tefsirinde; Hz. İsa'nın Tevrât'ı tasdik etmesi; Tevrât'ın Allah tarafından nâzil ve hak olduğunu, zamanında onunla amel etmenin vacip olduğunu belirtmektedir.⁷³⁸

Derveze, İncîl'in, Tevrât'ı tasdik ettiğini, ama aynı zamanda Tevrât'ın süresini de sınırlandırıcı olduğu açıklamasını yapmaktadır. Âyetlerin akışından şir'at ve minhâc kavramları; pratik hükümler ve bu hüküm ve kuralların uygulanışında izlenecek yol ve yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Yüce Allah tarafından indirilen bu kitap (Kur'ân) yine daha önce Yüce Allah tarafından indirilen kitapların onaylayıcısı ve destekçisidir. Onları denetleyip kontrol eden bir konumdur. Onlar için başvuru kaynağıdır. Bu kitaplarda yer alan temel kurallar ve ilkeler Kur'ân'daki hüküm ve ilkelerle uyuyorsa ve çelişmiyorsa ilâhî kaynaklı oldukları anlaşılır. Kur'ân'ın içerdiği gerçeklerle uyuşmayan ve çelişen kısımları tahrif edilmiş, değiştirilmiştir. Bu kitaplarda yer almayan temel gerçeklerinse gizledikleri, örtbas ettikleri yâ da kaybettikleri anlaşılmaktadır. Kur'ân'da olup bu kitaplarda olmayan değerlendirme, hüküm ve ilkelerse hak niteliğindedir. Çünkü eldeki semâvî kitaplar Kur'ân gibi saf, katışıksız ve rabbanî vahiy olma niteliklerini korumuyorlardı. Bilakis bu kitaplar vahyedildiği peygamberlerden çok sonraları derlenmiştir. Kuşkusuz bu kitaplarda ilâhî esintiler yer almaktadır. Bunun yanında insanlar ve din adamları tarafından birtakım söz ve olaylar eklenmiştir.⁷³⁹

Kur'ân, önceki ilahi kitapları tasdik edip onayladığı gibi onların muhtevasını da içinde barındırıp korumaktadır. وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ. *"Sana da (Ey Muhammed,) önündeki kitap(lar)ı doğrulayıcı ve ona bir şahid-gözetleyici olarak Kitab'ı (Kur'ân'ı) indirdik"*⁷⁴⁰ bu âyetle daha önce Tevrât ve İncîl'de Hz. Muhammed'in Yüce Allah'ın kulu ve rasûlü olarak gelmesi bildirilmiş, bunu doğrulayan bir kitap olarak Kur'ân'ın gelmesi, o kitaba inananların doğruluklarını artırmıştır.

⁷³⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, II/777.

⁷³⁸ Konyalı, Mehmet Vehbi Efendi, *Hülasatü'l Beyan Fi Tefsiri'l Kur'ân*, III/1236.

⁷³⁹ Derveze, İzzet, *et-tefsiru'l Hadis Tertibu Suver Hasebu Nüzuli*, Daru'l Garbu'l İslâmî, Kahire, 2000, IX/146.

⁷⁴⁰ Mâide, 5/48

Bütün ilâhî kitapları gönderen Yüce Allah'tır. İlâhî kitapların özü insanları Yüce Allah'a kullukta birleştirmek, manen kardeş yapmaktır. İlâhî kitapları gönderen kâinatın Rabbi, bütün mahlûkatın, bütün insanların rabbidir. Bu nedenle Yüce Allah'ın son vahyettiği Kur'ân, vahyettiği önceki ilâhî kitapları tasdîk etmektedir. Kur'ân, önceki ilahi kitaplar üzerinde doğrulayıcı/onaylayıcı ve koruyucudur.

Seyyid Kutup, bu âyetin açıklamasında, her türlü ihtilafın bu kitaba (Kur'ân'a) havale edilmesi, bu ihtilaf ister semâvî vahye mensup olanlar arasında meydana gelen itikadî konularda olsun, ister Kur'ân vahyinin getirdiği şariat hakkında olsun. Bütün hayat meselelerinde başvurulacak yegâne merci Kur'ân'dır. Kur'ân'a dayanmadıkça insanların ileri sürecekleri fikirlerin hiçbir kıymeti yoktur, demektedir. Önceki ümmetlerin Hz. Mûsâ (a.s.) ve Hz. Îsâ (a.s.)'yı tartıştıkları ve üzerinde anlaşılamadıkları konuları (Hz. Îsâ'nın yaratılışı ve şahsı üzerinde yürütülen teslis inancı) çözümü konusunda Kur'ân'ın bu hususlardaki görüşlerine başvurulması gerektiği açıklamasını yapmaktadır.⁷⁴¹

Kur'ân'ın verdiği bilgiler ışığında önceki kitapların doğruluğu teste tâbi tutulur. İnsanların ilâhî hakikatler üzerine tartışma konuları Kur'ân'a havale edilir, Kur'ân'ın "Furkân" olması ile doğru ve yanlış ayırımına tâbi tutularak Kur'ân'ın tasdîk ettiği hususlar doğru kabul edilir, tasdîk etmediği konular kabul edilmez. Vahiy ve ilâhî hakikatleri içeren anlamlar/kitaplar da Kur'ân'ın müheymin olması ile koruma ve denetim altındadır.

Ömer Nasuhi Bilmen bu âyetin⁷⁴² açıklamasında, Kur'ân Hz. Peygambere hitaben, senden evvel tüm peygamberlere vahyettiğimiz her kitabın içeriğini tasdîk etmektedir. Her ümmete gönderilen şariat ve açık yoldan gidilerek Hz. Mûsâ'dan Hz. Îsâ'ya kadar geçen sürede Tevrât'taki şer'î hükümler ile amel edilmesi, Hz. Îsâ'dan Hz. Muhammed'e kadar sürede ise İncil ile amel edilmesi, şimdi de Hz. Peygamberin Kur'ân'ın hükmü ile amel edilmesi, bütün insanlığa duyurulmuştur. Yüce Allah isteseydi insanları bir tek ümmet yapardı, ancak onlara tarihin değişik devirlerinde peygamberler ve her peygamberle birlikte zamanın durumuna göre sosyal yaşama dair hükümleri birer imtihan vesilesi olarak göndermiştir.⁷⁴³

⁷⁴¹ Kutup, Seyyid, *Fizilali'l- Kur'ân*, IV/265.

⁷⁴² Mâide 5/48.

⁷⁴³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, II/ 779.

Kur'ân önceki kitapları tasdîk ederek onlar üzerinde koruyucu ve gözetleyici görevi üstlenmiştir. Buna göre, önceki Peygamberlere verilen hüküm ve vahiyler, Kur'ân'da emredilenler, tali konuların dışında aynıdır.

Ayıntâbî (v.1823), *“مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ”* *“daha önceki kitapları tasdîk eden ve onlar üzerinde muhafız olan Kur'ân indirdi.”* âyetini⁷⁴⁴ açıklarken Kur'ân önceki kitapları tasdîk ve onları muhafaza edici olduğunu (onları tağyir ve tahriften korur, önceki kitaplar üzerine emin bir şahiddir), demektedir.⁷⁴⁵

İbni Abbas'tan rivâyetle “müheymin” sıfatı ile ilgili; “Kur'ân önceki kitapların garantisi, sigortası, teminatı olduğunu, Kur'ân'ın önceki kitapların güven kaynağı olduğunu, güven duyulan, emin, şahid, hâkim” bir kitap olduğu açıklamasını yapmıştır.

Tabiun müfessirleri İkrime (v. ?/725), Said İbni Cübeyr (v. 95/713), Mücâhid (v.103/721), Katâde (v.60/680) ve Süddî'nin (v.127/745) aynı görüşte oldukları rivâyet edilmiştir. Bu nedenle Kur'ân'ın önceki kitapların sağlaması olduğunu, Kur'ân önceki kitaplar üzerine en geniş, en büyük ve en mükemmel ilâhî son kitap olarak gönderilmiştir. Kur'ân önceki ilâhî kitapların tüm güzelliklerini toplamıştır. Kur'ân önceki kitaplardaki vahyi de ihtiva etmektedir. Kur'ân önceki kutsal kitaplar üzerinde şahid, hâkim, güven kaynağıdır.⁷⁴⁶

Bu nedenle Kur'ân'ın korunmasını Yüce Allah'ın üzerine aldığı,⁷⁴⁷ “müheymin” sıfatının “musaddik” sıfatı üzerine atıf olarak gelerek tasdîk edici olanın aynı zamanda müheymin olduğunu belirtmiştir.⁷⁴⁸

Konyalı Mehmet Vehbi Efendi, (1862/1949) bu âyetin tefsirindeki açıklamasında; Kur'ân kendinden önce vahyedilmiş ilâhî kitapların Yüce Allah tarafından hak olarak nâzil olduğunu, semâvî kitaplar olduğuna şehadet ve onları hak olduğunu açıklamaktadır. Tevrat ve İncil'den sonra nâzil olan Kur'ân önceki ilâhî kitapların hukukunu muhafaza ve Allah tarafından hak olarak geldiğine şehadet etmek adet olduğundan Kur'ân'dan evvel nâzil olan ilahi kitapların hak oluşuna tanıklık ederek muhafaza etmiştir. Kur'ân, nesihden ve tağayyürden mahfuz olduğu için önceki kitaplara rakîp (gözetleyici) ve muhafızdır. Kur'ân'ın, önceki ilâhî kitapların hak

⁷⁴⁴ Mâide 5/48

⁷⁴⁵ Ayıntabi Mehmet Efendi, *Tefsir-i Tıbyan*, Sadeleştirilen, Süleyman Fahir, haz, Ahmet Dâvûdoğlu, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1980, I/402.

⁷⁴⁶ İbn-i Kesir, *Tefsiru'l Kur'âni'l Azim*, V/245,246.

⁷⁴⁷ Hicr, 15/9.

⁷⁴⁸ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, I/489.

olduğuna tanıklık edince ilâhî kitaplara itikat (iman) etmek baki kalmıştır. Çünkü Kur’ân’ın hükmüne nesih yoktur demektir.⁷⁴⁹

Cinler de Kur’ân’ın önceki ilahi kitapları tasdik ettiğine şahitlik ettikleri Kur’ân’da belirtilmiştir. قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ (Cinler), Ey kavmimiz; gerçekten biz, Mûsâ’dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan Hakk’a ve doğru yola götüren bir kitap dinledik dediler”⁷⁵⁰ âyetinde bazı cinlerin Kur’ân’ı dinledikten sonra dönüp kavimlerine Mûsâ’dan sonra indirilen ve önceki kitapları tasdik eden bir kitap dinlediklerini haber vermişlerdir.

Bu âyette, Kur’ân dinleyen cinlerin “Mûsâ’dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları doğrulayan bir kitap dinlediklerini” söylemeleri cinlerin ağzından bu Kur’ân’ın, Mûsâ’dan sonra indirilmiş, Tevrât’ın dediklerine aykırı olmayan ve daha önce vahyedilmiş kitapları tasdik eden, insanları doğru yola ileten bir kitap olduğu belirtilmiştir.⁷⁵¹ Burada cinlerin Hz. Mûsâ’nın kitabından bahsetmeleri, cinlerin Hz. Mûsâ’ya inananlar olduğu yorumu yapılmıştır.⁷⁵² Cinler Mûsâ’dan sonra nâzil olan ve önceki kitapları tasdik eden Kur’ân’ı dinleyip iman eden kavimlerini uyarırken müşriklerin/ehl-i kitabın Kur’ân’a iman edip tâbi olmadığı vurgulanmaktadır.⁷⁵³ Cinlerin önceki ilâhî kitapları tasdik eden Hz. Peygambere nâzil olan bir kitaptan bahsetmeleri Kur’ân’ın önceki kitapları tasdik ettiği ifade edilmiştir.⁷⁵⁴

Hiz. İsâ (a.s.) da kendisinden önce nâzil olan Tevrat’ı tasdik ettiği açıklanmıştır.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ “Hani Meryem oğlu İsâ da: “Ey İsrailoğulları, gerçekten ben, sizin için Allah’tan gönderilmiş bir elçiyim. Benden önceki Tevrât’ı doğrulayıcı ve benden sonra ismi Ahmed olan bir elçinin de müjdeleyicisiyim demişti.”⁷⁵⁵ Hiz. İsâ (a.s.) kendisinin Allah tarafında gönderilmiş bir elçi olarak daha önce vahyedilmiş olan Tevrat’ın Allah katından vahyedildiğini belirterek tasdik ettiğini ve kendisinden sonra Ahmet isminde bir elçinin geleceğini de müjdeleyip haber vermiştir.⁷⁵⁶

⁷⁴⁹ Konyalı, Mehmet Vehbi Efendi, *Hülasatü’l Beyan Fi Tefsiri’l Kur’ân*, III/1239.

⁷⁵⁰ Ahkâf, 46/30.

⁷⁵¹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VIII/388.

⁷⁵² Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı Meal- Tefsir*, III/1033.

⁷⁵³ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, IV/553..

⁷⁵⁴ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XXI/172.

⁷⁵⁵ Saf, 61/6.

⁷⁵⁶ Karaman, Hayreddin, vd. *Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/335.

Önceki kitapları tasdik eden Kur'ân önceki vahyin mensupları olan ehl-i kitabı yeni ve son vahiy olan Kur'ân'a iman edip tâbi olmaya davet edilmiştir.⁷⁵⁷ Ehl-i Kitaba hitaben; Kur'ân daha önce Yüce Allah tarafından vahyedilmiş ve “yanınızda”, “önünüzde” duran, bildiğiniz, iman ettiğinizi iddia ettiğiniz, ümmî toplum olan Araplara karşı mensubu olmakla üstünlük iddia ettiğiniz ilâhî kitabınızı (Tevrât ve İncîl) tasdik eden Kur'ân'a iman edin denilmektedir. İlâhî kitaplar ve peygamberler arasında ayırım yapılması önceki ilâhî kitaplara iman edip son vahiy olan Kur'ân'a iman etmemek çelişki olduğu gibi Hz. İbrahim'e, Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ'ya iman edip Hz. Muhammed'e iman etmemek de çelişkidir.

3.4. İlâhî Kitaplardaki Tahriflerin Kur'ân Tarafından Tashih Edilmesi

Vahye daha önce muhatap olmuş kavimler daha çok inkâr ve olumsuz tutum sergilemişlerdir. Bu inkâr ilâhî vahyi mana ve metin olarak tahrif etmeye kadar varmıştır. Unutulan ve tahrif edilen vahiyler Allahın elçileri tarafından unutulanlar hatırlatılmış, tahrif edilen ilahî hakikatler de doğru ile tahrif edilen birbirinden ayıştırılarak tahrif edilen vahiy tashih edilmiş, doğrusu ortaya konularak tasdik edilmiştir. İlâhî kitaplardaki tasdik bu şekilde yapılmıştır. Tevrat ve İncil'in Hz. Peygamber zamanında ve bu günkü haliyle, olduğu gibi ilahî vahiy olarak doğru kabul edilip tasdik edilmesi söz konusu değildir.

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَقْصُّ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ “Gerçek şu ki, bu Kur'ân, İsrailoğullarına hakkında ayrılığa (çelişkiye) düştükleri şeylerin birçoğunu aktarıyor.”⁷⁵⁸

Yukarıdaki âyetlerde bahsedilen husus hakkında önceki kitaplar üzerinde tartışılan konular hakkında Kur'ân “müheymin” hakem ve gözetleyici olarak ihtilaf ettiği konulara müdahale ederek (yahûdiler, Üzeyir'e “Allah'ın oğlu demeleri”⁷⁵⁹, “yahûdilerin, Allah'ın eli bağlıdır (Allah cimridir) demeleri,”⁷⁶⁰ Hristiyanların Hz. Îsâ'ya “Tanrı” ve annesi Meryem'e “Tanrı annesi” demeleri,⁷⁶¹ inanç ve akide

⁷⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/64.

⁷⁵⁸ Neml, 27/76.

⁷⁵⁹ Tevbe, 9/30.

⁷⁶⁰ Mâide, 5/64.

⁷⁶¹ Mâide, 5/116.

konularında; “ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır”⁷⁶² şeklindeki Yüce Allah’a ve âhirete dair yanlış düşünceleri tashih etmekte, İsrâiloğullarının Peygamberleri hakkındaki yanlış düşünce ve tasavvurlarını düzeltmektedir.

Kur’ân, önceki kitapların tahrif edildiğini belirtmektedir.⁷⁶³ Esasen tahrifin tesbit edilerek düzeltilmesi yani tashih edilmesi ilâhî gerçeğin ortaya çıkarılıp tasdik edilmesini de gerekli kılmaktadır. "Müheymin" ve "musaddik" kavramları vahyin tarihsel derinliğini de ihtiva ederek ilâhî vahiyleri yani Allah tarafından daha önce vahyedilen ilâhî gerçeklikleri koruyup muhafaza etmekte, algısı ve anlamı tahrif edilen vahyi tashih etmektedir.

İlâhî hakikatlerin bir ve aynı olması tahrifin olmamasını gerektirmektedir. Esasen tüm peygamberlerin vurguladığı tevhîd akidesini, “Yahudiler: Uzeyir Allah’ın oğludur” dediler; Hristiyanlar da: Mesih Allah’ın oğludur, dediler. Bu, onların ağızlarıyla söylemeleridir; onlar, bundan önceki inkâr edenlerin sözlerini taklid ediyorlar. Allah onları kahretsin; nasıl da çevriliyorlar?”⁷⁶⁴ âyetlerinde ifade edilen Yüce Allah’a yapılan isnadla tevhidi bozmuşlardır. Bu nedenle ilâhî hakikatin tashih edilerek tasdik edilmesi için ve yeniden tevhidin ikamesi ve İslâmlaşmanın sağlanması için Hz. Peygamber gönderilmiştir.

Kur’ân’ın önceki kitapları doğruladığını (tasdik ettiğini) bildiren âyetler tahrif konusuyla yakından ilgilidir. Kur’ân’ın önceki kitapları tasdik etmesi hem islâmın tarihsel derinliğini hem de ilâhî kitaplar çevresinde yapılmış olan tahrifi izale etmektedir.

Kur’ân’ın önceki ilâhî kitaplardan bahsetmesi, önceki vahye ve kitaplara verilen kıymet ve değeri de göstermektedir. Yahûdilerin kendi kitaplarındaki hükümleri uygulamadıkları için eleştirilmekte, tahrifin yapıldığı tesbit edilmektedir.⁷⁶⁵ Hz. Peygamber’e, kedisine anlatılan olaylardan şüphe ederlerse, Tevrât’ı okuyanlara sorulması tavsiye edilmektedir.⁷⁶⁶ “Tevrât’ı getirip okuyun”⁷⁶⁷ denilerek yahûdilere meydan okuyan Kur’ân, o dönemde mevcut olan Tevrât’taki hükmü tasdik etmiş

⁷⁶² Bakara, 2/80.

⁷⁶³ Bakara, 2/75; Nisâ, 4/46; Mâide, 5/13, 41.

⁷⁶⁴ Tevbe, 9/30.

⁷⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/23.

⁷⁶⁶ Yûnus, 10/94.

⁷⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/93.

olmaktadır. Hristiyanların İncil'e uymaları Kur'an'ın emirleri arasında yer almaktadır.⁷⁶⁸

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kıssalarda Peygamberler için oldukça titiz ve dikkatli bir usul kullanılmıştır. Yahûdik kutsal kitabı Tanah'ta müslümanların peygamber kabul ettiği kişiler hakkında genel ahlâk kurallarına ve peygamber vakarına uymayan pek çok rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyet ve ifadeler iki kitap arasında farklılıkların olduğu ve Tevrât'ın tahrif edildiğini göstermektedir.⁷⁶⁹ Tahrif edilen birçok husus Kur'an tarafından tashih edilmektedir. Hz. İbrahim (a.s.)'ın yumuşak tabiatlı, çok tezarru' ve niyaz eden, (kalbi yufka ve ezaya karşı) gerçekden sabırlı (bir zât) olduğu,⁷⁷⁰ Üzeyir'in Allah'ın oğlu olmadığı, Mesih'in Allah'ın oğlu olmadığı,⁷⁷¹ Üzeyir isminin İbranice'deki aslı Ezra'dır. "Tanrının yardımı" anlamına gelmektedir. İsrâiloğulları Tevrat'a göre yaşamayı terk etmeleriyle, Tevrat hafızalarından silinince ahid sandığı (tabut) ellerinde alınmıştır. Üzeyir Tevrat'ın kensidisine yeniden öğretilmesi için Allah'a yalvarmıştır. Bunu üzerine Allah Tevrat'ı onun zihnine yerleştirmiştir.

Yahudi tarihinde önemli bir kişi olup unutulmuş Üzeyir (Ezra), Tevrât'ı ezberinden yeniden yazmasından dolayı yahudiler nezdinde büyük itabara sahip bir âlim olmuştur. Bu üstün vasıflarından dolayı yahudiler din âlimlerini (ruhban ve ahbar) rab edindiklerinden Üzeyir'e de "Allah'ın oğlu" şeklinde ilâhî bir güç atfedilmiştir. Aynı şekilde hristiyanların Hz. İsa'yı "Allah'ın oğlu" şeklinde nitelemeleri de Hz. İsa'dan çok sonraları olmuştur. Peygamberimiz devrinde olduğu gibi hala bu ifadeyi kullanmaktadırlar. Kur'an yapılan bu ilave ve tahrifleri eleştirmiş⁷⁷² doğrusunu ikame ederek tevhid akidesini tasdik etmiştir.⁷⁷³ Aynı şekilde İsa ve Meryem'in ilâh addedilmemesi,⁷⁷⁴ Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yarattığında herhangi bir yorgunluğun çekmediği,⁷⁷⁵ Hz. Süleyman'ın daima Allah'a yönelmiş güzel bir kul olduğu,⁷⁷⁶ Hz. Nûh'un çok şükreden bir kul olduğu,⁷⁷⁷ Hz. İsa'nın çarmıha

⁷⁶⁸ Mâide, 5/47.

⁷⁶⁹ Tarakçı, Muhammed, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'an Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu", s. 48.

⁷⁷⁰ Tevbe, 9/114.

⁷⁷¹ Bkz. Tevbe, 9/30.

⁷⁷² Mâide, 5/116, 117

⁷⁷³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XI/408-410; Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, II/441; Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, II/759.

⁷⁷⁴ Mâide, 5/116.

⁷⁷⁵ Kaf, 50/38.

⁷⁷⁶ Sad, 38/30.

⁷⁷⁷ İsra, 17/3.

gerilmediğini,⁷⁷⁸ belirten tashih âyetleridir. Kur’ân, ilâhî kaynaktan olduğu için peygamberlerden bahsederken, onlara isnad edilen bütün iftira, kusur ve yanlışlıkları, tashih ederek yanlışı ortadan kaldırıp, doğrusunu haber vererek tasdik etmektedir. Tashih edilen konular aynı zamanda gerçeğin tasdik edildiğini göstermektedir. Tahrif, tasdiki gerektirdiğinden, tahrif edilen hususlar, son ilâhî vahiy Kur’ân tarafından tashih edilip gerçek ortaya konulduktan sonra tasdik edilmiştir.

Kur’ân, önceki ilâhî kitapları tasdik ettiğinden birçok defa bahsetmiş olsada bu husus, önceki kitapların tahrif edilmediği şeklinde anlaşılmamalıdır. Önceki kitapların müntesipleri tarafından ileri sürülen birçok konu, görüş Kur’ân tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur, akli delillerle bu eleştiriler çürütülmüştür. Yahudiler tarafından yanlış anlatılan tarihe konu olmuş olaylar gerçek hali ile Kur’ân’da anlatılmış, yapılan tahrif tashih edilerek doğru olan gerçek ortaya çıkartılarak suretiyle tasdik edilmiştir. Bu şekilde Kur’ân doğru olanı, hak ve gerçek olanı ortaya koyarak tasdik etmiştir. Kur’ân önceki peygamberlere gönderilen kitapların kaynağının ilâhî olduğunu haber verirken, önceki kitapların vahyedilmiş şekliyle, orijinal safiyetiyle kalmadığını, insan eliyle yapılan tahriflerden dolayı beşer düşüncesinin karıştığını ortaya koymaktadır. Kur’ân ile önceki kitaplar arasında ortak birçok konu bulunmaktadır. Kur’ân bütün vahiylerin (Tevrât, Zebûr, İncîl) ve peygamberlerin tevhid öğretisinin aynı olduğunu, temel prensiplerinin ise değişmediğini haber vermektedir.⁷⁷⁹

3.5. Tasdik’in Tarihsel Tezahürleri: Kıssalar

Arapça’da قصص fiilinin sözlük anlamı “bir kimsenin izini sürüp takip etmek, ardınca gitmek, ardına düşmek, kıssayı rivâyet etmek, nakletmek, haber vermek, haberi yüzüne karşı bildirmek anlamlarında olup hadiselerin adım adım, nokta nokta takip edilerek anlatılması, hikâye edilmesidir.”⁷⁸⁰

Kur’ân’da ise قصص , قص fiili “bir kimsenin izini sürerek ardınca gitmek” anlamı Hz. Mûsâ’nın yol arkadaşı gencin olayı anlatılırken “*Hemen geldikleri yolu/istikameti takip ederek (izlerini sürerek) o kayanın bulunduğu yere geri*

⁷⁷⁸ Nisâ, 4/157; Âl-i İmrân, 3/55.

⁷⁷⁹ Aydın, Ömer, *İslâm İnanç Esasları*, s. 128.

⁷⁸⁰ Şengül, İdris, Kıssa mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2002, XXV/498; Şengül, İdris, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yay. İzmir, 1994, s. 43.

döndüler”⁷⁸¹ ve “(Mûsâ’nın) annesi, (Mûsâ’nın) kızkardeşine, O’nun (Mûsâ’nın) ardınca git, onu takip et, izle”⁷⁸² âyetlerinde kullanılmıştır. “Bir haberi birine haber/beyan edip bildirmek” anlamında “*ey peygamber biz sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz.*”⁷⁸³ Kıssa; bir şeyin izini sürmek, anlatılan haber anlamına gelmektedir. Âyette, Hz. Peygamberin Hz. Yusuf hakkında daha önce bilgisinin olmadığı, bu bilgilerin vahiy yoluyla Hz. peygambere bildirilmiş olduğu bildirilmektedir. İbranice’de “Allah’ın güçlü kıldığı” anlamına gelen İsrâil kelimesi Hz. Ya’kûp peygamberin lakabıdır. Soyundan gelenlere de “İsrâiloğulları” denilmektedir. İsrâiloğulları kavminin tarih sahnesine çıkışı; Hz. Yusuf (a.s.)’ın babası ve kardeşlerini Filistin diyarından, Mısır’ a yerleştirmesi ile başlamıştır. Hz. Mûsâ (a.s.) zamanında ve O’nun liderliğinde tekrar Filistin’e dönmüşlerdir.⁷⁸⁴

“*Ey peygamber, sana o gençlerin başından geçenleri hak (gerçek) olarak anlatıyoruz*”⁷⁸⁵ Bu âyetler bağlamında önceki vahiylerin izlerini sürmek, takip etmek, önceki vahiylerin ardınca gitmek, Allah’ın vahye muhatap olmuş toplumların vahiyyle olan imtihanlarının raporunu görmek, önceki toplumların vahyi ve peygamberi tasdîk ve tekzib ettiklerini görme imkânı vermektedir. Böylece Kur’ân’da anlatılan kıssaları tasdîk penceresinden ilâhî yasaların ve Kur’ân vahyinin önceki vahiylerin tasdîk edilmesi yönünde ele alma imkânı vermektedir. Kur’ân’da kıssaların yani peygamberlerin yaşamlarının anlatılması, önceki peygamberlere gelen vahiylerin tasdîk edilmesi, peygamberler hakkında yapılan tahrifin tashih edilip ilâhî vahyin tasdîk edilmesi anlamına gelmektedir.

Önceki ilâhî kitaplar tahrife uğrayıp asıl şekillerini kaybederken Kur’ân-ı Kerîm aslî şekliyle ilâhî koruma altında mahfuz kalmıştır. Ayrıca Kur’ân, Hz. Peygamber daha hayatta iken yazılı metin haline getirilmiş, ezberlenip okunmuş ve aynı yöntemlerle günümüze kadar gelmiştir. Öte yandan Kur’ân, önceki ilâhî kitapların esasları yanında insanlığın yeni ihtiyaçlarını karşılayacak bilgi ve hükümler de içerdiğinden eski kutsal kitaplara artık ihtiyaç kalmamıştır.⁷⁸⁶ Esasen Kur’ân Hz. Âdem’den Hz. Muhammed (a.s.) kadar olan vahiy birikimlerini hepsini bünyesinde taşımaktadır. Kur’ân kıssaları

⁷⁸¹ Kehf, 18/64.

⁷⁸² Kasas, 28/11.

⁷⁸³ Yûsuf, 12/3

⁷⁸⁴ Karaman, Hayreddin, vd. *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, III/213.

⁷⁸⁵ Kehf, 18/13.

⁷⁸⁶ Yavuz, Yusuf Şevki, *Vahy mad, DİA*, XLII/442.

tarihin konusu olduğu gibi, hem vahyin hem de imanın konusudur.⁷⁸⁷ Kıssaların gayesi ile vahyin indiriliş gayesi aynıdır. Kıssalar, vahyin geçmişteki uygulamaları olup vahiy, kitap ve risalet'in tasdık edilmiş, gerçek vakıalardır.

Kur'ân'da yer alan kıssalar ile diğer âyetleri birbirinden ayırmak vahyin bütünlüğüne aykırıdır. Kur'ân'daki âyetlerin belirli bir hedefi ve maksadı vardır. Vahyin amacı, insanlığa doğruları tanıtmak, iyi yaşam tarzı sağlayacak kuralları göstermek, yaratıcıyı tanıtmak ve ibadet yollarını göstermektir. Bu nedenle ahkâm âyetleri, geçmişten/gelecekte haber veren âyetleri emir ve nehiyleri kesin olarak ifade ederken, kıssalarda tarih tasvir edilmek suretiyle sonuç, netice, ibret ve hisse çıkarılması hedeflenmiştir. Peygamberlerin hayat ve tevhid mücadelesi hem Hz. Peygamber'e hem de vahyin müntesipleri müslümanlara moral, destek ve örnek olmuştur.⁷⁸⁸

Kur'ân'da Hz. İbrahim, Hz. İsmâil, Hz. Mûsâ, Hz. Meryem, Hz. Nûh, Ashabı Kehf, Ashab-ı uhdûd, Hz. Muhammed'in ve birçok örnek şahsiyetlerin hayatı zikredilmektedir. Bununla birlikte olumsuz örnekler de anlatılmıştır. Kıssalarda söz konusu edilen yaşam ve mücadeleler peygamberlerin birbirlerini destekledikleri birbirlerini tasdik ettiklerini göstermektedir.

Tarihin sayfalarında gerçek şahıslar etrafından cereyan eden, semâvî kitaplarda yer alan Kur'ân kıssaları, her vahiyle birlikte güncel bir şekilde yorumlanıp vahye muhatap insanlara birer vahiy tecrübesi olarak sunulmaktadır.⁷⁸⁹ Kıssaların ilâhî vahyin bütünlüğü ve vahyin birbirini tasdik etmesi bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Peygamberimizden önce yaşamış toplumların akibetine ilişkin *أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ* “Size, sizden önceki (toplumların) haberleri gelmedi mi?”⁷⁹⁰ şeklinde soru ile haber verilmiştir. Hitap inanmayanlara yönelik olup “daha önce yaşamış olan Nûh, Âd, Semûd kavmi ile bunlardan sonraki inkârcı toplumların başına neler geldiği haberi gelmedi mi?”⁷⁹¹ anlamındadır.

Böylece Kur'ân, geçmişle bağ kurup, geçmişin tarihi tecrübesi ile Kur'ân'ı anlamayı ve sonuç çıkarmayı teşvik etmekle birlikte, geçmişin haberlerini yani olmuş vakıaları anlatarak tasdik etmektedir. *كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ* “İşte böylece geçmişin

⁷⁸⁷ İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân Nüzul Sırasına Göre Gerekçeli Meal-Tefsir*, s. 439.

⁷⁸⁸ Kaya, Remzi, “Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, s. 36-47.

⁷⁸⁹ Yazıcı, Ahmet, “Süleyman Ateş'in Görüşleri Bağlamında Kur'ân Kıssaları”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2011, s. 108.

⁷⁹⁰ İbrahim, 14/9.

⁷⁹¹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XIII/603; Mevdudî, *Tefhim*, II/541.

önemli haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz”⁷⁹² âyetiyle Hz. Muhammed’e, Mûsâ ile Fir’avun’nun haberi anlatan ⁷⁹³ yine Mûsâ ile isrâiloğullarının haberini anlatan Kur’ân (zıkr) verildiği belirtilmektedir.

Kitab-ı mukaddes bölümlerinde bulunan gerçekler, kıssalar Hz. Muhammed’e de vahyedilmiştir. Kur’ân’ın anlattıkları, kendinden önceki kitaplara uygun, onları tasdîk edici olup kitaplar arasında tezatlık mevcut değildir. Kur’ân, önceki ilâhî kitaplarda bulunan gerçekleri haber verip açıklamaktadır. Yüce Allah Tevrât’ı İbrani diliyle konuşan isrâiloğullarına miras bıraktığı gibi, ondaki ilâhî hakikatleri ve Kur’ân vahyini Arapça olarak Hz. Muhammed’e vahyederek İslâm’a teslim olup Allah’ın vahyine tâbi olanlara da miras bırakmıştır.⁷⁹⁴

3.6. Tasdîk Bağlamında Vahiylere İbadetler

Peygamberlere gönderilen suhuf ve semâvî kitaplar tek kaynaktan nâzil olmuş, insanlara nûr, hidâyet ve rehber olarak gönderilmiştir. Önceki ilâhî kitaplarda yapılması emredilen ibadetler, son nâzil olan Kur’ân vahyinde de emredilmiştir.⁷⁹⁵ İbadetleri Kur’ân’ın önceki vahiy (kitapları) tasdîk ve ilâhî vahiylere muhteva birliği bağlamında değerlendirmek mümkündür.

Tüm ilâhî kitaplarda olduğu gibi, Kur’ân’da da İslâm, Allah’a teslimiyet ve kulluktur. Tevhid, Yüce Allah’a iman ve ibadet etme esası üzerine bina edilmiştir. Bu nedenle ibadetler tevhid düşüncesinin yani dinin davranış ve eylem olarak uygulamalarıdır. Önceki ilâhî kitaplarda olduğu gibi, Kur’ân da aynı şekilde İslâm inanç esaslarını ve ibadetleri tevhid esası üzerine bina etmiştir.

Bütün peygamberler Yüce Allah’a ibadet için aynı ibadetleri yapmışlardır. Nasıl ibadet edileceği peygamberlere gelen vahiyle Allah tarafından gelen insanlara bildirilmiş, peygamberler ibadetleri yaparak insanlara öğretmişlerdir. Önceki kitaplarda emredilen ibadetler son vahiy Kur’ân’da da emredilmiştir. Örneğin hac ibadeti, Hz. İbrahim’in şahsında sembolleştirilerek anlatılmıştır. Peygamberler tarihi boyunca aynı ibadetlerin emredilmesi dinin tevhid ve ibadet uygulamalarının aynı ve değişmediğini

⁷⁹² Tâ-hâ, 20/99.

⁷⁹³ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XVI/158,159; Mevdudî, *Tefhim*, III/273.

⁷⁹⁴ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, VII/306.

⁷⁹⁵ Öztaş, Yusuf, *İslâm Hukuk Usulünde Şer’u Men Kablena*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015, s. 52.

göstermektedir. Önceki kitaplarda emredilen ibadetlerin son vahiy Kur'ân'da da emredilmesi önceki kitapların tasdîk edildiği ve onaylandığı anlamına gelmektedir. Kur'ân'da namaz, oruç, hac, zekât ve kurban önceki peygamberlerin hayatında övgüyle bahsedilen ibadetlerdir. Kur'ân önceki ilâhî kitapları nasıl tasdîk edip onaylıyorsa aynı şekilde ibadetleri de onaylanmakta ve bu ibadetlerin tahrif edilen yönlerini, örneğin putlar adına kesilen kurban ibadetini tashih edip sadece Yüce Allah adına kesilmesini emrederek tasdîk etmiş olmaktadır. İbadetler bu yönüyle tasdîk edilen önceki vahiyleri tarihsel tezahürü olarak görmek mümkündür. Namazı ikame etmek oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek, kurban kesmek Kur'ân'da emredildiği gibi, önceki vahiylerde de emredilmiştir. İbadetler, Kur'ân'ın önceki vahiyleri tasdîk ettiği gibi, önceki vahiylerin de Kur'ân'ın doğru ve hak oluşuna bir kanıt olduğunu göstermektedir. İbadetlerin önceki vahiylerde de emredilmiş olması Kur'ân vahyinin önceki vahiyleri tasdîk ettiğini ve bu ibadetlerin tasdîkin müşahhas uygulamaları olduğuna kanıttır.

3.6.1. Namaz

Namaz kelimesinin Arapça karşılığı “salât”tır. Salât kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de altmış yedi defa geçmektedir. “Salât”, kök anlamı “dua”⁷⁹⁶ ve “destek”⁷⁹⁷ anlamında kullanılsa da çoğunlukla namaz anlamında kullanılmıştır. Salât kelimesi namaz anlamında kullanılınca çoğunlukla “ikame” (namazı kılma) fiili ile birlikte kullanılmıştır. “Salât” kelimesi en çok zekât kelimesi ile birlikte peş peşe zikredilmiştir.⁷⁹⁸ Bu tekrarın nedeni, namaz ve zekâtın İslâm dininin temel esası olmasıdır.⁷⁹⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de, bütün peygamberlere vahiyle namaz ibadeti emredilmiştir. Kur'ân, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in namaz kıldığı,⁸⁰⁰ Hz. İbrahim (a.s.)'ın; “*Rabbimiz! Zürriyetimden (çocuklarımdan) kimini, namaz kılabilmeleri için senin kutsal evinin yanında, ziraata elverişsiz bir vadiye yerleştirdim,*”⁸⁰¹ dediği haber verilmektedir. Taberî, bu âyetin açıklamasında; Hz. İbrahim, oğlu İsmail'i ve eşi Hacer'i Mekke'ye

⁷⁹⁶ Tевbe, 9/103; İbn Manzûr, *Lisânü'l Arap*, XIV/464,466; Cevherî, *Sihâh*, VI/2402; İbn Faris, *Mu'cemu'l Mekâyisul Lüğa*, III/339.

⁷⁹⁷ İslâmoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'ân Gerekeçeli Meâl-Tefsîr*, s. 850.

⁷⁹⁸ Bakara, 2/43, 83,110, 277.

⁷⁹⁹ Yaşaroğlu, M. Kamil, *Namaz* mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2006, XXXII/350.

⁸⁰⁰ Bakara, 2/125.

⁸⁰¹ İbrahim, 14/37.

getirip bıraktığı zaman bu duayı yapmıştır demektir.⁸⁰² Burada Hz. İbrahim'in soyundan oğlu İsmail'i ve eşi Hacer'i namaz kılmaları için çorak bir mekân olan Mekke'de bulunan kutsal bir ev (kutsal mabed), ibadet yeri olan Ka'be'nin civarına yerleştirmiştir. Mekke'de Kâbe'nin bulunduğu bu kutsal vadi, Hz. Mûsâ'ya vahyin ilk defa geldiği Tuva vadisi⁸⁰³ gibi düşünmek mümkündür. Kâbe'nin olduğu bu kutsal mekân insanları namaz ibadetinden alıkoyacak veya çeşitli vesilelerle meşgul edecek bir ziraat yeri değildir. Kâbe ve etrafı ziraate uygun olmayan, çorak bir mekândır. Dolayısıyla Mekke'nin bu vadisi namaz ve diğer ibadetler için mükemmel bir mekân olarak tasarlanmıştır.

Başka bir âyette ise *“Hani biz İbrahim'e Evin (Kâbe'nin) yerini belirtip hazırladığımız zaman; Bana hiç bir şeyi ortak koşma, tavaf edenler, kıyam edenler, rûkûa ve sücûda varanlar için evimi tertemiz tut.”*⁸⁰⁴ buyurulmuştur. Bu âyette Hz. İbrahim (a.s.) zamanında Kâbe'nin tavaf edilerek hac ibadetinin yapıldığı, rûkûya ve secdeye varılarak namaz ibadetinin yapıldığı görülmektedir.⁸⁰⁵

Hz. İbrahim'in namazı yalnız Allah rızâsı için kıldığı,⁸⁰⁶ kendisini ve neslini namazı dosdoğru kılan kullarından eylemesi için dua ettiği,⁸⁰⁷ Hz. İsmail'in; kavmine, ailesine/ hanedanına namaz kılmayı, zekât vermeyi emrettiği,⁸⁰⁸ Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. İshâk ve Hz. Yakûp (a.s.) için *“Onları emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler kıldık. Onlara hayırlı işleri yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Zaten onlar bize ibâdet eden kullardı”*⁸⁰⁹ buyurulduğu, Hz. Âdem, Nûh ve İbrahim'den sonra namazı terkeden nesillerin geleceği⁸¹⁰ Hz. Şuayb⁸¹¹ ve Hz. Mûsâ'nın namaz ibadetiyle⁸¹² mükellef kılındığı, namaz ibadetiyle sadece Allah'a ibadet etmesi emredildiği⁸¹³ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّأَ لِقَوْمِكَ مِمَّا بَمِصْرَ بَيْتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ *“Musa ile kardeşi Harun'a, Mısır'da kendi kavimlerine evler hazırlayın, evlerinizi*

⁸⁰² Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XIII/689.

⁸⁰³ Taha, 20/12; Naziat, 79/16.

⁸⁰⁴ Hac, 22/26.

⁸⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVII/513.

⁸⁰⁶ En'âm, 6/162.

⁸⁰⁷ İbrahim, 14/40.

⁸⁰⁸ Meryem, 19/54, 55.

⁸⁰⁹ Enbiyâ, 21/73.

⁸¹⁰ Meryem, 19/59.

⁸¹¹ Hûd, 11/87.

⁸¹² Tâ-hâ, 20/14.

⁸¹³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVI/32.

kibleye yönelik yapın, namazınızı da kılın diye vahyettik.”⁸¹⁴ âyeti ile Hz. Mûsâ ve kardeşi Harun’a Mısır’da evlerini namazgâh yaparak namaz kılmaları emredilmiştir. Hz. Lokman (a.s.)’ın oğluna namazı emrettiği,⁸¹⁵ Hz. Davûd (a.s.)’ın rûkû ederek namaz kıldığı,⁸¹⁶ Hz. Zekeriyâ’nın (mabette) namaz kıldığı,⁸¹⁷ Yüce Allah’ın İsrâiloğullarından yapılmasını söz aldığı görevler arasında namaz da yer almıştır.⁸¹⁸ Tüm bu âyetlerden namazın önceki vahiylerin muhataplarına da emredilen bir ibadet olduğu görülmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Muhammed’e ve önceki peygamberlere namazın ikamesinin emredildiği, ilâhî vahiy (din) müntesip ve mü’minlerin de namaz kılmakla emrolundukları bildirilmiştir.⁸¹⁹

Bugün Yahûdiler günde üç vakit (sabah, ikindi ve akşam) cemaatle veya ferdi olarak ibadet yaparlar. Bu ibadetlerinde dua eder ve Tivrât okurlar. Sabah ibadetinin (Şaharit) Hz. İbrahim; ikindi ibadetinin (Minha) Hz. İshâk ve akşam ibadetinin (Maarip)’de Hz. Yakûp’tan kaldığı rivâyet edilir. Yahûdiler ibadetlerinde kible olarak Kudus’e (Doğu yönüne) dönerler ve ibadetlerini genellikle cemaatle edâ ederler.⁸²⁰

يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ “Ey Meryem! Rabbine ibadete devam et, secdeye kapan ve rûkû edenlerle beraber rûkû’ yap. (namaz kılanlarla namaz kıl) ”⁸²¹ âyetinde, Hz. İshâ’nın annesi Meryem’e rûkû ve secde edenlerle birlikte yani namaz kılanlarla birlikte namaz kılması emredilmiştir. Burada Hz. Meryem zamanında mabet döneminde rûkûlu ve secdeli namaz ibadetinin yapıldığı anlaşılmaktadır. İncîl’de namaz; Hz. İshâ’nın sabah ve akşam namazı kıldığı, yüz kez dizlerini büküp secdeye kapanarak ibadetini yerine getirdiği, Hristiyanlar tarafından uydurma sayıldığı için sıhhati kabul edilmeyen Barnabas İncîl’inin çeşitli yerlerinde geçmektedir.⁸²² Bugün şark hristiyanları, müslümanlara benzer şekilde ibadet eder ve üstelik buna namaz adını verirler. Bu namazlarda rûkû ve secde yapılır.⁸²³ Kur’ân’da Hz. İshâ’nın beşikteki

⁸¹⁴ Yunus, 10/87.

⁸¹⁵ Lokman, 31/17.

⁸¹⁶ Sad, 38/24.

⁸¹⁷ Âl-i İmrân, 3/39.

⁸¹⁸ Bakara, 2/83; Mâide, 5/12.

⁸¹⁹ Bakara, 2/83;Yûnus, 10/87; Hûd, 1 1/ 87; İbrahim, 1 4/37, 40; Meryem, 19/30, 31, 54, 55; Tâ-hâ, 20/14, Enbiyâ, 21/72, 73; Lokman, 31/17.

⁸²⁰ İkinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler*, Arı Sanat Yay. İstanbul, 2003, s. 121,122.

⁸²¹ Âl-i İmrân, 3/43.

⁸²² *Barnabas İncili*, çev. Mehmet Yıldız, Önsöz ve Not, Ali Ünal, Kültür Yayın Basın Birliği, İstanbul, trz, s. 246, 353 (133),(214); İkinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler*, s. 142; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, IX/415-416.

⁸²³ İkinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler*, s. 142.

mucizevî konuşmasında namaz ve zekât vecibesinden bahsettiği⁸²⁴ haber verilmektedir.⁸²⁵

Yine Ashâb-ı Kehf kıssası anlatılırken mescid kelimesinin zikredilmesi⁸²⁶ o dönemde namaz ibadetinin var olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.⁸²⁷ Kur’ân’da “*Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah’ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır,*”⁸²⁸ şeklinde bildirilmiştir. Namaz günlük bir ibadet olup günün belirli vakitlerinde eda edilmektedir. Namaz vakitleri Kur’ân’da belirtilmiştir; *“Gündüzün iki tarafında (sabah, akşam) ve geceye yakın sâ'atlerde (yatsı) namaz kıl”*⁸²⁹ *أَقِمِ الصَّلَاةَ لِلَّهِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ* “*Güneşin doğuş aşamında gecenin kararmasına kadar namazı kıl, fecir vakti (namazda okunan) Kur'an'ı, işte o, şahid olunandır.*”⁸³⁰ *وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ أَنَاي* “*Hem güneşin doğmasından evvel, hem batmasından evvel Rabbini hamd ile tesbih et (sabah ve ikindi namazını kıl). Gecenin bir kısım vakitlerinde (akşam ve yatsı saatlerinde) ve gündüzün etrafında (öğle vaktinde) de tesbih et (namaz kıl).*”⁸³¹ *فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ* “*O halde, akşama girdiğiniz vakit (akşam ve yatsı namazını), sabaha erdiğiniz vakit (sabah namazını kılın) Allah’ı tesbih edin.*”⁸³² Yukarıdaki âyetlerde beş vakit namaz belirlenmektedir.⁸³³

Namaz ibadetinin, vakit sayısı ve rekât sayısı farklı olsa bile her peygamberin şeriatında emredilen bir ibadettir.⁸³⁴ Bütün peygamberler tarafından bu ibadet emredilerek tasdik edilmiştir.

⁸²⁴ Meryem, 19/31.

⁸²⁵ Hamidullah, Muhammed, “İslâm Hukukunun Kaynakları Açısından Kitab-ı Mukaddes”, çev. İbrahim Canan, Ankara Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 1980, sy. 4, s. 313-320.

⁸²⁶ Kehf, 18/21.

⁸²⁷ Yaşaroğlu, M. Kamil, Namaz mad, DİA, XXXII/357; Ateş, Ali Osman, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf Adetleri*, Beyan Yay. İstanbul, 2014, s. 41-48.

⁸²⁸ Nisâ, 4/103.

⁸²⁹ Hûd, 11/114.

⁸³⁰ İsrâ, 17/78.

⁸³¹ Tâ-hâ, 20/130.

⁸³² Rûm, 30/17.

⁸³³ Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*, V/286.

⁸³⁴ Soysaldı, Mehmet, “Kur’ân’da Salât Kavramının Semantik Analizi”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yalova, 2010, sy. 1, s. 54.

3.6.2. Oruç

Oruç, Farsça rûze kelimesinin Türkçeleşmiş halidir Arapçası “savm”dır. Aynı anlamda “Sıyam” kelimesi de kullanılmaktadır.⁸³⁵ Kur’ân-ı Kerim’de oruç; savm kelimesi bir yerde, sıyam kelimesi ise dokuz yerde geçmektedir.⁸³⁶

Oruç ibadetinin namaz ibadeti gibi daha önceki peygamber ve ümmetlere farz kılındığı Kur’ân’da haber verilmektedir. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Ey müminler,sizden önceki ümmetlere olduğu gibi, günahlardan arınasınız diye, sayılı günler olarak oruç tutmak size de farz kılındı.”⁸³⁷ Kur’ân vahyinde, Oruç ibadeti Hz. Muhammed ümmetine hicretin 2. yılında Şaban ayında Medine’de (Şubat 624) yılında farz kılınmıştır. Oruç İbadeti vahyin geldiği önceki toplumlara da (ehl-i kitap) farz kılınmıştır.⁸³⁸ Hz. Peygamber, “Allah’ın en çok sevdiği oruç Dâvûd peygamberin orucudur. O, bir gün açar (yer), bir gün oruç tutardı” buyurmuştur. Bu hadis daha önceki peygamberlere gelen vahiylerde oruç ibadetinin bulunduğunu göstermektedir.⁸³⁹

Oruç, Kur’ân’dan önce bütün ilâhî dinlerde bir ibadet olarak var olmuştur. Hz. Mûsa ve Hz. İsmâ’ya gelen vahiylerde de oruç ibadetinin olduğu ancak daha sonra yahûdi ve hristiyanlar tarafından bu ibadetin tahrif edildiği belirtilmektedir.⁸⁴⁰ Oruç ibadeti sayısı, şekli ve zamanı milletlere göre farklı olsa da belli bir toplum ya da risalete özgü bir ibadet olmayıp genel ve köklü bir ibadettir. Kur’ân vahyinden önce vahye muhatap olmuş ehl-i kitaba oruç ibadeti emredilmiştir.⁸⁴¹

Kur’ân’da oruç tutma şekli hususunda da bilgiler verilmiştir.⁸⁴² Hz. Dâvûd’un gün aşırı, Hz. Mûsâ’nın kırk gün, Hz. İsmâ’nın da, Hz. Mûsâ şeriatına tâbi olarak aynı şekilde

⁸³⁵ Yitik, Ali İhsan, Oruç mad. DİA, Diynet Vakfı Yay, Ankara, 2007, XXXIII/414.

⁸³⁶ Abdalbaki, Muhammed, Fuâd, *Mu’cemü’l-Müfehres*, s, 416.

⁸³⁷ Bakara, 2/183.

⁸³⁸ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, III/153; Yitik, Ali İhsan, Oruç Mad. DİA, XXIII/416.

⁸³⁹ Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu’l Buhârî*, el-Mektebetü’l İslâmî Yay. İstanbul, 1979, c.1,2. Cüz, s. 245; Karaman, Hayreddin, vd. *Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, I/277.

⁸⁴⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir, Mefatihü’l Gayb*, V/75; Kasapoğlu, Abdurrahman, *İbadetler Psikolojisi*, Kendini Bilmek Yay. Malatya, 2013,s. 173.

⁸⁴¹ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, III/155; Elmalı, M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I/625,626; Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı, Meal-Tefsir*, I/51; Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’ân Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yay, Malatya, 2011, I/539.

⁸⁴² Bakara, 2/187.

kırgün oruç tuttuğu zikredilmektedir.⁸⁴³ Oruç ibadetinin önceki peygamberlere ve onların ümmetlerine farz kılındığı gibi, Hz. Muhammed ümmetine de farz kılınmasıyla oruç ibadeti tekrar emredilerek onaylanıp tasdik edilmiştir. Önceki vahiylerde emredilen ibadet Kur’ân’da da emredilerek tasdik edilmiş olmaktadır.

3.6.3. Zekât

Zekât, Allah’ın İsrâiloğullarından yerine getirme sözü aldığı görevler arasında namazla birlikte zekâtın da yer aldığı Kur’ân tarafından haber verilmektedir. Şöyleki; وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ “namazı hakkıyla kılın; zekâtı verin diye söz almıştık”⁸⁴⁴

Yahudiler, Hz. Mûsâ zamanında ibadetlerini mabetlerde yapmışlardır. İsrailoğullarından başka şeylere ibadet etmekten men edilerek, namaz kılmaları, zekât vermeleri sözü alınmış ancak verdikleri sözden pek azı hariç, bu ibadetlere ilgisiz kalmış, ibadet etme emrini (misak/ahid) yerine getirmeyip verdikleri sözden dönmüşlerdir. İbn-i Abbas (r.a.); zekât ibadeti samimiyetle Allah’a itaat etmeleri için emredilmiştir. Hz. Muhammed (a.s.) zamanında da yine namaz kılmaları ve zekât vermeleri ve rûkû edenlerle (mü’minlerle) birlikte rûkûya varıp ibadet etmeleri emredilmiştir. Ancak ehl-i kitap bu emri/misakı yerine getirmeyerek itaat etmemişlerdir.⁸⁴⁵

Kur’ân’da zekât kelimesi otuz âyette marife olarak geçmekte ve bu âyetlerin yirmi yedisinde namazla birlikte zikredilmiştir. Zekât ibadeti önceki vahiy müntesiplerine de emredilmiş bir ibadettir. Hz. İsmail’in; kavmine, ailesine namaz kılmayı, zekât vermeyi emrettiği,⁸⁴⁶ Hz. İsmâ namaz kılmakla, zekât vermekle sorumlu tutulduğu,⁸⁴⁷ Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. İshâk ve Hz. Yakûp (a.s.)’ın namaz kılmaları ve zekât vermeleri gerektiği vahiyle⁸⁴⁸ bildirilmiştir. Bu ibadetlerini büyüklemeden, huşu ile gönülden itaat ederek

⁸⁴³ Cilacı, Osman, *İlâhi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban*, Akyol Neşriyat, İzmir, 1980, s. 28; Ateş, Ali Osman, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf Adetleri*, s. 81; Ekrem, Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler*, Arı Sanat Yay. İstanbul, 2003, s. 143.

⁸⁴⁴ Bakara, 2/83; Mâide, 5/12.

⁸⁴⁵ Bakara, 2/43; Razi, *Tefsir-i Kebir, Mefatihü'l Gayb*, II/176; İbn-i Kesir, *Tefsiru'l Kur’âni'l Azim*, I/485; Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, I/115.

⁸⁴⁶ Meryem, 19/54, 55.

⁸⁴⁷ Meryem, 19/31.

⁸⁴⁸ Enbiyâ, 21/73.

yaptıkları Kur'ân'da haber verilmektedir.⁸⁴⁹ Zekât ibadeti de diğer ibadetler gibi, Hz. İbrahim ve sonra gelen peygamberler tarafından emredilmiş, Kur'ân vahyinde de ikame edilmesi emredilmiştir. Böylece namaz ibadeti her vahiyle birlikte emredilerek tasdik edilmiş, onaylanmış olmaktadır.

3.6.4. Hac

Kur'ân-ı Kerîm'de mü'minlerin Beytullah'ı ziyaret etmeleri gerektiği; *“Orada apaçık deliller vardır, İbrahim'in makamı vardır; kim oraya girerse, güvenlik içinde olur; oraya yol bulabilen insana Allah için Kâbe'yi hacetmesi gereklidir. Kim inkâr ederse, bilsin ki; doğrusu Allah âlemlerden müstağnidir.”*⁸⁵⁰ âyetiyle emir buyurulmuştur. Yahudiler; beyt-i mukaddes Ka'be'den efdaldır, nebîlerin hicret ettikleri bir makamdır demişlerdir. Müslümanlar da Ka'be daha efdal ve daha büyüktür demişlerdir. Bu tartışma üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Beytullah'ta açık alametler vardır. Kâbe'ye suikastta bulunan Ebrehe ordusu ilâhî gazaba uğramıştır. Orada Hz. İbrahim'in ibadet makamı vardır.⁸⁵¹

Yeryüzünde iman eden toplum için *“şüphesiz ki, insanlar yararına (yeryüzüne) ilk konulan ibâdet evi, âlemler için mübarek olan ve doğru yolu gösteren Mekke'deki mâbeddir.”*⁸⁵² buyurulmaktadır. Taberî, Kâbe'nin insanlar için ilk ibadet mekânı ve ibadet evi olduğu açıklamasını yapmıştır.⁸⁵³

Kible Kûdüs'ten Kâbe'ye çevrilince Yahudiler karşı çıkıp müslümanlarla tartışmışlardır. Kâbe'nin, yahudilerin çok değer vermiş gördükleri Hz. İbrahim tarafından yapıldığı vurgulanmıştır. Hz. İbrahim'in makamı buradadır. Kudüsteki mabet Hz. Süleyman tarafından, Hz. İbrahim'den sonra yapılmıştır. Hac ibadeti ilk defa Hz. İbrahim döneminde başlamış, sonraki peygamberler tarafından uygulanmaya devam edilmiştir.⁸⁵⁴ Hz. İbrahim, emirlerle sınınanarak insanlığa önder kılınmıştır.⁸⁵⁵ Kur'ân'da

⁸⁴⁹ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, XVI/318; Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf Adetleri*, s. 102.

⁸⁵⁰ Âl-i İmrân, 3/97.

⁸⁵¹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, I/ 420.

⁸⁵² Âl-i İmrân, 3/96.

⁸⁵³ Taberî, *Câmiu'l Beyân*, V/590.

⁸⁵⁴ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/387; Harman, Ömer Faruk, Hac mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1996, XIV/382.

⁸⁵⁵ Bakara, 2/124.

örnek kişi olarak anılmıştır.⁸⁵⁶ Hz. İbrahim'e gelen vahiyle kendi çağını, insanlığın zihinsel gelişimiyle tarihin dönüm noktası olarak görmek mümkündür.

Kur'ân'da başka bir âyette ise bu yapıya ait temellerin Hz. İbrahim ve oğlu İsmail (a.s) tarafından yükseltilip yapıldığını haber verilmektedir. *وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* "o vakti hatırla ki, İbrahim, İsmail'le birlikte evin (Ka'be'nin) sütunlarını yükselttiğinde Rabbimiz bizden kabul et, Şüphesiz, Sen işiten vebilensin" diye dua etmişti."⁸⁵⁷

Kâbe ilk defa Âdem (a.s) tarafından yapılmış olduğu belirtilmektedir.⁸⁵⁸ Nitekim Kur'ân, *Beytullah* 'ı en eski beyt (ev) anlamında "*beyt âtîk*"⁸⁵⁹ olarak nitelendirmiştir.⁸⁶⁰

Kur'ân, Hac ibadetinin daha önce Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (a.s.)'a emredildiği şu âyetlerle haber vermektedir. "*Zira Biz vaktiyle İbrahim'e Beytullah'ın yerini belirlediğimiz zaman: Sakın Bana hiç bir şeyi ortak koşma ve Ben'im Mâbedimi tavaf ederken, kıyamda, rükûda veya secde olarak ibadet edenler için tertemiz tut, Hem bütün insanları hacca dâvet et ki gerek yaya, gerek uzak yollardan gelen yorgun argın develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de bunun kendilerine sağlayacağı çeşitli faydaları görsünler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanları, belirli günlerde Allah'ın adını anarak kurban etsinler. Siz de onların etinden hem kendiniz yiyin, hem de yoksula ve fakire yedinir*"⁸⁶¹ Hac ibadeti Hz. İbrahim döneminde başlamış ve sonraki peygamberler döneminde devam etmiştir. Hz. İbrahim'in makamının orda olması Kabenin Hz. Süleyman'ın Kudüs'te inşa ettiği mabetten çok önce inşa edildiğinin delilidir. Kabenin güvenli bir yer kılınması Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in duasının kabulü ile insanlığa sağladığı faydadır.⁸⁶² "*Bu evin Rabbine ibadet etsinler, O Rab ki onları açlıktan kurtarıp doyuran, kendilerine korkudan emînlik verendir.*"⁸⁶³ Güvenli ticaret yapma ve itibar görmeleri emniyet içerisinde hayat

⁸⁵⁶ Mümtehhine, 60/4.

⁸⁵⁷ Bakara, 2/127.

⁸⁵⁸ Mehtioğlu, Tahir, *Kur'ân'da İbadetlerin Ortaya Çıkışı, Çeşitlenmesi ve Fıkhi Bakımdan Hükümleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. 144.

⁸⁵⁹ Hac, 22/29, 33.

⁸⁶⁰ Ünal, Sadettin, Kâbe mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2001, XXIV/14.

⁸⁶¹ Hac, 22/26, 27, 28.

⁸⁶² Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I/389.

⁸⁶³ Kureyş, 106/3, 4.

sürmelerinin nedeni Kâbe'dir. Bütün bu nimetlerin Kâbe sayesinde olduğu belirtilmiştir.⁸⁶⁴

Bu âyetlerden Hz. İbrahim tarafından namaz, hac, kurban ibadetlerini ifa ettiği görülmektedir. Peygamberimiz gelinceye kadar Hac ibadetinin şekli ve muhtevasında bozulmaların olduğu ve bunların Kur'an ile tashih edildiği, Safa ve Merve'nin Yüce Allah'ın şairinden (merasim-i diniyeden) olduğu⁸⁶⁵ belirtilmektedir.

Hz. İshâk ve ona tâbi olanların da Kâbe'yi hac etme ibadetiyle mükellef tutulduğundan Hz. İshâk ve annesi Hz. Sâre ile birlikte Mekke'ye geldiği, büyük kardeşi Hz. İsmail ile birlikte Kâbe'yi tavaf ettikleri, Hz. Mûsa'nın ve Hz. İsâ'nın da Ka'be'yi tavaf ettikleri haber verilmiştir.⁸⁶⁶

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ “Haccı da, umreyi de Allah için farz ve sünnetleriyle tam yapın.”⁸⁶⁷ Tarihi Hz. İbrahim (a.s.) dayanan haccın birçok rüknü ekonomik nedenlerle zamanla tahrif edilerek, ibadet ruhundan uzaklaştırılmıştır. Kur'an'dan önce Araplar hem hac hem de umreyi aynı seferde yapmayı yasaklamışlardır. Hacıların daha çok Mekke'ye gelip ticareti canlandırmak için hac ve umre için ayrı yolculuklar yapılması gerektiği uydurulmuştur. Bu âyetle bu tahrifat tashih edilerek doğrusu beyan edilip ibadetin tam yapılması için onaylanarak tasdik edilmiştir.⁸⁶⁸

Kâbe, Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu İsmail (a.s.) tarafından yapılması sebebiyle Hac ibadeti ilk olarak Hz. İbrahim (a.s.) kişiliği ile ele alınmıştır. Kur'an, önceki peygamberleri hatırlatarak ve örnek kişiliklerini överek önceki peygamberleri ve onlara verilen kitapları tasdik ettiğini açıklamış olmaktadır

Hz. İbrahim (a.s.) ile başlamış olan Hac ibadeti, Hz. Muhammed'e gelen vahiyle de aynen emredilmiştir. Kur'an vahyi, mensupları için de bir ibadet olan hac, geçmişte de bir ibadet olması tasdik edilerek onaylanmış olmaktadır. Kur'an'ın nâzil olmasıyla, hac ibadetinin tahrif edilen yönleri tashih edilerek yeniden hac ibadet emredilmiştir. Haccın Kur'an'la yeniden bir ibadet olarak emredilmesi; bu ibadetin tasdik edilmiş olduğunu göstermektedir.

⁸⁶⁴ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, V/489.

⁸⁶⁵ Bakara, 2/158.

⁸⁶⁶ Ateş, Ali Osman, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf Adetleri*, s. 110; Güner, Osman, “İbrahimi Dinlerdeki Müşterek Dini Pratiklerin Yorumlanması Sorunu”, s. 177.

⁸⁶⁷ Bakara, 2/196.

⁸⁶⁸ Mevdudî, *Tefhim*, I/158; Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, II/492.

3.6.5. Kurban

Kur’ân’da “Yüce Allah’ın kendilerine rızık olarak bahşettiği hayvanları keserken O’nun ismini anıslar diye, biz geçmişteki her ümmete (müslüman topluma) bir “Mensek” kıldık, (kurban kesmeyi gerekli kıldık)”⁸⁶⁹ şeklinde kurban kesme ibadeti her çağda Yüce Allah’a iman eden müslümanlar üzerine bir vecibe olduğu bildirilmiştir. Mensek kelimesi kurban kesme ibadeti, kurban kesme tarzı, ibadet tarzı, din, şariat ve yol anlamındadır. Nüsük; ibadet ve kurban demektir. Kurban ibadeti önceki her millete ve peygamberlere de emredilmiştir. İslâm’da tüm ibadetler sadece Yüce Allah’a yapılır. Kurban da sadece Yüce Allah’a ibadet amacıyla kesilir.⁸⁷⁰

Kur’ân, Kurban ibadetini, Hz. Âdem’e ve Âdemin oğulları (Habil ve Kabil)’e kadar uzanan bir ibadet olduğu,⁸⁷¹ Hz. İbrahim (a.s.)’a namaz, hac ve kurban kesme ibadetlerinin emredildiğini⁸⁷² haber vermektedir. Kur’ân, bu ibadetlerin tahrif edilen taraflarını tashih ederek yanlış uygulamaları düzeltmiştir. Hz. Peygamber, tahrif edilmiş ve aslından uzaklaştırılmış dini uygulamaları düzelterek vahyin güncellenmesiyle yeniden Tevhîd düşüncesini ikame ederek Allah’a şirk koşma unsurlarını tashih edip, önceki peygamberlerin yoluna uyarak “İslâmlaşma”yı tesis etmiştir.

Kurban ibadeti, Habil ile Kabil’in Allah’a “adak kurban”ları ile başlamış, Hz. İbrahim’den önce birinci aşamada evlat kurbanı ile adak kurbanları olarak uygulanmış, sonra ikinci merhalede hac ibadetinin teşri kılınmasıyla “hedy kurbanları” ortaya çıkmış ve nihâyet Hz. Muhammed’e (s.a) gelindiğinde, Mekke hayatında şahsına özel farz kılınan “şükür kurbanı” olarak başlamıştır. Medine devrinde ise “udhiyye kurbanı” olarak ortaya çıkmıştır. Kurban ibadetinin tarihçesi, ferdîden içtimaîye, cüzî’den külliye doğru bir süreç izleyerek, önce adak kurbanı, sonra hedy kurbanı ve daha sonra da udhiyye kurbanı olarak uygulanmış ve şimdiki şeklini almıştır.⁸⁷³

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا “Biz her ümmet için bir “mensek” kıldık.”⁸⁷⁴ “Nüsük, çoğulu menasik”; Yüce Allah’ın ismini anılarak kurban kesilip kanın akıtılması, ibadet ve

⁸⁶⁹ Hac, 22/34.

⁸⁷⁰ Şimşek, M. Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, III/416.

⁸⁷¹ Mâide, 5/27.

⁸⁷² Hac, 22/26, 27, 28.

⁸⁷³ Mehtioğlu, Tahir, *Kur’ân’da İbadetlerin Ortaya Çıkışı, Çeşitlenmesi ve Fıkhi Bakımdan Hükümleri*, s. 128.

⁸⁷⁴ Hac, 22/34.

kurban demektir.⁸⁷⁵ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ “Biz her ümmete uygulayacakları bir mensek (ibadet tarzı) kıldık.”⁸⁷⁶ âyetinde “mensek” kelimesi, kurbanı da içeren geniş anlamda kullanılarak ibadet sistemi anlamına gelmektedir.⁸⁷⁷ İslâm’da Yüce Allah’tan başkasına ibadet etmek yasaklanmıştır. O’ndan başkasına adına da kurban kesmek de yasaklanmıştır.⁸⁷⁸

Âyette geçen نُسُكٍ kelimesi⁸⁷⁹ de kurban anlamında kullanılmıştır. Her ümmet/millet için bir kurban ibadeti veya kurban kesilecek bayram verildiği, bayramda kurban keserken Yüce Allah’ın adının anılması/zikredilmesi buyurulmaktadır. Âyetin devamında فَالْهُكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا “sizin ilâhınız bir tek ilâhtır, artık yalnızca O’na İslâm/teslim olun”⁸⁸⁰ çağrısı yapılmaktadır. Şeriki (ortağı) olmayan tek olan ilâha, itaatla teslim olup Yüce Allah’a ibadet edin açıklaması yapılmıştır.

Her ümmete kurban kesme ibadeti emredildiğine göre, bu ibadeti ve diğer ibadetleri yapmayı emreden ilâh, bütün insanların ilâhı olan Yüce Allah’a teslim olunmasını emretmektedir. Bu âyette ilâhî vahy/din(lerin) birliğine işaret edilmektedir. Yüce Allah her millete kurban ibadetini emretmiş ve ibadet şekillerini belirlemiştir. Her millete gönderdiği peygamberler vasıtasıyla ibadet şekillerini, din esaslarını, Yüce Allah’a kulluk yollarını göstermiştir. Her millete gönderilen elçi Yüce Allah’ın elçisidir. İlâhî vahy/din Yüce Allah tarafından belirlenmiş, vahyedilmiştir. Öyle ise tek bir ilâh olan Yüce Allah’a iman ve ibadet etmek, İslâm’ın temel esaslarındandır. Önceki peygamberler ve getirdiği esasların tasdik edilmesi de İslâm bütünsel özelliğidir. Peygamberler arasında ayırım yapmak, kimini kabul edip kimini reddetmek İslâm’ın bütünsel özelliğini bozduğundan dolayı şirk kabul edilmektedir.

İbadetler dinin esasıdır. İmandan sonra insanın amel ve davranışları ile dinin ikamesi için ibadetler emredilmiştir. Din; Allah’a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara, âhiret gününe iman etmek inanç boyutuyla tasdik etmeyi gösterirken, namaz, oruç, hac, kurban ve zekât vererek ibadet boyutuyla tasdik etmeyi göstermektedir. İbadetler dinin davranış şeklindeki tezahürleridir. Vahiy tarihi boyunca yani Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar Allah’ın bütün peygamberlere gönderdiği vahiylerde iman

⁸⁷⁵ Taberî, *Câmiu’l Beyân*, XVI/550.

⁸⁷⁶ Hac, 22/67.

⁸⁷⁷ Mevdudi, *Tefhim*, III/389.

⁸⁷⁸ Şimşek, M.Sait, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, III/417.

⁸⁷⁹ Bakara, 2/196.

⁸⁸⁰ Hac, 22/34.

esaslarından sonra ibadet esasları emredilmiştir. Namaz, oruç, hac, kurban ve zekât ibadetleri inananlara emredilmiştir. Peygamberler bunu hem emretmiş hem de bu ibadetleri yerine getirmişlerdir. İman esaslarının ve İbadetlerin tüm vahiylerde aynı oluşu ilâhî vahyin/kitapların birbirini tasdîk ettiğini ve İslâm'ın aynı ilâhî esaslar üzerine bina edildiğini göstermektedir. Tahrif olan ibadetler peygamberler tarafından güncellenen vahiyle tashih edilerek tevhîd inancına göre yeniden ikame edilip tasdîk edilmiş olmaktadır.

SONUÇ

Kur'ân kavramlarının öğretimi, bireyin Kur'ân dilinin anlaması konusunda, bilgilenmesine ve bilinçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Kavram öğretimiyle ilâhî bilgi/vahiy dayalı dini bilginin doğru sunumunun yapılması da mümkündür. Dini kavramlar, bireyin, kendi bilgileri arasında ilişki kurmasına yardım ederek vahiy kaynaklı bir Kur'ân anlayışının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Kur'ân, kendisini “sıdk” olarak ifade etmektedir. Kur'ân, geçmişten, gelecekte ve âhiretten verdiği haberler de (sıdk) doğrudur. Peygamberlere nâzil olan vahiy/suhuf/kitaplara imana davet ederek “musaddik” olduğunu ve tasdik ettiğini açıklamaktadır.

Önceki ilâhî kitapların ilahi vahye uygunluğunun tasdik edilmesi vahyin, dolayısıyla tüm peygamberlerin tebliğ ettikleri dinin İslâm olduğu ve ilâhî ilkelerin aynı olduğu vurgulanmış olmaktadır. Böylece İslâm, tevhid ilkesine iman esası üzerine bina edilmiş, Allah katında makbul tek din olarak sunulmuştur. Önceki peygamberlerin tevhid mücadeleleri, yaşamları, kıssalar, ibadetler de Kur'ân'ın musaddik olduğunu gösteren tarihsel tezahürlerdir.

Kur'ân'ın, Tevrat, Zebûr ve İncil ve (suhuf) sahifeleri tasdik etmesi gibi, önceki ilahi kitaplar da kendisinden önceki kitabın vahye uygunluğunu test ederek tasdik etmiştir. İncil de Tevrat'ı tasdik etmiştir.

Kur'ân'da “musaddik” ifadesi sadece Kur'ân için değil, Hz. Muhammed (a.s.), peygamberler ve inananlar için de kullanılmıştır. Kur'ân, peygamberlere gönderilen önceki kitapların tahrif edildiğini bildirmekte ve insanların yaptığı tahrifleri belirleyip tashih ettikten sonra tasdik etmektedir. Yüce Allah daha önceki kitapları vahyettiği gibi, Kur'ân'ı da vahyettiğini açıklamaktadır. Kur'ân'ın önceki kitaplar üzerine koruyucu, gözetici ve hakem yani “müheymin” olduğunu açıklamaktadır. Kur'ân, ilâhî hakikat olan tüm ilâhî kitap ve peygamberleri gönderenin Yüce Allah olduğunu ve bunda ihtilafa düşülmemesi gerektiğini insanlara bildirmekte, ilâhî kitaplardaki tahrifi tashih ederek onaylamaktadır. Önceki ilâhî kitaplara iman edenler Kur'ân'a da iman etmeye davet edilmektedir. Kur'ân'ın önceki peygamberleri ve kitapları tasdik etmesi, tüm vahiylerin ve kitapların kaynağının Yüce Allah olduğu, ilâhî öğretinin ilkelerinin tüm zamanlarda değişmediği gerçeği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Kur'ân'ın musaddik

olması, önceki ilâhî kitapların birer vahiy eseri olması gibi, Kur’ân’ın da Yüce Allah tarafından vahyedilmiş ilâhî vahiy eseri bir kitap olduğunun onaylanması demektir.

Bu çalışmada peygamberlere nâzil olan vahyin bir bütün ve süreç olarak birbirinin devamı olduğu, son vahiy Kur’ân’ın bütün vahiyleri kuşattığı, önceki peygamberlere gelen vahiylerden haber verdiği, bütün vahiylerinin özünün ise tevhid öğretisi olduğu, sonraki vahiylerin önceki vahiyleri tasdik edip onayladığı, böylece ilâhî ilke ve yasaların aynı olduğu, sadece toplumsal hayatla ilgili bazı yasaların değiştiği, Kur’ân’ın mahfuz olup önceki vahiy, suhuf ve kitaplar üzerinde “müheymin” yani koruyucu gözetleyici, hakem ve tahrif/tebdil/tağyirleri belirleyip tashih ettikten sonra tasdik ettiği sonucuna ulaşmıştır.

İslam kavramı, Allah’ın bütün peygamberler vasıtasıyla insanlar için uygun bulunduğu, Allah katında makbul olan ve insanlar için razı olduğu dinin adı iken anlam daralması yaşayarak sadece son Peygamber Hz. Muhammed (a.s.)’a nazil olan vahyin adı olmuştur. Aynı şekilde Müslüman ismi de bütün peygamberlere nazil olan vahye inanıp teslim olanların ismi iken anlam daralması yaşayarak sadece son peygamber Hz. Muhammed’e ve O’na nazil Kur’ân vahyine inananların ismi olmuştur.

Yüce Allah bütün peygamberlere adı islâm olan dini vahyetmiştir. Tüm zamanlarda Yüce Allah katında makbul ve geçerli din sadece “İslâm”dır. Bu bağlamda “hak dinler”, “üç ilâhî din”, “üç dinin kutsal mekânları”, “üç semavî kutsal din”, “ilâhî dinler”, “dinlerarası diyalog”, “dinleri yakınlılaştırma çalışmaları” “ibrahimi dinler”, “ilk din”, “son din”, “Yahudiliğin Peygamberi Hz. Mûsâ”, “Hıristiyanlığın Peygamberi Hz. İsa” ifade ve tanımlamaların doğru olmadığı görülmektedir. “İslâm” tüm zamanlarda hak olan tek dindir. Bütün peygamberler “İslâm” dininin peygamberleridir. Birçok semavî din yoktur, sadece her peygamberin kendi zamanında sosyal hayatta uyguladığı şeriatlerin olduğu söylenebilir. Din ve peygamberler hakkında, konuşurken söylem ve ifadeler Kur’ân’ın temel ilkelerine uygun olmalıdır. Ders kitaplarında ve tefsir kitaplarında bu ayrıma dikkat edilerek zihin karışıklığına sebebiyet verilmemelidir.

Yahudilik ve Hıristiyanlığın İslâm gibi birer hak din olarak değil, Yahudilik ve Hıristiyanlığın “İslâm” vahyine beşer anlayışının karıştırılarak tahrif edildiği, önceki ilâhî vahyin bozulmuş, tevhid akidesine şirk unsurlarının katılmış olduğu göz önünde tutulmalıdır. “İslâm” dini, Allah’ın dinidir. İnsanlar tarafından düzenlenmiş dinler, ilahi veya semavi olma vasfı taşımamaktadır. Önceki vahiylerin müntesipleri tarafından

tarihte dizayn edilmiş mevcut Yahudilik ve Hıristiyanlık artık ilahi olma vasfını taşımadığı Kur'ân tarafından belirtilmiştir. Bu çerçevede ilâhi olan “İslâm dini” ile ilahi olma özelliğini kaybetmiş dinlerin, Kur'ân tarafından onaylanmamaktadır.

Allah, insanlığa Yahudilik ve Hıristiyanlık isminde bir din nazil etmemiştir. Yahudilik ve Hıristiyanlık müstakil olarak vahyedilmiş ilâhî bir din olmayıp, İslâm dininin peygamberleri olan Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ'dan sonra, ilahi vahyin tahrif edilmiş halidir. Hz. Muhammed'e gelen son vahiy Kur'ân; tarihsel süreçlerde yapılmış olan bu tahrifleri, ibadet, muamelat ve tevhid boyutlarıyla tesbit edip tashih ederek ilâhî hakikatleri vahiyle ortaya koyduktan sonra tasdîk etmiştir. “Müheymin” olan Kur'ân önceki ilâhî kitaplar üzerine koruyucu ve muhafız olup önceki ilahi kitapları koruyup gözetmektedir. Kur'ân, ehl-i kitabın müntesibi oldukları ilahi kitapların tahrifi ve doğruluğu konusunda, ilahi kaynaklı, musaddik ve müheymin özelliğine sahip bir kitap olmasıyla başvurulacak kaynak niteliğindedir. Bundan dolayı da Tevrât, Zebûr, İncîl ve Kur'ân çerçevesinde üretilen bilgi ve kültürün de Kur'ân'a arz edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulgaffar, Muhammed, Fuad, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Çağrı Yay, İstanbul, 1984.
- Açıklamalı Kutsal Kitap*, Yeni Yaşam Yay. İstanbul, 2010.
- Adam, Baki, “Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü”, İslami Araştırmalar Dergisi, Ankara,1996.
- _____ Tevrat mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2012.
- _____ *Yahûdi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yay. İstanbul, 2015.
- Ahmed b. Yusuf b. Abdüddaim Semîn el-Halebî, *Umdetu'l Huffâz fî Tefsir-i Eşrefi'l elfâz, Mu'cemu'l Lüğaviyyun li- elfâzi'l Kur'âni'l Kerim*, thk, Muhammed Basil, Daru'l Kütübü'l İlmiyye Beyrut, 1996.
- Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet Meselesi Üzerine*, Birleşik Yay. Ankara, 1992.
- Akdağ, Hasan, *Arap Dilinde Fiiller*, Tekin Kitapevi, Konya, 1984.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil / Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, 1990.
- Akyürek, Süleyman, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, Dem Yay. İstanbul, 2004.
- Albayrak, Kamil Ruhi, “Kur'ân-ı Kerim’de Peygamberlerce Tebliğ Edilen Dini Temel Esaslar”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.
- Aslan, Abdulgaffar, *Kur'ân'da Vahiy*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2000.
- Atalay, Orhan, “Dini Çoğulculuk: Tarihsel Gelişimi ve Kutsal Metinlerdeki Sınırlar”, Ekev Akademi Dergisi, Erzurum, 2003.
- Ateş, Ali Osman, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf Adetleri*, Beyan Yay. İstanbul, 2014.
- Ateş, Süleyman, “İlâhi Dinlerdeki Ruh Birliği”, Kur'ân Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi, İstanbul, 1999.
- _____ *Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*, Yüce Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1997.
- Aydar, Hidâyet, “Kur'ân'da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levh-ı Mahfuz”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 2000.

Aydemir, Abdullah, “Peygamberlik Allah Elçiliği,” Diyanet Dergisi, Ankara, 1988.

Aydın, Ali Arslan, “İlâhi kitaplar ve Mukaddes Kitaplara İman”, Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi, DİB Yay. Ankara, 1967.

Aydın, Hüseyin, “Vahiy Kültürünün İnsanî Kültüre Dönüştürülmesine Bir Örnek Yüce Kur’ân ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli,” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, 2013.

Aydın, Ömer, *İslâm İnanç Esasları*, İşaret Yay. İstanbul, 2015.

Ayıntabî Mehmet Efendi, *Tefsir-i Tıbyan*, sadeleştiren, Süleyman Fahir, haz, Ahmet Dâvûdoğlu, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1980.

Balkı, Necdet, *Kur’ân’da Nuzûl Kavramı*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trabzon, 2006.

Barnabas İncili, çev. Mehmet Yıldız, Önsöz ve Not, Ali Ünal, Kültür Yayın Basın Birliği, İstanbul, trz.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsîri*, Bayraklı Yay. İstanbul, 2001.

Beşer, Faruk, “Vahiy: Keyfiyeti, Alanı ve Devamlılığı Konusunda Bir Anlama Denemesi”, Usul İslâm Araştırmaları, Sakarya, 2005.

Bilgiz, Mûsa, “Kur’ân’da Nübüvvet (Peygamberlik)”, Diyanet İlmî Dergi, Ankara, 2013.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’ân-ı Kerim’in Türkçe Mealî Âlisi ve Tefsir* Bilmen Yay. İstanbul, trz.

Bırışık, Abdulhamit, Kur’ân mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2002.

Bulut, Halil İbrahim, “Semâvî Dinlerin Ortak Ahlak İlkeleri ya da Evrensel Değerler”, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Lefkoşa, 2015.

Bûtî, Ramazan, *Fıkhu’s Siyre*, çev. Atik Aydın, Bilge Adam Yay. Van, 2006.

Cabiri, Muhammed, “Üç Semâvî Dinin Temel Birliği Hakkında”, çev. Sadık Kılıç, Dini Araştırmalar, y.y. Ankara, 2008.

Carullah, Mûsa, *İslâm Şeriatının Esasları; Sabiteler ve Değişkenler*, Yay. Haz. Hatice Kübra Görmez, Otto Yay. Ankara, 2013.

Cebeci, Lütfullah, *İslâm’ın Tevrat ve İncil’e Bakışı*, Köprü Dergisi, İstanbul, 2006.

- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2012.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmâîl bin Hammad, *Tâcu'l-Luğa ve Sîhâhu'l-Arabiyye*, thk, Ahmed Abdulğafur Attar, Daru'l İlmi, Beyrut, 1990.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Paradigma Yay. İstanbul, 2003.
- Cilacı, Osman, *İlâhi Dinler Açısından Peygamberlik ve Hz. Muhammed (s.a.v.)*, İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği (Kutlu Doğum Haftası: 1993), Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1995.
- _____, *İlâhi Dinlerde Oruç, Hac ve Kurban*, Akyol Neşriyat, İzmir, 1980.
- Çağrı, Mustafa, Cömertlik mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993.
- Çağrı, Mustafa, Sıddık mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2009.
- Çetin, Nihat M. Arapça mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991.
- Demirci, Kürşat, Hristiyanlık mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1998.
- Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul, 2013.
- _____, *Kur'ân Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul, 2011.
- Demiri, Leyla, *Kur'ân-ı Kerim'de İlâhi Kitaplar*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2000.
- Derveze, İzzet, *et-tefsiru'l Hadis Tertibu Suver Hasebu Nüzuli*, Daru'l Garbu'l İslâmî, Kahire, 2000.
- Dihlevî, Şâh Veliyyullah, *Hüccetül Baliğa, İslâm Düşünce Rehberi*, çev. Mehmet Erdoğan, Yeni Şafak Gazetesi Yayımı, Ankara, 2003.
- Dinçol, Ali M. Aramice mad. DİA, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara 1991
- Draz, Abdullah, “İslâm’ın Diğer Dinlere Karşı Tutumu ve Onlarla İlişkisi,” çev. İdris Şengül, Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 1994.sy.30/3 s.63.
- Durmuş, Zülfikar, *Kur'ân'a Göre Kur'ân*, Rağbet Yay. İstanbul, 2012.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usulu)*, çev. A. Şener, Fecr Yay. Ankara, 1986.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler*, Arı Sanat Yay. İstanbul, 2003.
- Elik, Hasan, *İnsan Eksenli Din*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul, 2012.

- Elmalı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979.
- Eroğlu, Muhammed, Ashab-ı Uhdud mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1991.
- Erul, Bünyamin, "Hz. Peygamberin Bize Bıraktığı Miras 'Kitab ve Sünnet' Bırakıldığını İfade Eden Rivâyetlerin Tedkiki", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun, 2007.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı, Meal-Tefsir*, çev.C. Koytak, A. Ertürk, İşaret Yay. İstanbul, 1999.
- Ezheri, Ebu Mansur Muhammed İbni Ahmet, *Tehzibu'l-Luğa*, thk, Abdulazim Mahmud, Dâru'l- Mısriyye, Kahire, 1983.
- Firuzabadi, Mecdüddin Muhammed, b.Yakûp, *Besairu Zeviy Temyiz fi letaifi kitabu'l Aziz*, thk, Muhammed Ali el-Buhar, 3. Basım, İhya-i Turasıl İslâmi, Kâhire, 1996.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*, çev. Sıtkı Güllü, Huzur Yay. İstanbul, 1998.
- Gezgin, Ali Galip, "Kur'an'ı Anlamak İçin Hermenötik mi? Semantik mi?", Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta, 2000.
- Güler, İlhami, "Allah-İnsan İlişkisinin Ahlaki Boyutu Allah'ın Kulları mıyız?", İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ankara, 1991.
- _____ İlhami, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, Ankara Okulu Yay. Ankara, 2012.
- Güllüce, Veysel, "Kur'an'da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?", Ekev Akademi Dergisi, Erzurum, 2006.
- Güner, Osman, "İbrahimi Dinlerdeki Müşterek Dini Pratiklerin Yorumlanması Sorunu", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2001.
- Gürkan, Salime Leyla, Yahûdilik mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2013.
- _____ Zebûr mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2012.
- Hamidullah, Muhammed, "İslâm Hukukunun Kaynakları Açısından Kitab-ı Mukaddes", trc. İbrahim Canan, Ankara Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara, 1980.
- _____ *İslâm Peygamberi*, çev. M. Yazgan, Beyan Yay. İstanbul, 2008.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005.
- Harman, Ömer Faruk, Hac mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1996.
- _____ İncil mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000.

- Hasan, Cafer Hadi, İbranice mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2000.
- Heyet, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risâle Yay. İstanbul, 1990.
- Höçük, Âdem, “Kur’ân-ı Kerim’de “Sıdk” (Doğruluk) Kavramı”, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, 2009.
- İbn Aşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Daru Tunusiyye, Tunus, 1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-Ezdî, *Cemheratü’l-Lüğa*, Dairetü’l Kütübi’l İlmi, Beyrut, 2005.
- İbn Faris, Ebû’l-Hüseyn Ahmed Zekerîyya, *Mu’cemül Mekayisi’l-Lüğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun, Dar’ul Fikr, Beyrut, 1991.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l Arap*, Sıdk mad, Darus-sadr, Beyrut, trz.
- İbn-i Kesir, İmaduddin Ebi’l Fida İsmail, *Tefsiru’l Kur’âni’l Azim*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, 2000.
- İbnü’l Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh *Ahkamu’l-Kur’ân*, Daru’l Kütübü’l İlmiyye, Beyrut, 1998.
- İsfehânî, Râgıb, Ebû’l-Kâsım el-Huseyin b. Ahmed Müfredât *fî Garîbi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Darü’l Ma’rife, Beyrut, 1990.
- İslâmoğlu, Mustafa, *Kur’ân’a Göre Esma-i Hüsnâ*, Düşün Yay. İstanbul, 2013.
- _____ *Kur’ân’ı Anlama Yöntemi Tefsir Usulü*, Düşün Yay. İstanbul, 2014.
- İzutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Süleyman Ateş, Kevser Yay. Ankara, trz.
- İsmayilov, Mehman, “Qur’ani Karim, Digar İlâhi Kitablar va Peyğambarlar Kontekstinde Dinlerin Menşece Eyniliyi”, Bakı Dövlət Universiteti İlahiyyat Fakültesinin Elmi Mecmuası, Bakı, 2009.
- Kadri, Hüseyin Kazım, *Türk Lügati, Türk Dillerinin İştikâkı ve Edebi Lügatleri*, Türk Dil Kurumu Neşriyatı, İstanbul, 1943.
- Kara, Osman, “Kur’ân’ın Kutsal Kitaplarla İlişkisi”, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Gümüşhane, 2013.
- Karagöz, İsmail, *Kur’ân’da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan*, Diyanet İlmî Dergi, DİB Yay. Ankara, 2001.

Karaman, Hayreddin, vd. *Kur'ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay. Ankara, 2006.

Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yay. Malatya, 2011.

_____ “Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'ân'da “Sadâkat”, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Malatya, 2010.

_____ İbadetler Psikolojisi, Kendini Bilmek Yay. Malatya, 2013.

_____ *Kur'ân Psikoloji Atlası*, Kendini Bilmek Yay, Malatya, 2011.

_____ *Kur'ân'da İnsan*, Nursan Yay. İstanbul, 2002.

Kaya, Remzi, “*Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri*”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002.

Kaya, Süleyman, *Kur 'ân 'da İmtihan*, İnsan Yay. İstanbul, 2003.

Kayhan, Mustafa, *İslam Hukuku Açısından Kur'ân Kıssalarının Kritiği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006.

Keskioğlu, Osman, *Nüzulünden Günümüze Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1987.

Kesler, Muhammed Fatih, “Kur'ân-ı Kerim'i Önceki Vahiylerden Ayırtan Bazı Özellikleri”, Diyanet İlmî Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 2007.

Kılıç, Recep, “Batı Düşüncesindeki Modern Tartışmaların Işığında İslâm Vahyi”, s.10.

Kılıç, Sadık, *Kur'ân Vahyi ve Hz. Peygamber/ Kur'ân Ontolojisi, Nebevi Ufuk ve Tarihte Tecelli*, İnsan Yay. İstanbul, 2015.

Kırgız, Mustafa, *Kutsal Kitaplardaki Tarihi Olaylar ve Edebi Yorumu (Hz. Âdem'den Hz. Lut'a Kadar)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2009.

Kısa, Mahmut, *Kısa Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meali*, Armağan Kitaplar, Konya, 2013.

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1969.

Konyalı, Mehmet Vehbi Efendi, *Hülasatü'l Beyan Fi Tefsiri'l Kur'ân, Büyük Kur'ân Tefsiri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966.

- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2005.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Ebi Bekr, *el Cami li-ahkami'l Kur'an*, thk, Abdullah ibn Abdulhasen et-Turkî, Müessesetü er- Risale, Beyrut, 2006.
- Kutup, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, çev. M.E. Saraç, İ.H.Şengüler, Hikmet Yay. İstanbul, 1986.
- Küçük, Hamza, *Kur'ânda Farklı İnanç Sahiplerinin Birbirleriyle İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2004.
- Küçük, Mehmet Alpaslan, *Yahûdilik'te Hristiyanlık'ta ve İslâmiyette Kutsal Kitap Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000.
- Medkur, İbrahim, *Mu'cemu'l Vasît*, Mektebetü Şuruku Devliyye, Kahire, 2004.
- Mehtioğlu, Tahir, *Kur'ânda İbadetlerin Ortaya Çıkışı, Çeşitlenmesi ve Fıkhi Bakımdan Hükümleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.
- Mevdûdî, Ebu'l Ala *Tefhîmü'l-Kur'an*, trc. Ali Ünal, M. Han Kayani, İnsanYay. İstanbul, 1991.
- Mukatil B. Süleyman, *Tefsir-i b.Süleyman*, thk, Abdullah, Mahmut Şucane, Müessesetü Tarihul Arabî, Beyrut, 2002.
- Mücâhid, Ebu'l Haccâc Bin Cebr, *Tefsiri Mücahid*, thk, Muhammed Abdusselam, Daru'l fikr İslâmi, Mısır, 1989.
- Müjde, *İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*, Yeni Yaşam Yay. 4. Basım, İstanbul, 1989.
- Namlı, Tuncer, *Kur'an Aydınliği Kronolojik Kur'an Meali*, Fecr Yay. Ankara, 2015.
- Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, Düşün Yay. İstanbul, 2015.
- Özarslan, Selim, *Peygamberlerin Görevlerini Karşılıksız Yapmaları*, Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 2013.
- Özel, Recep Orhan, "Kur'an 'Tevrat'la Neyi Kast ediyor", Usul İslâm Araştırmaları, Sakarya, 2014.
- Özsoy, Ömer, İ. Güler, *Konularına Göre Kur'an*, Fecr Yay. Ankara, 1996.

Öztaş, Yusuf, *İslâm Hukuk Usulünde Şer'u Men Kablena*, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2015.

Öztürk, Mustafa, “Sadaka, Kavramının Kur’ân’daki Anlam Çerçevesi- Semantik Bir Anlam Denemesi,” 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 2001.

_____ *Kur’ân-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Düşün Yay, İstanbul, 2013.

Paçacı, Mehmet, “Kur’ân-ı Kerim Işığında Vahiy Geleneğine- Kitab-ı Mukaddes Bağlamında- Bir Bakış”, İslâmi Araştırmalar, Ankara, 1991.

Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsiru’l-Kur’âni’l Hâkim*, Darul Menar, Kahire, 1948.

Soysaldı, H. Mehmet, “Kur’ân’ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi”, Kur’ân ve Dil-Dilbilim ve Hermenötik –Sempozyumu, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Van, 1982.

_____ “Kur’ân’da Salât Kavramının Semantik Analizi”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yalova, 2010.

Sümertaş, Burhan, *Kur’ân-ı Kerimde Sıdk Kavramı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2009.

Şengül, İdris, “Kur’ânî Çerçevede İslâm’ın Evrensellik Boyutu”, Diyanet İlmî Dergi, Ankara, 1994.

Şengül, İdris, Kıssa mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2002.

_____ *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yay. İzmir, 1994.

Şimşek, M. Sait, *Kur’ân Kıssalarına Giriş*, Kardelen Yay. Konya, 2013

_____ *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri*, Beyan Yay. İstanbul, 2012.

Taberî, Muhammed b. Cerir Ebû Ca’fer, *Câmiu’l- Beyân fi Te’vîli Âyi’l- Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Daru Hicr, Kahire, 2001.

Tan, Zeki, “Kur’ân-ı Kerim’in Farklı İnanç Gruplarına Ortak Gelecek İnşa Etmek İçin Önerdiği Paradigma”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, 2013.

Tanyu, Hikmet, Ahd-i Cedid mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1988.

Topaloğlu, Bekir, Allah mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1989.

Tözlüyurt, Mehmet, “Kur’ân’da Yer Alan Geleneklerin Farklı Bir Açından Değerlendirilmesi”, Bilimname, Kayseri, 2014.

Tutar, Âdem, “İslâm Tarihinde Hac İbadetinin Ortaya Çıkışı ve Hz. Muhammed’in Hac Emirliğini Tesisi”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 2001.

Tümer, Günay, Din mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1994.

Türcan, Talip, Şeriat mad, DİA, Diyanet Vakfı, Ankara, 2010.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Yay. Ankara, 2005.

Uğur, Hakan, *Tevrat’ın Kur’ân’a Arzı, Kur’ân’ın Tasdik Ettiği Tevrat’taki Konular*, Emin Yay, Bursa, 2011.

Ünal, Halit, “İslâmlaşma-İslâmi Kimlik Yenilenmesi”, Eski Yeni Üç Aylık Düşünce Dergisi, y.y. 2007.

Ünal, Sadettin, Kâbe mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2001.

Yaşaroğlu, M. Kamil, Namaz mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2006.

Yavuz, Yusuf Şevki, Peygamber mad, DİA, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2007.

_____ Vahiy mad, DİA, Ankara, 2012.

Yazıcı, Ahmet, “Süleyman Ateş’in Görüşleri Bağlamında Kur’ân Kıssaları”, İslâmi Araştırmalar Dergisi, Ankara, 2011.

Yeprem, M. Saim, *İlâhi Dinlerin Gayesi*, Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2006.

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri*, Anadolu Yay. İzmir, 2000.

Yılmaz, Hasan, “Semantik Analiz Yönteminin Kur’ân’a Uygulanmasına Dair”, İlim Yayıma Vakfı Kur’ân ve Tefsir Akademisi, İstanbul, 2009.

Yitik, Ali İhsan, Oruç mad. DİA, Diyanet Vakfı Yay, Ankara, 2007.

Zemahşeri, Ebul Kasım Mahmud Ömer, *el-Keşşaf ‘an Ğavamidi Hakaiki’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavi’l fi Vucuhi’t-Te’vil*, Mektebetü’l Ubeykan, Riyad, 1998.

Zuhayli, Vehbe, *Tefsiru’l Münir*, Darul fikr, Dimeşk, 2009.